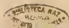

68
9 F
3

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

ÆPE, & multum hoc mecum cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium: nam & cum nostræ reip. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum ueteres animo calamitates colligo, non minimam uideo per disertissimos homines inuectã esse partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarum monumẽtis repetere instituo, multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquentia cõparatas. Ac me quidẽ diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimũ sententiã ducit, ut existimem sapientiã sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiã uero sine sapientia nimiũ obesse plerũq;, prodesse nunquã. Quare si quis omissis rectissimis, atq; honestissimis studijs rationis, & officij, consumit omnẽ operã in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur. qui uero ita sese armat eloquẽtia, ut nõ oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi uir et suis, & publicis rationibus utilissimus, atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquẽtia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ cõsiderare principiũ, reperiemus id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis rationibus profectũ: nã fuit quoddã tempus: cum in agris homines passim bestiarũ more uagabãtur, & sibi uictu ferino uitã propagabãt, nec ratione animi quidq̃, sed pleraq; uiribus corporis administrabãt: nõ dũ diuinæ religiõis, nõ humani officij ratio colebatur: nemo nuptias uiderat legitimas, nõ certos quisq̃ inspexerat liberos: nõ ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inscitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explẽdã uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. Quo tẽpore quidã magnus uidelicet uir, & sapiens cognouit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas animis in esset hominũ, si quis eã posset elicere, & præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos ratione quadã cõpulit in unũ locũ, & cõgregauit, & eos in unãquãq; rẽ inducẽs utilem, atq; honestã, primo propter insolẽtiam reclamantes, deinde propter rationem, atq; orationem studiosius audiẽtes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mansuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas rationes uitę traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiã retinere discerent, & alijs parere sua uolũtate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam uitam amittendam existimarent. qui tãdem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent. Profecto nemo nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimũ posset, ad ius uoluisset sine ui descẽdere, ut

inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucũdissima cõsuetudine recederet, quæ presertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primo quidem sic, & nata, & progressa longius eloquẽtia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominũ utilitatibus esse uersata. Postquã uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix sine ratione officij dicendi copiam consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit: atq; huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimũ mihi uidetur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines solitos esse uersari, nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere, sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent: quibus in controuersiis cum sæpe à mẽdacio contra uerũ stare homines consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciã ut necessario superiores illi propter iniurias ciuiũ resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogeretur. Itaq;, cum in dicendo sæpe par, nonnũquam etiam superior uisus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam cõparasset, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gereret, uideretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij, atq; audaces homines accesserant, maxima, ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, ac tumultuosa uita se in studium aliquod traderent quietũ. Quare mihi uidentur postea cetera studia recta, atq; honesta per otium cõcelebrata ab optimis enituisse, hoc uero à plerisq; eorum desertum obsoleuisse eo tẽpore, quo multo uehementius erat retinendum, & studiosius ad augendum: nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam uiolabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius, & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neq; Lælium, neq; horũ (ut uere dicam) discipulũ Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes, quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamẽto, & reipu. præsidio esset eloquẽtia. Quare meo quidẽ animo nihilo minus eloquentię studendũ est, & si ea quidã & priuatim, & publice peruerse abutũtur, sed eo quidẽ uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorũ, & cõmuni omniũ pernicie plurimũ possint, cũ presertim hoc unũ sit, quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maxime pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodẽ uita iucunda fiat: nã hinc ad remp. plurima cõmoda ueniũt si moderatrix omniũ rerũ pręsto est sapiẽtia: hinc ad ipsos qui eã adepti sunt, laus, honos, dignitas cõfluit: hinc amicis quoq; eorũ certissimũ, & tutissimum præsidiũ cõparatur. Ac mihi quidẽ uidentur homines, cũ multis rebus humiliores, & ĩfirmiores sint, hac re maxime bestijs pręstare, quod loqui possunt. Quare præclarũ mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerũ etiam artificio quodã cõparatur, nõ alienũ est uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt.

Sed

Sed anteq̃ de pceptis oratorijs dicamus,uidet̃ dicẽdũ de genere ipsius artis, de officio,de fine,de materia,de partibus.Nam his rebus cognitis,facilius,& expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationẽ,ac uiã artis cõſiderare poterit.

IVILIS quædam ratio eſt,quę multis,& magnis ex rebus conſtat. Eius quędam magna,& ampla pars eſt artificioſa eloquẽtia, quam rhetoricam uocant:nam neq; cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia nõ putant indigere,& ab ijs,qui eam putant omnem rhetoris ui,& artificio cõtineri,magnopere diſſentimus. Quare hãc oratoriam facultatem in eo genere ponemus,ut eam ciuilis ſciẽtię partem eſſe dicamus. Officium autẽ eiũs facultatis uidetur eſſe dicere apposite ad perſuaſionem. Finis perſuadere dictione. Inter officium autẽ & finem hoc intereſt, quod in officio quid fieri,in fine,quid officio conueniat,conſideratur,ut medici officiũ dicimus eſſe curare ad ſanandum appoſite,finẽ ſanare curatione. Itẽ oratoris,quid officium,& quid finem eſſe dicamus,ĩtelligemus,cum id,quod facere debet,officium eſſe dicemus,illud,cuius cauſa facere debet,finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus,in qua omnis ars,& ea facultas,quæ cõficitur ex arte,uerſatur,ut ſi medicinę materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uerſetur,itẽ quibus in rebus uerſatur ars,& facultas oratoria,eas res materiã artis rhetoricę nominamus. Has autẽ res alij plures,alij pauciores exiſtimauerũt: nã Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè rhetor,omnibus de rebus oratorẽ optime poſſe dicere exiſtimauit,hic infinitam,& immenſam huic artificio materiã ſubijcere uidetur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta,atq; ornamenta ſubminiſtrauit,tribus in generibus rerum uerſari rhetoris officium putauit,demõſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt,quod tribuitur in alicuius certę perſonę laudem,aut uituperationem. Deliberatiuum eſt,quod poſitum in diſceptatione,uel conſultatione ciuili habet in ſe ſententię dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio,habet in ſe accuſationem,& defenſionem,aut petitionem, & recuſationẽ. Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uerſari exiſtimanda eſt: nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere,nec quid polliceatur intelligere uidetur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quęſtionem diuidat: Cauſam eſſe dicit,rem,quę habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione, quam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam: nam ei tres partes,quas ante diximus,ſupponimus, iudicialem, deliberatiuã, demonſtratiuam. Quęſtionem autem eam appellat,quę habeat in ſe controuerſiam in dicẽdo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione ad hunc modum: Vt quid ſit bonum pręter honeſtatẽ, ueri'ne ſint ſenſus: quæ ſit mũdi forma: quę ſit ſolis magnitudo: quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas,facile omnes intelligere exiſtimamus: nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus,eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem,ſtudio,& diſciplina comparatam,uideretur,fretus ſua ſcientia,falſum quoddam conſtituiſſe de oratoris officio,& non quid ars,ſed quid ipſe poſſet,expoſuiſſe. Nunc uero ea uis eſt in homine,ut ei multo rhetoricã citius quis ademerit, quàm philoſophiã

concesserit: neque eo dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur. (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose, & diligēter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse). Verum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur ea, quā Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt. Inuētio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quę causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniuncte agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

MNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti: non feci: aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis sit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere uidetur, quē oportet, aut non cum eo, qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio, quia actio translationis, & commutationis indigere uidetur: atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est: nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ: quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tēpora potest distribui: nam quid factum sit, potest quæri hoc modo. occiderit ne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono ne animo sint erga populum R. Fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quód de re ipsa non conueniat: non quód de facto non constet, sed quód id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit

iudicandus:

iudicandus: nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunq;, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Generis est cõtrouersia, cũ & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, cõstat, & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quęritur, hoc modo. Iustum, an iniustum. utile, an inutile. & omnia, in quibus quale sit id, quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit. deliberatiuam, demonstratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerũ breui, ne aut si taciti pręterierimus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari: eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum: nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cũ causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio, & demonstratio neq; ipsę similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæq; finem habeat, quo referri debeat: reliquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demõstratio non possunt recte partes alicuius generis causę putari: male igitur eas generalis constitutionis partis esse dixit. Quod si generis causæ partes nõ possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabũtur. Pars autem causæ cõstitutio est omnis: non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur: sed demõstratio, & deliberatio generis causæ partes nõ possunt recte putari, quod ipsa sunt genera: multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet, intẽtionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis ẽ, demõstratio, & deliberatio, neq; cõstitutio, nec pars constitutionis ẽ. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars eius intentionis depulsio est, deliberatio, & demonstratio, neq; constitutio, neq; pars constitutionis est. Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem: placeat igitur oportet non esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atq; hoc eodem urgebitur, siue constitutionem primam causę accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem: nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde cõiecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & trãslatiua: & omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul, & suam habere, & alterius in se uim continere: ideo quod unaquęq; ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis cõstitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuã, & transla-

tiuam ſolet habere conſtitutionem;& unam aliquam,& plures nōnunquam:
ergo ipſa neq; conſtitutio eſt,nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratio-
ne ſolet uſu euenire. Genera igitur,ut ante diximus,hæc cauſarū putanda ſunt,
non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem
nominamus,partis nobis uidetur duas habere,iuridicialem,& negotialem.
Iuridicialis eſt,in qua æqui,& recti natura,aut præmij, aut pœnę ratio quæ-
ritur. Negotialis eſt,in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit,conſide-
ratur,cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridi-
cialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam,& aſſumptiuam.
Abſoluta eſt,quæ ipſa in ſe continet iuris,& iniuriæ quæſtionem. Aſſumpti-
ua eſt,quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, foris autem aliquid de-
fenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor,conceſſio, remotio criminis,rela-
tio criminis,comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id,quod factum eſt,
defendit,ſed ut ignoſcatur poſtulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgatio-
nem,& deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur,culpa remoue-
tur. Hæc partes habet tres,imprudentiam,caſum, neceſſitatem. Deprecatio
eſt,cum & peccaſſe,& conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen,ut igno-
ſcatur,poſtulat,quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt,
cum id crimen,quod infertur,ab ſe,& à ſua culpa ui,& poteſtate in alium reus
remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit,ſi aut cauſa,aut factū ī alium trāſ
feretur. Cauſa transfertur,cū aliena dicitur ui,& poteſtate factū. Factū autem,
cum alius aut debuiſſe,aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt,quod
ideo iure factū dicitur,quod aliquis ante iniuria laceſſierit. Cōparatio eſt,cū
aliud aliquod factū rectū,aut utile contēditur,quod ut fieret, illud, quod ar-
guitur,dicitur eſſe cōmiſſum. In quarta conſtitutione,quam translatiuā no-
minamus,eius conſtitutionis eſt controuerſia,cum aut quem,aut qui cum,aut
quomodo,aut apud quos,aut quo iure,aut quo tēpore agere oporteat, quęri
tur,aut omnino aliquid de cōmutatione,aut infirmatione actionis agitur. Hu
ius cōſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur,nō quo non uſi ſint
ea ueteres oratores ſæpe multi,ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores
eā ſuperiores,nec retulerint in numerum cōſtitutionū. Poſt autē ab hoc inuē-
tā multi reprehenderunt,quos non tam imprudentia falli putamus (res enim
perſpicua eſt) q̄ inuidia,atq; obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutio
nes quidē,& earū partes expoſuimus,exempla autem cuiuſq; generis tunc cō
modius expoſituri uidemur,cū in unūquodq; eorū argumentorum copiā da-
bimus: nā argumentādi ratio dilucidior erit,cū & ad genus,& ad exemplum
cauſæ ſtatim poterit accōmodari. Conſtitutione cauſæ reperta ſtatim placet
conſiderare,utrū cauſa ſit ſimplex,an cōiuncta, & ſi coniuncta erit,utrum ſit
ex pluribus quæſtionibus iūcta, an ex aliqua cōparatione. Simplex eſt, quæ
abſolutā in ſe continet unā quæſtionē,hoc modo. Corīthijs bellū indicamus,
an non? Coniūcta ex pluribus quæſtionibus,in qua plura quærūtur,hoc pa-
cto: utrum Carthago diruatur, an Carthaginiēſibus reddatur, an eò colonia
deducatur. Ex cōparatione, in qua per contentionē,utrū potius,aut quid po-
tiſſimū ſit quæritur,ad hunc modū. Vtrum exercitus in Macedoniā contra
Philippū mittatur,qui ſocijs ſit auxilio,an teneatur in Italia, ut quāmaximæ
cōtra Annibalē copiæ ſint. Deinde cōſiderādū eſt,an ī ratione,an in ſcripto

ſit

ſit controuerſia: nã ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur: eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à cõſtitutionibus, quinq; ſunt: nam tũ uerba ipſa uidentur cũ ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptũ eſt, duas, aut plures res ſignificare, tum ex eo: quod ſcriptũ eſt, aliud quoq;, quod non ſcriptũ eſt, inueniri, tũ uis uerbi, quaſi in diffinitiua cõſtitutione, in quo poſita ſit, quæri, quare primum genus de ſcripto, & ſententia: ſecũdũ ex contrarijs legibus: tertium ambiguũ: quartum ratiocinatiuũ: quintũ diffinitiuũ nominamus. Ratio autẽ eſt, cũ omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, cognita conſtitutione, cum ſimplex ne, an coniũcta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam uideris. Deinceps erit uidẽdum, quæ quæſtio, quę ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit, quæ omina à conſtitutione proficiſcantur, oportet. Quæſtio eſt ea, quę ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat: ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: iuréne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quę ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo conſiſtamus. Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, iure feci: illa enĩ patrem meum occiderat, non habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit: ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quę ex infirmatione, & cõfirmatione rationis naſcitur controuerſia: nã ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus: illa enim inquit patrẽ occiderat. At nõ inquit aduerſarius, abs te filio matrẽ necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, quã iudicationẽ appellamus: ea eſt huiuſmodi. Rectúmne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrẽ occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem: ut ſi uelit Oreſtes dicere: eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuũ, in ſeipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur, in coniecturali autẽ cõſtitutione, quia ratio nõ eſt (factũ enim nõ cõceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio: quare neceſſe eſt eãdem eſſe quęſtionem, & iudicationem, ut factum eſt, non eſt, factum ne ſit. Quot autẽ in cauſa conſtitutiones, aut earũ partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamẽta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum deniq; ſingulę partes totius cauſę cõſiderãdæ ſũt: nã nõ ut quidq; dicẽdũ primũ, ita primum animaduertendum uidetur, ideo quod illa, quę prima dicuntur, ſi uehementer uelis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehenſio, Concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

XORDIVM est oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionẽ, quod eueniet, si eum beneuolũ, attentum, docilẽ fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eum necesse est genus suæ causæ diligẽter ante cognoscere. Genera causarum quinque sunt. Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum. Honestũ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, a quo alienatus est animus eorũ, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attẽdendũ uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat, & offensionem. Obscurũ, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendũ negotijs causa implicita est. Quare, cũ tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in uno quoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationẽ. Principium est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem beneuolũ, aut docilem, aut attẽtum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animũ. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem: nam ab iratis, si perspicuè pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiã captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit, & si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: uel si uti principio placebit, beneuolentię partibus utendum est, ut id, quod est augeatur. In obscuro causæ genere per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio cõficere oporteat, dictum ẽ, reliquum est, ut ostendatur quibus quęq; rationibus res confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, à causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus, si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, si quid eorum spurcè, superbè, crudeliter, malitiosè factum proferetur. In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorũ usus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionem ducentur, si eorũ inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorũ persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur, & si de his, quàm honesta existimatio, quãtaq; eorum iudicij, & auctoritatis expectatio sit, ostẽdetur. Ab rebus ipsis, si causam nostrã laudãdo extollemus, aduersariorũ causam

per

per contẽptionẽ deprimemus. Attentos autẽ faciemus, si demõstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, q audiũt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summã reip. pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demõstraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia: nã & cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet: nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc insinuationes quẽadmodum tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur. Insinuatione igitur utendũ est, cũ admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autẽ tribus ex causis fit maxime, si aut inest in ipsa causa quędam turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo: nam ex hac quoq; re non minus, q̃ ex primis duabus in oratione nonnunquã animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo cõtrahet offensionẽ, aut pro eo, in quo offenditur, aliũ hominem, qui diligitur, interponi oportet, aut pro re, in qua offenditur, aliã rem, quę probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea, quæ indignentur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demõstrare nihil eorũ ad te pertinere, & negare te quidquã de aduersarijs esse dicturũ, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte lędas eos, qui diligũtur, & tamen id obscure faciens, quo ad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorũ iudicium simili de re, aut auctoritatẽ proferre imitatione dignã. Deinde, aut eãdem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in pręsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, idq; ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione: nam auditor, cum eum, quem aduersarij perturbatum putant, oratione uidet animo firmissimo cõtradicere paratum, plerunq; se potius temere assensisse, q̃ illum sine causa confidere arbitratur: Sin auditoris studiũ defatigatio abalienauit à causa, te breuius, quàm paratus fueris esse dicturum, commodũ est polliceri, non imitaturum aduersarium: Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tẽpore, quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationẽ, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquã contineat irrisionẽ, aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim non incõmodũ est inijcere, nã ut cibi satietas, & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim, quidẽ, quæ de prĩcipio, & de insinuatione dicẽda uidebãtur, hæc fere sũt: nũc q̃dda breuiter & cõmuniter de utroq; pręcipiẽdũ uidetur. Exordiũ sentẽ

tiarũ,& grauitatis plurimum debet habere,& omnino omnia,quę pertinent ad dignitatẽ in se cõtinere,propterea quòd id optime faciẽdũ est,quod orato rẽ auditori maxime cõmendat. Splẽdoris,& festiuitatis,& cõcinnitudinis mi nimũ,propterea quod ex his suspicio quædã apparationis,atq; artificiosæ dili gẽtiæ nascitur,quæ maxime orationi fidem,oratori adimit auctoritatẽ. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorũ,quæ summopere uitare oportebit, uulga re,commune, commutabile,longum,separatum,trãslatum,contra præcepta. Vulgare est,quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire uidea tur. Commune est,quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest cõuenire. Commutabile,quod ab aduersario potest leuiter mu tatum ex contraria parte dici. Longum est,quod pluribus uerbis, aut senten tijs ultra,q̃ satis est,producitur. Separatum,quod non ex ipsa causa ductũ est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod ali ud conficit,quàm causę genus postulat,ut si quis docilem faciat auditorem,cũ beneuolentiam causa desideret,aut si principio utatur,cum insinuationem res postulat. Cõtra præcepta est,quod nihil eorum efficit,quorum causa de ex ordijs præcepta tradũtur,hoc est,quod eum,qui audit,neq; beneuolum,neq; attentum,neq; docilem efficit,aut,quo profecto nihil peius est,ut cõtra sit,fa cit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

ARRATIO est rerum gestarum, aut ut gestarũ expositio. Nar rationũ tria sunt genera: Vnũ genus est,in quo ipsa causa,& omnis ratio cõtrouersiæ cõtinetur: Alterum,in quo digressio aliqua extra causam,aut criminatiõis,aut similitudinis,aut delectationis nõ alie næ ab eo negotio,quo de agitur,aut amplificationis causa interponitur. Ter tiũ genus est remotum a ciuilibus causis,quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur,& scribitur: eius partes sunt duæ,quarum altera in negotijs,altera in personis maxime uersatur. Ea,quæ in negotiorum exposi tione posita est, tres habet partes,fabulã,historiam,argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ,nec uerisimiles res continentur,cuiusmodi est.

" Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res ab ętatis nostrę memoria remota, quod genus, Ap pius indixit Carthaginẽsibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamẽ fieri potuit, huiusmodi apud Terentium.

" Nam is,postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autem narratio,quæ uersatur in personis,eiusmodi est,ut in ea simul cũ

" rebus ipsis personarũ sermones,& animi perspici possint,hoc modo.

" Venit ad me sæpe clamitans,quid agis Mitio?

" Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

" Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?

" Vestitu nimio indulges,nimium ineptus es:

" Nimium ipse durus est,præter æquum,& bonum.

Hoc ĩ genere narrationis multa debet inesse festiuitas cõfecta ex rerũ uarieta te,animorum dissimilitudine,grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione,desi derio, dissimulatione, errore,misericordia, fortunæ commutatione,insperа to incommodo,subita lætitia,iucũdo exitu rerũ: uerum hæc ex ijs,quę postea de elocutione pręcipiẽtur,ornamẽta sumuntur: nũc de narratione ea, quę cau

sę

ſæ continet expoſitionem,dicendũ uidetur.Oportet igitur eã tres habere res, ut breuis,ut aperta,ut probabilis ſit.Breuis erit,ſi unde neceſſe eſt,inde initiũ ſumetur,& nõ ab ultimo repetetur,& ſi cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur,nã ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit dicere, non ut enarres, queadmodum ſit factum,& ſi non longius,quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur,& ſi nullã in rem aliam tranſibitur,& ſi ita dicetur,ut nõnunquã ex eo,quod dictum ſit,id,quod dictum non ſit intelligatur,& ſi non modo id,quod obeſt,uerum etiã id,quod nec obeſt,nec adiuuat prẹteribitur: & ſi ſemel unumquodq; dicetur,& ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis,ut cũ ſe breues putẽt eſſe,longiſſimi ſint,cum dent operam,ut res multas breuiter dicant,nõ ut omnino paucas res dicant,& non plures,q̃ neceſſe ſit:nã pleriſq; breuiter dicere uidetur,qui ita dicit.acceſſi ad ẹdes, puerũ euocaui,reſpõdit, quæſiui dominum,domi negauit eſſe.Hic tametſi tot res breuius nõ potuit dicere,tamẽ, quia ſatis fuit dixiſſe,domi negauit eſſe,fit rerum multitudine longus: quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & nõ minus rerũ nõ neceſſariarũ,q̃ uerborũ multitudine ſuperſedendũ eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe,ſi ut quodq; primũ geſtum erit,ita primum exponetur,& rerum, ac tẽporum ordo ſeruabitur,ut ita narrẽtur,ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebũtur,hic erit conſiderãdum,nequid perturbate,nequid contortè dicatur,nequam in aliã rem trãſeatur,ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur,nequid,quod ad rem pertineat,prætereatur,& omnino,quæ præcepta de breuitate ſunt,hoc quoq; in genere ſunt cõſeruãda:nam ſæpe res parũ eſt intellecta lõgitudine magis,q̃ obſcuritate narrationis: ac uerbis quoq; dilucidis utẽdum eſt,quo de genere dicẽdũ eſt in præceptis elocutionis.Probabilis erit narratio,ſi in ea uidebũtur ineſſe ea,quæ ſolent apparere in ueritate,ſi perſonarũ dignitates ſeruabũtur,ſi cauſæ factorũ ex tabunt,ſi fuiſſe facultates faciũdi uidebuntur,ſi tẽpus idoneũ,ſi ſpatij ſatis,ſi locus opportunus ad eandẽ rem,qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur,ſi res & ad eorum qui agẽt, naturam,& ad uulgi rumorem,& ad eorum qui audiunt,opinionem accõmodabitur,ac ueri quidẽ ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.Illud autem prætere a cõſiderare oportebit,ne aut cum obſit narratio,aut cum nihil proſit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur.Obeſt,tũ cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partis rei geſtẹ diſpergere in cauſam, & ad unamquamq; confeſtim rationem accommodare,ut uulneri præſtò medicamẽtum ſit,& odiũ ſtatim defenſio mitiget.Nihil prodeſt narratio tũc,cũ ab aduerſarijs re expoſita,noſtra nihil intereſt iterũ,aut alio modo narrare, aut cũ ab ijs,qui audiũt,ita tenetur negotiũ,ut noſtra nihil interſit,eos alio pacto docere: quod cũ acciderit,omnino narratione ſuperſedẽdum eſt.Non loco dicitur,cũ non in ea parte orationis collocatur,in qua res poſtulat,quo de genẹre agemus tum,cũ de diſpoſitione dicemus: nã hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat,narratur,cum aut id, quod aduerſario prodeſt,dilucide,& ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur,omnia torquenda

sunt ad commodum suę causę,contraria,quę præteriri poterunt prętereundo, quæ illius erunt,leuiter attingendo,sua diligenter,& enodate narrando. Ac de narratione quidē satis dictū uidetur,deinceps ad partitionē transeamus.

ECTE habita in causa partitio,illustrem,& perspicuam totam efficit orationem.Partes eius duæ sunt,quarum utraq; magnopere ad aperiendam causam,& constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est,quæ,quid cum aduersarijs conueniat,& quid in controuersia relinquatur,ostendit,ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est,in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi,breuiter expositio ponitur distributa,ex qua conficitur,ut certas animo res teneat auditor,quibus dictis,intelligat fore peroratum.Nunc utroq; genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quæ partitio,quid conueniat,aut quid non conueniat,ostendit,hęc debet illud,quod conuenit,inclinare ad suę causę commodum,hoc modo.Interfectam matrem esse à filio conuenit mihi cum aduersarijs.Item contra,interfectum esse à Clitemnestra Agamemnonem conuenit, nam hic uterq; & id posuit, quod cōueniebat,& tamen suæ causæ commodo consuluit.Deinde,quid controuersiæ sit, ponendū est in iudicationis expositione,quæ quemadmodum inueniretur,ante dictum est. Quæ autem partitio,rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatē, absolutionē,paucitatem.Breuitas est,cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum:hæc in hoc genere idcirco utilis est,quod rebus ipsis,& partibus causæ,non uerbis,neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est,per quam omnia,quæ incidunt in causam,genera,de quibus dicendum est,amplectimur.In qua partitione uidendum est,ne aut aliquod genus utile relinquatur,aut sero extra partitionem , id, quod uitiosissimum, ac turpissimum est,inferatur.Paucitas in partitione seruatur,si genera ipsa rerū ponuntur,neq; permistè cum partibus implicantur:nam genus est,quod plures partis amplectitur,ut animal:pars est,quæ subest generi,ut equus,sed sæpe eadem res alij genus,alij pars est,nam homo animalis pars est. Thebani, aut Troiani genus.Hęc ideo diligentius inducitur pręscriptio,ut aperte intellecta generali partitione,paucitas generum in partitione seruari possit, nam qui ita partitur,ostendam propter cupiditatem,& audaciam, & auaritiā aduersariorum omnia incommoda ad remp.peruenisse,is non intellexit in partitione exposito genere,partem se generis admiscuisse:nam genus est omniū nimirum libidinum cupiditas,eius autē generis sine dubio pars est auaritia: hoc igitur uitandum est,ne cuius genus posueris,eius secum aliquā, diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione.Quod,si quod in genus plures incident partes,id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum,distribuetur eo tempore commodissime,cum ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem,ne aut plura,quàm satis est,demōstraturos nos dicamus,hoc modo.Ostendam aduersarios,quod arguimus,& potuisse facere, & uoluisse, & fecisse:nam fecisse ostendere satis est,aut cum in causa partitio nulla sit, & cū simplex quiddam agatur,tamen utamur distributione,idq; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum,quæ ad hunc usum oratoriū

non

non tantopere pertinēt, quæ uersantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa trā stulimus, quæ cōuenire uidebātur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo: ut nequid posterius prę ter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter, & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit.

» Eo pacto & gnati uitam, & consilium meum

» Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; queādmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati uitam.

» Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Deinde suum consilium.

» Et nunc id operam do.

Deinde quid Sosiam uelit facere, id, quod postremum posuit in partitione, postremum dicit.

» Nunc tuum est officium.

Queādmodum igitur hic & ad primam quāque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione, deinceps ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum uidetur.

ONFIRMATIO est, per quā argumētādo nostræ causæ fidē, & auctoritatē, & firmamētū adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quę in singula causarū genera diuidētur. Verūtamē nō incōmodū uidetur quādā sy luā, atque materiā uniuersam ante permistā, & confusam exponere omniū argumentationū: post autē tradere quēadmodū unumquodq; genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confimari oporteat. Omnes res argumētando cōfirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributū. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionē, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personę datur, quo suo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturā ipsam diffinire difficile est: partes autē eius enumerare eas, quarū indigemus ad hāc præceptionē facilius est: hæ autē partim diuino, partim mortali in genere uersantur: mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur, atq; hominum genus & in sexu consideratur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione & ætate. Natione Graius, an barbarus. Patria Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens: natu grandior, an senex Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: ualens, an imbecillis, longus, an breuis, formosus an deformis, uelox, an tardus sit, acutus, an hebetior, memor, an obliuiosus, comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. & omnino, quæ à natura data animo, & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In uictu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium li-

beralium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quęstu, artificio sit occupatus, quomodo rē familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus, an tenuis, priuatus, an cum potestate, si cum potestate iure, an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat: aut si de non uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quāuis scientiam: & itē corporis aliquam cōmoditatem non natura datam, sed studio, & industria partam. Affectio est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodē reperiuntur. Studium autem est animi assidua, & uehemens ad aliquam rē applicata magna cū uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetrię geometriæ, literarum. Consiliū est aliquid faciendi, aut non faciendi uerè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurū sit, qua sit usurus oratione, ac personis quidem hæc uidentur esse attributa. Negotijs autem, quæ sunt attributa, partim sunt continentia cū ipso negotio, partim in gestione negotij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestū negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rem, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cōplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo. Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrē, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante gestā rem, quæ facta sunt continentur, usq; ad ipsum negotium. Deinde quid in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autē negotij, qui locus secūdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quęretur locus, tempus modus, occasio, facultas. Locus consideratur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotium administrādum: ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis: ex his etiam attributionibus, sacer, an profanus, publicus, an ne priuatus, alienus an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (nā ipsum quidē generaliter definire difficile est) pars quędā ęternitatis cū alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij certa significatione. In hoc & quæ prætérierunt considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iā diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse, quod eorum monumenta certa in literis extent, & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerīq; possint, & itē quæ instent in pręsentia, & quę maxime fiant, & quę cōsequātur. In quibus potest cōsiderari, quid ocius, & quid serius futurū sit: & itē cōmuniter in tēpore perspiciendo lōginquitas eius est cōsiderāda: nā sæpe oportet cōmetiri cū tēpore negotiū, & uidere potuerit ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerū in eo transigi tēpore. Consideratur autē tēpus & anni: & mēsis, & diei, & noctis, & uigiliæ,

& horæ,

& horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem: quare, cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: uerum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta: qua re cum genere idem sit, sit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur: eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas, & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum ex ui, & ex numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consideratur: simile autem ex specie comparabili, cōparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: sapere, & non sapere. Genus est quod partis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est quæ subest generi, ut amor, auaritia. Euentus est exitus alicuius negotij, in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumque sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerādum est, hoc modo: ex arrogantia odium, ex insolētia arrogātia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio: in hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primū quod factum est, quo id nomine appellari cōueniat. Deinde eius facti qui sunt principes, & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli: deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro: postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi: deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positę in partibus honestatis, aut utilitatis consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum: ac negotijs quidem fere res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quę

ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse: Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuẽtum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessariè domonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehendetur ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, una reliqua necessario cõfirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa maleficium susceptum esse non potest: sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neq; ad amicum huius aliquem, mors illius pertinebat: relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere: atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modũ in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerũ. Verum in eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandũ. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quæ sub eandem cadũt rationẽ, maxime spectatur. In cõtrarijs, hoc modo. Nã si ijs qui imprudẽtes læserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiã nõ oportet. Ex pari sic: nam, ut locus sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam, si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto. Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in partis distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmetur, hoc modo. Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut auctoritate, aut iudicio

alicuius

alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, cõmuni, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate, uelut Gracchi patris factum, quem Populus R. ob id factum, quod insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem cõtinet. Eius partes sũt tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporũ, aut naturarũ similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit apertus est, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat, & quæ in quasq; argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & partis argumentandi confuse, & permixtim dispersimus, post descripte, & electe in genus quodq; causæ, quid cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus, atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumẽtatio poterit, inuentam exornari, & certas in partis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectũ. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendũ uisum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoq; argumentandi adiungeretur, & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

MNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, qui cum instituta est, quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiã locutã, dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurũ, q̃ tu habes, utrũ illius, an tuũ malis? Illius inquit. Quod si uestem, & ceterum ornatũ muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuũ ne an illius malis? Illius uero respondit. Age inquit, si uirum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophõte sermonẽ instituit. Quęso inquit Xenophon, si uicinus tuus meliorẽ equũ habeat, q̃ tuus est, tuũ ne equum malis, an illius? Illius inquit. quod si fundũ meliorẽ habeat, q̃ tu habes, utrum tandẽ fundũ habere malis? Illũ inquit, meliorẽ scilicet, quod si uxorem meliorẽ habeat, q̃ tu habes, utrũ illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipse tacuit, post Aspasia. Quoniam uterq; uestrum inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uolueram, egomet dicam quid uterque cogitet. Nã & tu mulier optimũ uirum mauis habere, & tu Xenophõ uxorem habere lectissimã maxime uis.

Quare nisi hoc perfeceritis,ut neq; uir melior,neq; fœmina lectior in terris sit,profecto id semper,quod optimum putabitis esse,multo maxime requiretis,& tu,ut maritus sis,quam optimæ mulieris,& hæc quam optimo uiro nupta sit. Hic,cum rebus non dubijs esset assensum,factum est propter similitudinem,ut etiam illud,quod dubium uidebatur,si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi,concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est,propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat,sed ex eo,quod sibi ille dederat qui cum disputabat,aliquid conficere malebat,quod ille ex eo,quod iam concessisset,necessario approbare deberet.

Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur: primum,ut illud,quod inducemus per similitudinem,eiusmodi sit,ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud,quod dubium sit,concedi,dubium esse id ipsum nō oportebit. Deinde illud,cuius confirmandi causa fiet inductio,uidendum est,ut simile ijs rebus sit,quas res quasi non dubias ante induxerimus: nam ante aliquid nobis cōcessum esse nihil proderit,si ei dissimile erit id,cuius causa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat,quo spectent illæ primæ inductiones,& ad quem sint exitum peruenturæ: nam qui uidet si ei rei,quæ primo rogetur,recte assenserit,illam quoque rem,quæ sibi displiceat esse necessario concedendam,plerunq; aut non respondendo,aut male respondendo longius procedere rogationem nō sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit ad id,quod nō uult concedere,deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet,aut cōcedatur,aut negetur. Si negabitur aut ostendenda est similitudo earum rerum,quæ ante concesse sunt,aut alia utendum inductione. Si concedetur,concludenda est argumentatio. Si tacebitur,aut elicienda est responsio,aut quoniam taciturnitas imitatur confessionē, pro eo ac si concessum sit,concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitū. Prima pars constat ex similitudine una,pluribusue. Altera ex eo,quod concedi uolumus,cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione,quæ aut confirmat concessionem,aut quod ex ea conficiatur,ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum,nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus,uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo,non quo præceptio differat,aut aliter hoc in sermone,atque in dicēdo sit utendum,sed ut eorum uoluntati satis fiat, qui quod aliquo in loco uiderint,alio in loco nisi demonstratum est,nequeūt cognoscere. Ergo in hac causa,quę apud græcos est peruagata,quod Epaminundas Thebanorum imperator,ei,qui sibi ex lege prætor successerat,exercitum non tradidit,& cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit. Poterit accusator argumentatione uti per inductionem,cum scriptum legis contra sententiam defendat,ad hunc modum. Si iudices id,quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse adscribat ad legem,& addat exceptionem hanc,extra quam si quis reipub. causa exercitum non tradiderit,patiemini? non opinor. Quod si uosmetipsi,quod à uestra religione,& sapientia remotissimum est,istius honoris causa hanc eādem exceptionē iniussu populi ad legem adscribi iubeatis,populus Thebanus patietur ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo ad scribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit,rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligē

tiam

tiam,non poteſt ita uideri iudices. Quod ſi literis corrigi neque ab illo, neq; à uobis ſcriptoris uoluntas poteſt,uidete,ne multo indignius ſit,id re & iudicio ueſtro mutari,quod ne uerbo quidem cõmutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in pręſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim,& naturam conſideremus. RATIOCINATIO eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens,quod expoſitum,& per ſe cognitum ſua ſe ui, & ratione confirmet.Hoc de genere qui diligentius cõſiderandum putauerunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur,paulũ in pręcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius partis eſſe dixerunt,partim nõ plus, quam in tres partis poſſe diſtribui putauerunt.Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt,& non eiuſmodi,ut alteri prorſus nihil dicere putentur,& locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere,aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis ad hunc modum.Melius accurantur,quæ conſilio geruntur,quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur.Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus uarijs,& quamcopioſiſſimis uerbis approbari putant oportere , hoc modo. Domus ea,quæ ratione regitur,omnibus inſtructior eſt rebus,& apparatior quàm ea,quæ temere,& nullo conſilio adminiſtratur.Exercitus is,cui prępoſitus eſt ſapiens,& callidus Imperator,omnibus partibus commodius regitur,quàm is,qui ſtultitia,& temeritate alicuius adminiſtratur. Eadẽ nauigij ratio eſt,nam nauis optime curſum conficit ea,quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis,tertia in parte aiunt,quod oſtẽdere uelis,id ex ui propoſitionis oportere aſſumere,hoc pacto. Nihil autem omniũ rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur.Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem,hoc modo.Nam & ſignorum ortus,& obitus definitum quendam ordinem ſeruant,& annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt,uerum ad utilitates quoq; rerum omnium ſunt accommodatæ,& diurnæ,nocturnęq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia,non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducũt loco complexionem eam,quæ aut id infert ſolum,quod ex omnibus partibus cogitur,hoc modo,conſilio igitur mundus adminiſtratur , aut unum in locũ cum cõduxerit breuiter propoſitionem,& aſſumptionem,id adiungit,quod ex his conficiatur,ad hunc modum.Quod ſi melius geruntur ea,quæ conſilio,quàm quę ſine conſilio adminiſtrantur,nihil autem omnium rerum melius,quàm omnis mundus adminiſtratur,conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.Qui autem tripartitam eſſe dicunt,ij non aliter putant tractari oportere argumentationem,ſed partitionem horum reprehendunt:negant enim neq; à propoſitione,neq; ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam,neq; aſſumptionem ſibi perfectam uideri, quę approbatione confirmata non ſit.Quare quas illi duas partes numerant,propoſitionem,& approbationem,ſibi unam partem uideri propoſitionem,quæ ſi approbata non ſit,propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſ-

sumptio,& assumptionis approbatio dicitur,eandem sibi assumptionem solam uideri. Ita fit,ut eadem ratione argumētatio tractata,alijs tripartita,alijs quinquepartita uideatur.Quare euenit,ut res non tam ad usum dicendi pertineat,quàm ad rationem præceptionis.Nobis autem commodior illa partitio uidetur esse,quæ in quinque partes distributa est,quam omnes ab Aristotele,& Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi,quod per inductionem sumitur, maxime Socrates,& socratici tractauerunt,sic hoc,quod per ratiocinationem expolitur,summe est ab Aristotele,atque peripateticis,& Theophrasto frequentatum.Deinde à rhetoribus ijs,qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temere secuti putemur,& breuiter dicendum,ne in huiusmodi rebus diutius,quàm ratio præcipiendi postulat,commoremur. Siquadam in argumentatione satis est uti propositione,& non oportet adiungere approbationem propositioni, quadam autem in argumentatione infirma est propositio,nisi adiuncta sit approbatio,separatum quiddam est à propositione approbatio.Quod enim adiungi,& separari ab aliquo potest,id non potest idem esse quod est id,ad quod adiungitur,& à quo separatur. Est autem quędam argumentatio,in qua propositio non indiget approbatione,& quædam,in qua nihil ualet absq; approbatione,ut ostendemus.Separata est igitur à propositione approbatio.Ostendemus autem id,quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum,eo quod constare inter omnes necesse est,hanc uelle approbare,& firmare nihil attinet.Ea est huiusmodi.Si quo die ista cædes Romæ facta est,ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui,hoc quia perspicue uerū est,nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet,hoc modo,fui autem Athenis eo die,hoc si non constat,indiget approbationis,qua inducta,complexio consequetur,igitur in cęde interesse non potui.Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione:nam esse quidem quandam,quæ indigeat,quid attinet ostendere?quod cuiuis facile perspicuum est. Quod si ita ē,ex hoc,& ex eo,quod pro posueramus,hoc conficitur,separatum esse quiddam à propositione approbationem.Si autem ita est,falsum est non esse plus quam tripartitam argumētationem.Simili modo liquet alteram quoq; approbationem separatam esse ab assumptione:nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni,quadam autem in argumentatione infirma est assumptio,nisi adiuncta sit approbatio. Saparatū quiddam est extra assumptionem approbatio.Est autem argumentatio quędam,in qua assumptio non indiget approbationis,quædam autem in qua nihil ualet sine approbatione,ut ostendemus.Separata est igitur ab assumptione approbatio.Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio,nihil indiget approbationis:ea est eiusmodi.Si oportet sapere,dare operam philosophię conuenit: hæc propositio indiget approbationis:non enim perspicua est,neq; constat inter omnes,propterea quod multi nihil prodesse philosophiam,plerięq; etiā obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc.Oportet autem sapere, hoc autem quia ipsum ex re perspicitur,& uerum esse intelligitur,nihil attinet approbari.

probari. Quare statim concludenda est argumentatio, igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis nō indiget: nam quādam indigere, perspicuum est: separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plusquam tripartitam argumentationem. Atq; ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neq; propositio, neq; assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, ut certum quiddam, & breue exempli causa ponamus. Si summopere sapientia petenda est, summopere stultitia uitanda est. Summo autem opere sapientia petēda est, summo igitur opere stultitia uitāda est. hic & assumptio, & propositio perspicua est: quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi, ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione contineri approbationem, sed utranq; suo loco positam uim suam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, per quā breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinatiōis.

Propositionis approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De una quoq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ consistant, exempla ponemus. Horum, quæ dubia sunt rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi. Omnes leges iudices ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatem reip. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reip. quod ex legibus omnis resp. optime putant administrari. Quam ob rē igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit, hoc est, quoniam reip. seruimus ex reip. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta, sic a legibus nihil cōuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut ęquum est, ex utilitate reip. considerate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem sa-

tis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id nō ex reip. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus optemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, q̄ quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uolūtas cognosceretur, nec tamen. Epaminundę permitteremus, nisi extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præstò lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere nō potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione pręterita quadripartita, sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorū orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti accepe rimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus, ac primū quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertium turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt, summa igitur amentia est in eorū fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita tripartita, fit hoc pacto, aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbē diruamus, ac metuere, quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuū sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non est: peperit autem: hic satis esse dicunt proponere, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud uitium, quod illis displicet, magnopere uitādum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem, hoc modo. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri cōuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus nō obtēperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia est, in eorum fidem spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi. Si peperit, cum uiro concubuit, peperit autē

conficitur

conficitur hoc. Concubuit igitur cum uiro: hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, fecit igitur incestum, & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex cōductionibus, aut ex contrario complecti oportet. In breuibus id solum, quod conficitur, exponere. In ijs, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoq; parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere sæpe satis esse, hoc modo argumentationem facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit: nam hoc nullius neq; approbationis, neq; assumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, sed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumētatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quādo igitur proferent aliquid huiusmodi. Quoniam peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferēt, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hāc rem ratio illa pertinebit, atq; hac distinctione alia quoq;, quę uidebūtur officere huic partitioni propulsabimus, si qui aut assumptionē aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ, si quid habet probabile, aut necessarium, quoquomodo commoueat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum referret, nequaquā tantum inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumētationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinq; partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones, sed tū ab assumptione īcipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, q̄ ceteros attendisse nō affirmamus, sed perquisitius, & diligentius conscripsisse pollicemur. Nūc, ut īstituimus, proficisci ordine ad reliqua pgemus.

EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod quibus ex locis aliqua res confirmari potest, ijsdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotijs attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionē ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoq; in partē orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædā præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argu

mentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non cōceditur aliquod unum, pluraue, aut his concessis, complexio confici ex his negatur, aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur, aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid nō conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi, aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur, aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse, aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: nemo est, qui non pecuniam, q̃ sapientiam malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. Quis est qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut siquis quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa, se maximam pecuniam neglexisse, aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet: in loco celebri homo occidi qui potuit? aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio, nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere: quod autem pro signo sumetur, id ex ijsdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum uerum esse ostendi oportet, deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem, & cō suetudinem: nam eæ res sunt signo attributę, quas diligentius aperiemus, cum separatī de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unūquodq; in reprehensione, aut non esse signo, aut parū magno esse, aut à se potius, quā ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cū autē pro comparabili aliquid inducetur, quoniā id per similitudinē maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod cōferetur ei, qui cū conferet. Id fieri poterit, si demōstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tēpore, loco, persona, opinione, ac si quo in numero illud, quod per similitudinē afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi cōueniat, ostendetur. Deinde quid res cū re differat, demōstrabitur, ex quo docebimus aliud de eo, ꝙ comparabitur, & de eo, qui cū cōparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cū ea ipsa argumētatio, quę per inductionē tractatur, erit reprehēdēda. Si iudicatū aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorū, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rē, qua de iudicatū est, cōmemorando nō modo nō esse reprehensum iudiciū, sed ab omnibus approbatū, & demōstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatū quod afferatur, quàm id, quod instet. Ex contrarijs locis, si res aut uera aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit, atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit, & uidēdū

est

est,ne ea res proferatur,in qua sit offensum,ut de ipso,qui iudicarit,iudiciũ fieri uideatur. Oportet autem animaduertere,ne,cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod,aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidem argumẽta,quæ quasi probabilia sumuntur,ad hunc modum tentari oportebit. Quę uero sicuti necessaria inducentur,ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neq; erunt eiusmodi,sic reprehendẽtur. Primum complexio,quæ utrum cõcesseris,debet tollere,si uera est,nũquam reprehendetur,sin falsa,duobus modis,aut cõuersione,aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

Nam si ueretur,quid eum accuses,qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses,qui id parui auditu æstimet?

Hic siue uereri dixeris,siue non uereri,concludendum hoc putat,ut neges esse accusandum. Quod conuersione,sic reprehendetur. Immo uero accusandus est:nam,si ueretur,accuses.non enim parui auditu ęstimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet,tamen accuses:non enim probus est. Alterius autem partis ĩfirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur,accusatione tua correctus,ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur,si aut præteritum quiddam dicemus,quod uelimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddã in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum,aut emeris oportet,aut hæreditate possideas,aut munere acceperis,aut domi tibi natus sit,aut si horum nihil est,surripueris necesse est. Sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit,neq; domi natus est,neq; donatus est,necesse est ergo surripueris. hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus,cuius prædæ sectio non uenierit,quo illato,infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur,hoc est,si exempli causa,ut in eodem uersemur,poterit ostendi hæreditate uenisse,aut si extremum illud non erit turpe concedere, ut si quis, cum dixerint aduersarĳ,aut insidias facere uoluisti,aut amico morem gessisti,aut cupiditate elatus es, amico se morem gesisse fateatur. Simplex autem cõclusio reprehenditur,si id, quod sequitur,non uideatur necessario cum eo,quod antecessit,cohærere. Nam hoc quidem,si spiritum ducit,uiuit. Si dies est,lucet,eiusmodi est,ut cum priore necessario posterius cohærere uideatur. Hoc autem,si mater est,diligit,si aliquando peccauit, nunquam corrigetur, sic conueniet reprehendi,ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere: hoc genus & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio,& eius reprehẽsio maiorem quandam uim continet,& latius patet,quàm hic exponitur, sed eius artificĳ cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis , & magnæ,atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum,si facultas erit,explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ĳs , quæ sumuntur aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis,complexio ex his non conficitur,hęc erunt consideranda,

num aliud cōficiatur, aliud dicatur, hoc modo, si cum aliquis dicat se profectū esse ad exercitum, cōtráq; eum quis uelit hac argumentatione uti. Si uenisses ad exercitum à Tribunis militaribus uisus esses, non es autem uisus ab his, nō es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionē, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, illatū est. Ac nunc quidem quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grādi uitio prę ditum posuimus exemplum, sed sæpe obscurius positum uitium pro uero probatur, cum aut parum memineris, quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum, si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem ad hunc modū. Si pecunia indigetis, pecuniam nō habetis, si pecuniam non habetis, pauperes estis, indigetis autem pecunia: mercaturæ enim nisi ita esset, operā nō daretis, pauperes igitur estis, hoc sic reprehenditur. Cū dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniā non habetis, hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniā nō habetis, & ideirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, indigetis autē pecuniæ, illud accipiebā. Vultis autem pecunię plus habere, ex quibus concessionibus non conficitur hoc, pauperes igitur estis: conficeretur autē, si tibi primo quoq; hoc cōcessissem, qui pecuniam maiorem uellet habere, eū pecuniā non habere. Sæpe autē oblitum putāt, quid concesseris, & ideirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo. Si ad illū hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, post assumunt, ad illum autē hæreditas ueniebat: deinde infertur. Ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso uitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atq; in ipso uitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune si uulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si incōstans, si aduersum.

Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo. Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersariis, quàm à nobis facit, hoc modo. Idcirco iudices, quia uerā causam habebā, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rē nō probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si ueram causam non haberet, uobis se iudices non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo, si in mēte uenisset, nō commisisset, aut perspicue rē turpē leui tegere uult defensione.

Cum te expetebant omnes, florentissimo in
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quàm satis est, petitur, hoc modo. Quod si non P. Scipio Corneliā filiam Ti. Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natę nō essent: quare hoc incommodum Scipioni adscribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoq; conquestio.

Vtinam

Vtinam,ne in nemore pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita est,q̃ res postulabat. Mala definitio est, cum aut cõmunia describit,hoc modo,Seditiosus est is,qui malus, atq; inutilis est ciuis:nã hoc non magis seditiosi,q̃ ambitiosi,q̃ calumniatoris,q̃ alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit,hoc pacto. Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue,nec magnum cõtinens sic. Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas: est hæc quidem stultitia,sed ex parte quadam non ex omni genere definita. Controuersum est,in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur,hoc modo.

Eho tu,dij,quibus est potestas motus superum,atq; inferum
Pacem inter sese conciliant,conferunt concordiam.

Perspicuum est,de quo non est controuersia,ut si quis,cum Orestẽ accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Nõ concessum est,cum id,quod augetur,in controuersia est,ut si quis,cum Vlyssem accuset,in hoc maxime commoretur,indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est,quod aut eo loco, in quo dicitur,aut eo homine,qui dicat,aut eo tempore,quo dicitur,aut ijs,qui audiunt,aut ea re,de qua agitur,indignum propter inhonestam rem uidetur. Offensum est,quod eorum, qui audiunt,uoluntatem lædit,ut si quis apud Equites R. cupidos iudicãdi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est,quod contra ea dicitur,quæ ij, qui audiunt,fecerũt,ut si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquẽ urbis expugnatorem diceret,nihil esse crudelius, quàm urbes diruere,cũ ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est,quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur,ut si quis,cum dixerit,qui uirtutem habeat,eum nullius rei ad bene uiuendum indigere,neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est,quod ipsi causæ aliqua ex parte officit,ut si quis hostium uim,& copias,& felicitatem augeat,cũ ad pugnam milites hortetur. Si non ad id,quod instituitur,accommodabitur aliqua pars argumentationis,horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus pauciora demõstrabit,aut si eum totum debebit ostendere,de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum est. Nam Eriphyle auro uiri uitã uendidit. Aut si non id,quod accusabitur,defendet,ut si quis,cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet,ut Amphion apud Euripidem. Itẽ apud Pacuuium,qui uituperata musica,sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uituperabitur, ut si quis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut si quis,cum aliquem uolet laudare,de felicitate eius non de uirtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit,ut alteram se non putet laudare, nisi alteram uituperarit, aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem, ut si quis,cum aliqui deliberent,bellum geratur,an non,pacẽ laudet omnino,non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si,cum de certa re quæretur,de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa,hoc modo Pecunia bonum est,propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat. Aut si infirma,ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam.

Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentatione æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod cōtra dicatur, æquum esse concedimus. Sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam, quę aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabūtur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communē displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

ONCLUSIO est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionē. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ unum in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur: hęc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hāc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut pleriq; faciunt propter facilitatem, singillatim unamquāq; rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes, tum autem, id, quod difficilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquāq; partem confirmaris, tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita simul & in memoriam redibit auditor & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidque dixeris admoneas, tum uero personam, aut rem aliquam inducere, & enume-

rationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo. Nam si legis scriptor existat, & quærat à uobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cum uobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atq; hic item ut in nostra persona licebit aliâs singillatim transire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones singula genera referre, aliâs ab auditore, quid desideret, quærere, aliâs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo. Quid si leges loqui possent, non ne hæc apud uos quererentur? Quid nam amplius desideratis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, & unũquodq; q̃, breuissime trãseatur, ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem: Nam ex ijs rebus, quæ personis, atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt, sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum cõmemoramus, quantę curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum auctoritas grauissima debeat esse, qui locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorẽ partẽ, q; atrocissimũ est, an ad superiores, quales sunt ij, quorũ ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimũ est, an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est, an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus quidnam sit euenturum, si idem ceteri faciant, & simul ostendimus huic si concessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus ceteras res perperã cõstitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse, hanc esse rẽ, quæ si sit, si semel iudicata, neque alio cõmutari iudicio, neq; ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quẽ cõsulto, & de industria factũ esse demõstratur, & illud adiũgitur, uoluntario maleficio ueniã dari nõ oportere, imprudẽtię concedi nonnũquã cõuenire. Septimus locus est, per quẽ ĩdignamur, quod tetrũ, crudele, nefariũ, tyrannicũ factũ esse dicamus, per uim, per manũ opulẽtam, quæ res ab legibus, ab ęquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quẽ demõstramus nõ uulgare, neque factitatũ esse, ne ab audacissimis quidẽ hominibus id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, cõiuges, cõsanguineos, supplices crudeliter facta dicẽtur, & deinceps si

qua proferantur in maiores natu,in hospites,in uicinos,in amicos,in eos, qui bus cum uitam egeris,in eos,apud quos educatus sis:in eos,à quibus eruditus sis:in mortuos,in miseros,& misericordia dignos:in homines claros, nobiles,& honore usos:in eos qui neq; lædere alium,nec se defendere potuerunt, ut in pueros,senes,mulieres,quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum,qui uiolarit horum aliquid,odium commouere poterit. Nonus locus est,per quem,cum alijs,quæ constant esse peccata,hoc,quo de quæstio est,comparatur,& ita per contentionem quanto atrocius,& indignius sit illud,de quo agitur,ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt,quæq; post negotium consecuta sunt cum uniuscu iusq; indignatione,& criminatione colligimus,& rem uerbis,quammaxime ante oculos eius,apud quem dicitur,ponimus,ut id,quod indignum est, perinde illi uideatur indignum,ac si ipse interfuerit,ac præsens uiderit. Vndecimus locus est,per quem ostendimus ab eo factum,à quo minime oportuerit, & à quo,si alius faceret,prohiberi conueniret. Duodecimus locus est,per quē indignamur,quod nobis hoc primis acciderit,nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est,si cum iniuria contumelia iuncta demōstratur, per quem locum in superbiam,& arrogātiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est,per quem petimus ab ijs,qui audiunt,ut ad suas res nostras in iurias referant:si ad pueros pertinebit,de liberis suis cogitent.si ad mulieres, de uxoribus,si ad senes,de patribus,aut parentibus. Quintusdecimus est lo cus,per quem dicimus inimicis quoq;,& hostibus ea, quæ nobis acciderint indigna uideri solere,& indignatio quidem his ferè de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus partes petere oportebit. Con questio est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animū auditoris mitem,& misericordem conficere oportet,quo facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes & hominum infirmitas ostenditur. qua ratione habita gra uiter,& sententiose,maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur,cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ,per quem quibus in bonis fuerint,& nunc quibus in malis sint,ostenditur. Secundus,qui in tempora tribuitur,per quē, quibus in malis fuerint,& sint,& futuri sint,demonstratur. Tertius, per quē unumquodq; deploratur īcommodum,ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor,spes,solatium,educatio,& siqua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus,per quem res turpes,& humiles,& illiberales proferentur,& indignæ ætate,genere,fortuna, pristino honore,beneficijs,quas passi perpessuri ue sint. Quintus est,per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur,ut uideatur is,qui audit, uidere,& re quoq; ipsa quasi adsit,non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus,per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid expectaret,non modo id non adeptum esse,sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos,qui audiunt similem casum conuertimus,& petimus,ut de suis liberis,aut parentibus,aut aliquo qui illis carus debeat esse. nos cum uideant,recordentur. Octauus,per quem aliquid dicitur esse factū quod non oportuerit,aut non factum,quod oportuerit,hoc modo. Nō affui, non

non uidi, non postremam eius uocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu uexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quē oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut si ad equū, domum, uestem sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quē inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignū est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationē sumitur, in quo oratur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem, non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas cōqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quē animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus: nam sæpe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, q̄ humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacrima nihil citius arescit. Sed quoniam & satis, ut uidemur de omnibus partibus orationis diximus, & huius uoluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

ROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerūt. Itaq; Eracleotem Zeusim, qui tum lōge ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerūt. Is & ceteras tabulas complures pinxit, quarum nōnulla pars usq; ad nostram memoriā propter fani religionem remansit, & ut excellentem muliebris formę pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. putauerunt enim eum siquo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis illico quæsiuit ab his quasnam uirgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxe-

runt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos magna preditos dignitate (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporũ uiribus, & dignitatibus ante steterunt, atq; honestissimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt) cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur, horum inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. Quare qua sint illę dignitate potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso inquit, ex istis uirginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum uobis, ut mutum in simulacrum ex animali exẽplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatę publico de consilio uirgines unũ in locum conduxerunt, & pictori quam uellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poetę memorię tradiderũt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatẽ uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaq; tãquam ceteris nõ sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunq; essent in genere, exprimendę nobis necessario uiderentur. Sed omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisq; cõmodissime præcipere uidebatur, excerpsimus, & ex uarijs ingenijs excellentissima quæq; libauimus, ex ijs enim, qui nomine, & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquã dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia nobis uisa est, aut á bene inuentis alicuius recedere, siquo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quod si in ceteris quoq; studijs á multis eligere homines commodissimum quodq;, quàm sese uni alicui certo uellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in uitijs perseuerarẽt, aliquãtoex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exẽplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit, nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usque ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptoros artis usque ab prĩcipe illo, atque inuentore Tysia repetitos unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusq; præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorum pręcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui quod illi pręcipiãt, uelint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi

emanauerunt,

emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam, fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus. Discipulorũ autem, atq; eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarum altera cũ uersaretur in philosophia, nonnullã rethoricæ quoq; artis sibi curam assumebat, altera uero omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata, unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea, quę commode dici uidebantur, in suas artes contulerunt, quos ipsos simul atq; illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, ꝓposuimus, & ex nostro quoq; non nihil in commune contulimus. Quod si ea, quę in his libris exponuntur, tantopere eligẽda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neq; nos, neq; alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius pręterijsse, aut non satis eleganter secuti uidebimur, docti ab aliquo facile, & libenter sententiam commutabimus, non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte, & diu perseuerasse turpe est, propterea quod alterum communi hominum in firmitati, alterum singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul quærentes dubitanter unũquodque dicemus, ne, dum paruulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni uita studiose quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliquis, quæ præcipienda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & constitutiones continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare, cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de cõfirmatione, et de reprehensione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarũ genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inuenta unamquãq; in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur ad confirmationis, & reprehensionis partes referre oportebit.

Mnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere uno, pluribúsue uersetur. Hoc quãquam ita est, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusque generis, & diuersæ pręceptiones. Aliud enim laus, aut uituperatio. Aliud sententiæ dictio. Aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs quid æquum sit quæritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generũ fines, & exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neq; nunc hoc dicimus non easdẽ incidere constitutiones, ueruntamen oratio quædam ex ipso fine, & genere

causæ nascitur,quę pertineat ad uitæ alicuius demõstrationẽ,aut ad sententiæ dictionem.Quare nũc exponendis controuersijs in iudiciali genere causarũ, & prçceptorum uersabimur.Ex quo pleraq; in cetera quoq; causarum genera simili implicita controuersia nulla cum difficultate transferentur, post autem separatim de reliquis dicemus.Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur,cuius exemplum sit hoc expositum.In itinere quidam proficiscentẽ ad mercatum quendam,& secum aliquantum nũmorum ferentem est comitatus,cum hoc,ut ferè fit,in uia sermonem contulit,ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere uellent.Quare,cũ in quandam tabernam diuertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere uoluerunt. Cenati discubuerunt ibidem,caupo autem (nam ita dicitur post inuentum,cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum uidelicet,qui nũmos haberet, animaduertisset,noctu postquam illos arctius,ut fit,iam ex lassitudine dormire sensit,accessit,& alterius eorum,qui sine nũmis erat,gladium propter appositum è uagina eduxit,& illũ alterũ occidit,nũmos abstulit. gladium cruẽtũ in uaginam recondidit.ipse sese in lectum suum recepit.Ille autem, cuius gladio occisio erat facta,multo ante lucem surrexit.comitem illum suum ĩclamauit semel,& sæpius.Illum somno impeditum non respondere existimauit.ipse gladium,& cetera,quę secum attulerat,sustulit.solus profectus est.Caupo nõ multo post conclamauit hominem esse occisum,& cum quibusdam diuersoribus illum,qui ante exierat,consequitur.in itinere hominem comprehendit.gladium eius è uagina educit,reperit eruentum,homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit.In hac intentio est criminis,occidisti.depulsio, non occidi. Ex quibus constitutio est.Quęstio eadem in cõiecturali,quæ iudicatio,occideri'tne.

Nunc exponemus locos,quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam.Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum oportebit attendere,non omnes in omnem causam conuenire. Vt enĩ omne nomen ex aliquibus,non ex omnibus literis scribitur,sic omnem in causam non omnis argumentorum copia,sed eorum necessaria pars aliqua conueniet.Omnis igitur,ex causa,ex persona,ex facto ipso,cõiectura capiẽda est. Causa distribuitur in impulsionem,& in ratiocinationem. Impulsio est,quę sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor,iracundia,ęgritudo,uinolẽtia,& omnino omnia,in quibus animus ita uidetur affectus fuisse,ut rem perspicere cum consilio,& cura non potuerit,& id,quod fecit,impetu quodam animi potius,q̃ cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens,& considerata faciendi aliquid,aut non faciendi excogitatio.Ea dicitur tum interfuisse,cum aliquid faciendum, aut non faciendũ certa de causa uitasse,aut secutus esse animus uidetur,ut si amicitiæ quid causa factum dicetur,si inimici ulciscendi,si metus,si glorię,si pecunię, si denique,ut omnia generatim amplectamur,alicuius retinendi,augendi,adipiscẽdi'ue cõmodi,aut contra reijciendi,diminuendi,deuitandi'ue incommodi causa.Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident,in quibus aut incommodum aliquod maioris uitandi incommodi causa,aut maioris adipiscendi commodi suscipitur,aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi,aut maioris uitãdi incommodi pręteritur.Hic locus sicut aliquod fundamẽtum est huius constitutionis.nã nihil factum esse cuiquã probatur,nisi aliquid quare factum

ctum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse di‑cet, illum impetum & quandam commotionē animi affectionemq́ uerbis, & sententijs amplificare debebit, & ostendere quanta uis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut non mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quammaxime poterit, ut quoad eius fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam cōsecuturam existimarit. Itē si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quidquid erit quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit, & hoc cum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut nō esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res alijmodi est, ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res alijmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant, aut contra quod malum est, bonum, aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum, aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris, aut amici uita, aut deniq; officio suo antiquiorem, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summū odium transferetur qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita uisum quod sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur. ut si quis dicatur aliū occidisse, ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit, aut eum necasse, cuius testamento non sit heres, quod eius testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationē spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit, considerare, & quo animo quid quisq; faciat, non quo casu utatur ad rem pertinere, In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse alijs quoq; causa faciendi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demōstrāda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio adiutores, adiumenta & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis uacuus, & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in unum multa sunt conducēda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur, atq; accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex cōtrario. Primum impulsionem, aut nullam fuisse dicet, aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam

fuisse demōstrabit, aut nō ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit
in loco demonstrandum quæuis & natura eius sit affectionis, qua impulsus
aliquid reus commisisse dicetur, in quo & exēpla, & similitudines erunt pro-
ferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissi-
mam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad
quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum
eius qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ra-
tiocinationis autem suspitiones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse,
aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incom
modum sibi maius, quàm commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius com-
modi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod ac
ciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda. qui omnes loci si-
militer incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit,
eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse, quod puta-
rit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum
erit defensori, neminem tātæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem igno
rare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem
hunc quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro
falso, quod uerū pro uero probasse. Quod si dubitauerit, summæ fuisse amē-
tiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodū
autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur, sic ijs
locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus: nō in alios ab se crimen uolet trans-
ferre. EX PERSONA autem coniectura capietur, si eæ res, quæ personis at
tributæ sunt, diligenter cōsiderabuntur, quas omnes in primo libro exposui-
mus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomē au
tem cum dicimus, cognomen quoq; ītelligatur oportet. De hominis enim cer
to, & proprio uocabulo agitur, ut si dicamus iccirco aliquem Caldum uocari,
quod temerario, & repentino consilio sit, aut si ea de re hominibus gręcos im
peritis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et
de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, uir an mu-
lier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis;
qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam cō
iecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones,
cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus sit quę-
ritur, & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et
ex fortuna sępe argumētatio nascitur, cum seruus, an liber. pecuniosus, an pau
per. nobilis, an ignobilis. fœlix, an infelix. priuatus, an cū potestate sit, aut fue-
rit, aut futurus sit, consideratur, aut denique aliquid eorum quęritur, quæ for-
tunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfe-
cta, & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est
uirtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, ecquid
hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio per-
spicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia, pro-
pterea quod & ipsorum uis intelligitur, & quę res harum aliquam rem con-
sequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem, quoniam est assidua, & uehe-
mens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo

ducetur

ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciēdi, non faciendi ue excogitata ratio. Item facta & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tēpora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmādam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa nō uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa quare peccauerit, non intercesserit, sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua cōmotū peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut ī minore, ut si quis pecunia dicat inductū fecisse, possit demōstrare aliqua in re eius aliquod factum auarū. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit, si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eū, quem accuses, demonstrare non possis, aliis affinem esse uitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulās fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quātum enim de honestate, & auctoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam, aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciat, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse, quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur, ut si cū auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna

cum grauitate inducetur indignatio iuncta cõquestioni,per quam miserum facinus esse,& indignum demonstrabitur,cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotissimus,eam causam putare,quæ homines audaces in fraudem rapere soleat,castissimum quoq; hominem ad peccandum potuisse impellere, aut iniquum esse,& optimo cuiq; perniciosissimum,nõ uitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse,sed subita ex criminatione,quæ cõfingi facile possit,non ex ante acta uita,que neque ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit,facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquę turpitudines erunt,aut falso uenisse in eam existimationem dicentur,aut aliquorum inuidia,aut obtrectatione,aut falsa opinione,aut imprudentiæ,necessitudini,aut persuasioni,adolescentiæ,aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur,aut dissimili in genere uitiorum,ut animus non omnino integer,sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione,negare oportebit de uita eius, & moribus queri,sed de eo crimĩe,quo de arguatur,quare ante factis omissis,illud, quod instet,agi oportere. EX FACTO autem ipso suspiciones ducentur,si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur,atq; hæ suspiciones partim ex negotio separatim,partim communiter ex personis,atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt,si eas res,quæ negotijs attributæ sunt,diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem cõuenire uidentur genera eorum omnia,partes generum plerę;q;. Videre igitur primum oportebit,quæ sint continentia cum ipso negotio,hoc est,quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare,quid sit ante rem factum,ex quo spes perficiendi nata,& faciendi facultas quæsita uideatur,quid in ipsa re gerenda,quid postea consecutum sit,deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum,quæ negotio attributæ sunt,secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur,locus,tempus,occasio,facultas, quorum uniuscuiusq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur,breuiter demonstrabimus,quid quaq; in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas,in tempore longĩquitas,in occasione commoditas ad faciendum idonea,in facultate copia, & potestas earum rerum,propter quas aliquid facilius fit,aut sine quibus omnino confici non potest,consideranda est. Deinde uidendum est,quid adiunctũ sit negotio, hoc est,quid maius,quid minus,quid æque magnum sit,quid simile,ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores,æque magnæ,similesq; agi soleant,diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoq; uidendus erit, hoc est quid ex una quaq; re soleat euenire,magnopere considerandum est,ut metus,lætitia , titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs,quas negotijs dicebamus esse attributas,consecutio. In ea quæruntur ea,quæ gestum negotium confestim, aut ex interuallo consequuntur,in qua uidebimus ecquæ consuetudo sit ,ecquæ lex,ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit,aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio,aut offensio,ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspiciones,quæ communiter,& ex negotiorum,& ex personarũ attributionibus sumũtur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio,

factis,

factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione. Primum potuerit'ne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem cælandi haberet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, quòd simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quẽquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ adiumẽta, si adiutores desint, facultas fuisse faciẽdi non uidetur hoc modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neq; necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidq; accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quãq; conueniat, res ipsa docebit eos; qui non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus utranq; in partem singillatim de una quaque explicare, & aliàs aliter hæc in utrãq; partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotij & suam, & aduersarij narrationem sæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæq; pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidq; factum sit. cur hoc modo potius, quàm illo. cur ab hoc potius, quàm ab illo. cur nullo adiutore, aut cur hoc. cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit. cur hoc ante factum sit. cur hoc ante factum nõ sit. cur hoc in ipso negotio. cur hoc post negotium, aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit. Constet'ne oratio aut cum re, aut ipsa secum. hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius. quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est, & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter

hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas ex ijſdem attributionibus reperiretur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis, aut in pleraſq; cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem, ut ſiquis hoc uelit oſtendere eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum, quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ, quę ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt, pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea quæ reſtant, aut omnibus iam dictis, exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione uerborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoq; multorum communes loci ſunt, nam niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnam ſibi & uerborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & nō oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam ſpectari oportere, & nō oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes ex ijſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam ſententijs excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, uerum eſſe uideatur, in his tametſi hoc quoque uideri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

Cum

VM est nominis cõtrouersia, quia uis uocabuli definiẽda uerbis ẽ, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius is, qui cõsul remp. male gessit bello punico secũdo, cum tribunus plebis esset inuito senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est, maiestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, nõ minui maiestatem. Quæstio est, maiestatem ne minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadam tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, ne quis forte arbitretur nos nõ itelligere aliã quoq; incidere cõstitutionem in hanc causam, eam nos partem solã sumimus, in qua pręcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earum parteis, & controuersias, si quę forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demõstrabitur, hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, etsi, quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis pręceptis exponemus. Et si, cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, ut si quęratur, fur sit, an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractãda. Locus autem cõmunis in eius malitiam, qui non modo rerum, uerum etiã uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo. Maiestatem minuere est, aliquid de rep. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius cõfirmatio est, similibus & exemplis, & ra-

tionibus, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur, & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quē indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. In ductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

VM Autem actio translationis, aut commutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cū oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sint, si singula translationum genera quæramus, sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atq; in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua cōstitutione. Vt in quodam iudicio, cum ueneficii cuiusdam nomen esset delatum, &, quia paricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cū in accusatione alia quędam crimina testibus, & argumentis confirmarentur, paricidij autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna affi cere eum, qua paricidæ afficiuntur, id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnę commutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quoq; criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati cōtra præsto fuerunt, & cuidam equiti romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum, postulat is, qui cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis prępudicium fiat. Hic is, qui agit iudiciū purū postulat. Ille, qui cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendū sit, an non? Ratio. Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij de quo inter sicarios quęritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis. Eiusmodi

di sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarum satis ne causæ sit, quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur, atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quomodo, & quo tēpore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid i similibus rebus fieri soleat, & uidere utrū malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat, hoc est si aut cū eo agatur, qui cum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore. Atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quę partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes eius consideremus.

Cum et facto, & facti nomine concesso, neque ulla actionis illata cōtrouersia, uis, & natura, & genus negotij ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis est, quę in ipso negotio iuris ciuilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit, pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum, nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus testatus non est. Depulsio est, immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quęstio est, utrorum sit. Ratio est pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est ratio. immo pater sibi scripsit, & secundum hęredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio, possit ne quisquam de filij pupilli re testari, an hæredes secundi ipsius patris familias, non filij quoque eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione, quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest, ut in hac ipsa causa, supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hęredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut eiusdem pecunię alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit, non est una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hęres nō illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset, & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, unáne pecunia fuerit, ac si hac erunt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimi

libus de causis. de eo ipso iudicatio nascitur, possint'ne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq; , aut etiam omnibus si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerãdum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in cõsuetudinem uenisse. Post autem approbata quædam aut à consuetudine, aut uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatẽ. Religionẽ, eã, quæ in metu, & cærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriã, aut parentes, aut alios sanguine coniũctos officiũ conseruare moneat. Gratiã, quæ in memoria, & remuneratione, officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiã teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus a nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, q̃ confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neque in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quędam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sũt, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iuri pręstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quemq; attendere, atque elicere pertentando unamquãq; partem iuris oportebit. Locorum autem communiũ, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ cõtinet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nã certi, qui in omnes incidant loci pręscribi non possunt. in plerisque fortasse ab auctoritate iuriscõsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendũ est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, pręter eos, quos exposuimus, ipsa res ostẽdat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consideremus.

IVRIdicialis est, in qua æqui, & iniqui natura, & pręmij, aut pœnę ratio quęritur. Huius partes sunt duę, quarum alterã absolutam, alteram assumptiuam nominamus. Absoluta est, quę ipsa in se, non ut negocialis implicite, & abscondite, sed patentius, & expeditius recti, & non recti quęstionem continet. ea est huiusmodi. Cum Thebani Lacedęmonios bello superauissent, & ferè mos esset Grais, cum inter se bellum gessissent,

sissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphyctionas, idest apud commune Græciç concilium. Intentio est, non oportuit. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit ne? Ratio est, eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est, attamen æternum inimicitiarũ monimentum Graios de Grais statuere non oportet. Iudicatio est, cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Grais æternum inimicitiarum monimentum statuerint, recte ne, an contra fecerint? Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causç genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt, non enim iuste, neq; pie bellum gessistis, in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrumq; autem causç genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atq; in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas, uidebitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis considere mus, ASSVMptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari nõ potest, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor. Comparatio, Relatio criminis. Remotio criminis, Concessio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cum ab hostibus circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma, & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit. Armis, & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est. Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, oportuit. Quæstio est, oportuerit ne? Ratio est, milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, aut coniecturalis, non perijssent, aut altera coniecturalis, non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes. perijssent ne? & ideo ne feceris? aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur, cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hãc conditionem uenire? Hoc causç genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoq; constitutionum rationem, atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabuntur. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur, aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali cõstitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, sicut in hac causa, nam maiestatis accersitur, definitione, &, definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet,

eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controuersiarum sic ex sua ui considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut nō tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessariū fuisse illud, quod uitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquā causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in cōsultationem res ueniat, tractari oportebit. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit, ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factum inutile, neque turpe, neq; item utile, neq; honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tēpore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrētur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELATIO criminis est, cum reus id, quod arguitur cōfessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione, indigne passus uirginem occidit, accusatur. Intentio est, iniuria sororem occidisti. Depulsio est. Iure occidi. Quæstio est. iuréne occiderit. Ratio est. Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat. me & Populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est. Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit.

tuit,ex qua iudicatio fit.Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret,de fratris,& Populi R.uictoria non gauderet,oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari.Hoc in genere causæ,primum,si quid ex ceteris dabitur constitutionibus sumi oportebit,sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit,per aliquam constitutionem illum,in quem crimen transfertur,defendere.Deinde leuius esse illud,quod in alterum peccatum reus transferat,quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo,& per quos,& quomodo,& quo tempore aut agi,aut iudicari,aut statui de ea re conuenerit,ac simul ostẽdere nõ oportuisse ante supplicium,quàm iudicium interponere.Tum leges quoque,& iudicia demonstranda sunt,per quæ potuerit id peccatum,quod sponte sua reus punitus sit, moribus,& iudicio uindicari.Deinde negare debebit,audiri oportere,id, quod in eum criminis conferatur,de quo is ipse,qui conferat,iudicium fieri noluerit,& id,quod iudicatum non sit,pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum,qui eum nunc apud iudices accusent,quem sine iudicibus ipsi condemnarint,& de eo iudicium faciant,de quo iam ipsi supplicium sumpserint.Postea perturbationem iudicij futuram dicemus,& iudices longius,quàm potestatem habeant progressuros,si simul & de reo, & de eo,quem reus arguat,iudicarint.Deinde hoc si constitutum sit,ut peccata homines peccatis,& iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incommodorũ consequatur.Ac si idem facere ipse,qui nunc accusat,ualuisset,ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio.Si uero ceteri quoq; idem faciant,omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur,ne si iudicio quidem illa damnata esset,in quam id crimen ab reo conferatur,potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere.Quare esse indignum,eum,qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset,de ea supplicium sumpsisse,quæ ne adducta quidem sit in iudicium.Deinde postulabit,ut legẽ,qua lege fecerit, proferat. Deinde(quemadmodum in comparatione præcipiebamus)ut illud,quod comparabatur,extenuaretur ab accusatore quam maxime,sic in hoc genere oportebit illius culpam,in quem crimen transfertur,cum huius maleficio,qui se iure fecisse dicat,comparare.Postea demonstrandum est,non esse illud eiusmodi,ut ob id hoc fieri conueniret.Extrema est,ut in comparatione, assumptio iudicationis,& de ea per amplificationem ex deliberationis pręceptis dictio. Defensor autem,quæ per alias constitutiones inducentur,ex ijs locis,qui traditi sunt,infirmabit.Ipsam autem relationem comprobabit,primum augendo eius,in quem refert crimen,culpam,& audaciam,& quammaxime per indignationem,si res feret iuncta conquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum,quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos,qui ita erunt ab accusatore tractati,ut refelli,& contrariam in partem conuerti possint,quo in genere sunt tres extremi,contrarijs rationibus infirmare.Illa autẽ acerrima accusatorum criminatio,per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant,si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit,leuabitur.Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria,ut non modo uiro bono,uerum etiam homini libero uideatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua,ut ne ab ipso quidem,qui fecisset,i dubium uocaretur.Deinde eius-

modi,ut in eam is maxime debuerit animaduertere,qui animaduerterit,ut nō tam rectum,non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire,quam eo modo,atq; ab eo uindicari,quomodo,& ab quo sit uindicata. Postea sic rē fuisse apertam,ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonstrandum ē,rationibus,& rebus similibus,permultas ita atroces,& perspicuas res esse,ut de his non modo non necesse sit,sed ne utile quidem,quin mox iudiciū fiat,expectare. Locus communis accusatoris in eum,qui,cum id,quod arguitur,negare non possit,tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonstratio,& de eo conquestio,qui supplicium dederit indemnatus,in eius autem,qui sumpserit audaciam,& crudelitatem,indignatio. Ab defensore,in eius,quem ultus sit,audaciam sui conquestione,rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa,& tempore cōsiderari oportere,quid mali futurum sit, aut ex iniuria aut ex scelere alicuius,nisi tanta,& tam perspicua audacia ab eo,ad cuius famā, aut ad parentes,aut ad liberos pertinuerit,aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus aut necesse est,aut oportet esse, fuerit uindicata. REmotio criminis est,cum eius intentio facti,quod ab aduersario infertur,in alium,aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum,quem oportebat dari,non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intētio est. Proficisci oportuit. Depulsio est. Non oportuit. Quæstio est. Oportuerit'ne. Ratio est. Sumptus enim, qui de publico dari solet,is ab quæstore non est datus. Infirmatio est. Vos tamē id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est,cū ijs,qui legati erant. Sumptus qui debebatur,de publico non daretur,oportuerit'ne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum sicut in ceteris,si quid aut ex coniecturali,aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione,& ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum,cuius culpa id factum reus dicet,primū defendet,si poterit. Sin minus poterit,negabit ad hoc iudicium illius,sed huius,quē ipse accuset,culpam pertinere. postea dicet, suo quenq; officio consulere oportere,nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. deinde si ille deliquerit,separatim illum,sicut hunc accusari oportere,& nō cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem, cum cetera,si qua ex alijs incident constitutionibus pertractari,de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cū id aliena culpa accidisset,ostendet se aut non potuisse,aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. quod non potuerit,ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis uis implicata,demonstrabit. quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroq; distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo,quæ in ipsius fuerint potestate, quod minus quàm conuenerit,factum sit,culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum uoluntatis,& studij fuerit in ipso,& id signis confirmandum huiusmodi,ex cetera diligentia,ex ante factis,aut dictis,atq; hoc ipsi utile fuisse facere. inutile autem non facere, & cum cetera uita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius

culpam

culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & iccirco legatis pecunia data nō esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes ijdem utrisq; ferè, qui superioribus assumptiuis incidēt. Hi tamen certissimi. Accusatoris, facti indignatio. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici nō oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cū id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse, nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi. In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoq; dicit, qui porcā tenuerit, dedi oportere. Intentio est. Dedi oportet. Depulsio est. Non oportet. Quęstio est. Oporteat'ne. Ratio est. Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis & priuatus essem, & esset summa cū auctoritate, & potestate imperator, qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est. At tamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est. Cum is, qui potestatis nihil habuerit iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne sit hostibus, nec'ne. Hoc genus causę à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suę fuerit impedimēto sine concessionis partibus. Nam earum quædam maior uis est, quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt si quis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat, sic in hoc ab eius officio, ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris officij potestatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. CONCESSIO est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duę, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentia, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid, qui arguitur, negatur. Vt apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu, quem conspiciebanr, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se uitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianę eius, cui uitulum immolari non li-

cebat. Imprudentes legis cum exissent, uitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est. Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, nesciui non licere. Infirmatio est. Tamen quoniam fecisti, quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est. Cum id fecerit, quod nõ oportuerit, & id nõ oportere nescierit, sit ne supplicio dignus. Casus autem infertur in cõcessionẽ, cum demõstrabitur aliqua fortunę uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cũ Lacedęmonijs lex esset, ut hostias, nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset. hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis commotis tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lecedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est, ut eò traduci uictimæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore, ut qui trans flumẽ essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est. Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio. Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, tamen quoniam quod lex iubet, factum nõ est, supplicio dignus es. Iudicatio est. Cum in ea re redẽptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio ne dignus sit? Necessitudo autem infertur, cum ui quadã reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur, cum magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis Rhodiorũ in portum nauim coegit. Quæstor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est. Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio. Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est. Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est. Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portũ coniecta sit, oporteat ne eam publicari? Horum trium generũ iccirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumẽtorũ traditur. Nã in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudẽtię, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessariũ fuerit. Postea demonstrare potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, pręcaueri, & definitionibus ostendere nõ hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatẽ nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinẽ uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare quid uis perpeti, mori denique satius fuisse, quam eiusmodi necessitudini obtẽperare. Atq; tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in

loco

loco,si facultas erit,exemplis uti oportebit,quibus in simili excusatione non sit ignotum,& contentione,magis illis ignoscendum fuisse,& ex deliberationis partibus turpe,aut inutile esse concedi eam rem,quæ ab aduersario commissa sit.permagnum esse,& magno futurum detrimento,si ea res ab ijs, qui potestatem habent iudicandi,neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uolūtate defendenda commorabitur,& in ea re adaugenda,quę uoluntati fuerit impedimēto,& se plusquā fecerit facere non potuisse,& in omnibus rebus uoluntatem spectari oportere,& se conuinci non posse,quod non absit à culpa,& ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse dānari.Deinde nihil indignius esse,quàm eum,qui culpa careat,supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris unus in confessione,& alter quanta potestas peccandi relinquatur,si semel institutum sit,ut non de facto,sed de facti causa quęratur. Defensoris autem conquestio calamitatis eius,quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate,& hominum infirmitate, & uti suum animum, non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum erumnarum,& crudelitatis aduersariorū indignationē inesse oportebit. Ac neminē mirari cōueniet,si aut in ijs aut ī alijs exēplis scripti quoq; cōtrouersiam adiūctam uidebit.Quo de genere post erit nobis separatim dicendum. propterea quod quædam genera causarum simpliciter,& ex sua ui considerantur. quædam autem sibi aliud quoq; aliquod controuersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis,non erit difficile,in unamquamq; causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet, ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea,quę ex scripto,& sententia nominatur. Sed quia de cōcessione loquebamur,in eam pręcepta dedimus. Alio autem loco de scripto,& sententia dicemus.nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus. DEPRECatio est,in qua non defensio facti,sed ignoscendi postulatio continetur.Hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo quod concesso peccato,difficile est ab eo,qui peccatorum uindex esse debet,ut ignoscat impetrare.Quare parte eius generis,cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Vt si pro aliquo claro,aut forti uiro,cuius in remp.multa sint beneficia,dixeris,possis,cum uidearis non uti deprecatione.uti tamen ad hunc modum.Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio,quod in uos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum rectè factorum causa,uni delicto ut ignosceretis postularet,tamen dignum uestra māsuetudine, dignum uirtute huius esset iudices à uobis hanc rem hoc postulante impetrari.Deinde augere beneficia licebit,& iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere.Quare hoc genus,quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est,& in senatu,aut concilio sępe omni in genere tractanda,in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu,& in concilio de Siphace diu deliberatum est,& de Q. Numitorio pullo,apud L.Opimium,& eius consilium diu ductum est,& magis in hoc quidem ignoscendi,quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur

dere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consideremus L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes Romani P. esse dicerentur, quod tamen excursionibus, & latrocinijs infestam Prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redijt. triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire, propterea quòd nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & ĩ quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi oporteátne pœna affici. In hac, huiusmodi. Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa. In beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex causa cõsiderantur. Ex sua ui quærentur, hoc modo. Magna, an parua, facilia, an difficilia. singularia sint, an uulgaria. uera, an falsa quadã ex oratione honestẽtur. Ex tẽpore autẽ, si tum cum indigeremus, cum cæteri non possent, aut nollent opitulari, si tũ cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstitisse. In hominem autem, quibus rationibus uixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit, & siquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet. num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere. aut num iam satis pro eo, quod fecerit honos habitus sit. aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit, aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo uenditet pretio. aut num quo supplicium aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmium postulantẽ dicet, locus erit communis, præmia uirtutis, & officij sancta, & casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. quæ enim rara, & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, nónne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autẽ considerantur, cum aliquod pecuniarium præmiũ postulatur. in quo utrum copiáne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consideratur. Loci cõmunes, facultates augere, nõ minuere oportere, & impudentem

esse,qui pro beneficio non gratiam,uerum mercedem postulet,contra autem de pecunia ratiocinari sordidum esse cum de gratia referenda deliberetur, & se non pretium pro facto,sed honorem ita,ut factitatum sit pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de ijs controuersijs,quæ in scripto uersantur,dicendum uidetur.

IN SCRIPTO uersatur controuersia,cum ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo,ex scripto, & sententia, ex contrarijs legibus,ex ratiocinatione,ex definitione. Ex Ambiguo autem nascitur controuersia,cum quid senserit scriptor,obscurum est,quod scriptum duas,plurésue res significat,ad hunc modum. Paterfamilias,cum filium heredem faceret, uasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legauit. Heres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum,quæ uolet,dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit à filio mater,ille se quæ ipse uellet,debere dicit. Primum si fieri poterit, demonstrandum est,non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribúsue in ea sententia, in qua is,qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum id,quod quæratur,fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba considerentur,omnia,aut pleraque ambigua uisu iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant,hęc ambigua nō oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit,ex ceteris eius scriptis, & factis,dictis,animo,atque uita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturam,in qua inerit illud ambiguum,de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare,si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei,quod aduersarius intelligat,aduersetur. Nam facile,quid uerisimile sit eum uoluisse,qui scripsit,ex omni scriptura, & ex persona scriptoris,atque ijs rebus,quæ personis attributæ sunt,considerabitur. Deinde erit demonstrandū si quid ex ipsa re dabitur facultatis,id,quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse,quàm id,quod nos accipimus,quod illius rei neque administratio,neque exitus ullus extet. nos quod dicamus, facile & commode transigi posse,ut in hac lege: nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit,publica esto,contra eum,qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici,neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitū legis in meretrice publicanda,at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit,num illo probato,quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior,aut magis necessaria,à scriptore neglecta uideatur. Id fiet,si id, quod nos demonstrabimus,honestum,aut utile,aut necessarium demonstrabimus, & si id,quod ab aduersarijs dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia,dare operam oportebit,ut de eo,quod aduersarius intelligat,alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare quemadmodum scripsisset,si id, quod aduersarius accipiat,fieri,aut intelligi uoluisset: ut in hac causa,in qua de uasis argenteis quæritur,possit mulier dicere,nihil attinuisse adscribi, quæ uolet, si heredis uoluntati permitteret,eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis,

nis,quin heres,quæ ipse uellet,daret. Amentiæ igitur fuisse,cum heredi uellet cauere,id adscribere,quo non adscripto nihilominus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset,isto uerbo usus non esset,non isto loco uerbum istud collocasset: nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit quęrendum est,ut,quod cum uoluisse in eiusmodi tempore uerisimile sit,intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum,& his ad comprobandum sit demonstrandum, & ex his siquid amplificationis dabitur,communibus utrunq; locis uti oportebit. EX Scripto,& sententia controuersia consistit,cum alter uerbis ipsis,quæ scripta sunt,utitur,alter ad id,quod scriptorem sensisse dicet,omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet,tum semper ad idem spectare,& idem uelle demonstrabitur,tum aut ex facto,aut ex euentu aliquo ad tempus id,quod instituit,accommodatur. Semper ad idem spectare,hoc modo. Paterfamilias,cum liberorum nihil haberet,uxorem autem haberet,in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi heres esto. Deinde,quæ assolent. Postea,si filius ante moritur, quàm in tutelam suam uenerit,tu mihi dicebat,secundus heres esto. Filius natus nō est,ambigunt agnati cum eo,qui est heres,si filius ante,quàm in tutelam uenia t,mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici ad tempus,aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari,propterea quod ea sola demonstratur,qua fretus ille,qui contra scriptum dicet,suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur,quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat,sed ex quodam facto,aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuæ maxime sustinetur. Nā tum inducitur comparatio,ut in eū qui,cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello,& auxilia quædam in oppidum recepit,ne ab hostibus opprimerentur,si foris essent,quod prope muros hostes castra haberent. Tum relatio criminis,ut in eo,qui,cum communis lex omnium hominem occidere uetaret,tribunum militum suum,qui uim sibi inferre conaretur,occidit. Tum remotio criminis,ut in eo,qui cū lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem,& per imprudentiam,ut in uituli immolatione,& per uim,ut in naui rostrata,& per casum,ut in Eurotæ fluminis magnitudine. qua re aut ita sententia inducetur,ut unum quoddam uoluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in eiusmodi re, & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is,qui scriptum defendit,his locis plerūq; omnibus,maiore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione,& loco communi,nihil eos, qui iudicent,nisi id, quod scriptum sit,spectare oportere, & hoc eo magis,si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa,aut ex lege aliquid. Postea,quod uehementissimum est,facti,aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione,quid scriptum sit,quid factum,quid iuratus iudex,quem locum multis modis uariare oportebit, tum ipsum secum admirantem quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officium reuertentem,& ab eo quærentem,quid pręterea audire,aut expectare debeat. tū ipsum

scripta non sit. Quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare: deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant, neque quo pacto alijs improbare possint, quod contra legem iudicarint, & ceteros ciues, quid agant, ignoraturos; si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mētem, aut ī libidinem uenerit, non ex communi præscripto ciuitatis unamquanque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs: cur reip. munere impediantur, cū sæpius suis rebus, & commodis seruire possint, cur in certa uerba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant, nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa in lege excepta sit, an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porro, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passuri ne sit populus? Atq; hoc esse indignius, quam rem uerbo, & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte cōmutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neq; hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi cōuenire: quod si nunc id agant, uelle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, & dissuadere uelle. Quod si hæc cum summe inutilia, tū multo turpissima sint, legem cuiusmodi sit in præsentia cōseruari à iudicibus, post si displiceat à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus, neq; isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius rei qui peccarit potius, quam legis ipsius uerba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendēdum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere, aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare, aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaq; de re, ita quod oportuerit exceptū, ut minime cōueniat quicquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si eo ueniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduersarijs afferatur, qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. Nam summa impudentia est, cum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit, nō æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius, & probabilius, accusare uideatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset, hæc autem

etiam si necesse non esset,ut uellent,contra iudicare. Id autem fiet,si quibus ex locis culpa demonstrabitur,non esse in eo, qui comparatione aut remotione, aut relatione criminis,aut cōcessionis partibus se defendit,de quibus ante, ut potuimus,diligenter perscripsimus,si de his locis,quæ res postulabit,ad causam aduersariorum improbandam trāsferemus,aut causæ, & rationes afferētur,quare,& quo consilio ita sit in lege,aut in testamēto scriptum,ut sententia quoq;,& uoluntate scriptoris,non ipsa solum scripturæ causa confirmatū esse uideatur,aut alijs quoq; cōstitutionibus factum coarguetur. Cōtra scriptum autē qui dicet,primū eū inducet locū,per quē æquitas causæ demōstretur,aut ostēdet,quo animo,quo consilio,qua de causa fecerit,& quācūq; causam assumet,assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atq; hoc in loco cum diutius commoratus sui facti rationem,& æquitatem causæ exornauerit,tum ex his locis fere cōtra aduersarios dicet,oportere causas accipi demonstrabit,nullam esse legem,quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri uelit.omnia supplicia,quæ à legibus proficiscātur,culpæ,ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat factum hoc probaturum, & idem ipsum,si ei talis res accidisset,facturum fuisse,& ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices,certa ætate prēditos constituisse,ut essent,non qui scriptum suum recitarent,quod quiuis puer facere posset,sed qui cogitationem assequi possent,& uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus,& barbaris iudicibus committeret,omnia summa diligentia perscripturum fuisse,nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent,iccirco eum quæ perspicua uideret esse non adscripsisse, neq; enim uos scripti sui recitatores,sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs,quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorū aliquid in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tumne accusaretis? Atqui lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis,sed quędam, quæ perspicua sunt,tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullā rem neq; legibus, neq; scriptura ulla,deniq; ne in sermone quidem cotidiano,atq; imperijs domesticis rectè posse administrari,si unusquisq; uelit uerba spectare,& non ad uoluntatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis: & honestatis partibus ostendere,q̄ inutile,aut quàm turpe sit id,quod aduersarij dicant fieri oportuisse,aut oportere,& id,quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile,aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas,quę tenues,& obscurę notę sint uoluntatis,sed propter earum rerum,quibus descriptum est utilitatem,& eorum,qui scripserint,sapientiam,& diligētiam. Postea quid sit lex describere,ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere,& iudex is uideatur legi obtemperare,qui sententiam eius,non qui scripturam sequatur. Deinde quam indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus,& audaciam contra legem fecerit, & eum,qui honesta, aut necessaria de causa non ab sententia, sed ab literis legis recesserit atq; his,& huiusmodi rationibus & accipi causam,& in hac lege accipi,& eā causam,quam ipse afferat,oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus,qui à scripto diceret,hoc fore utilissimum,si quid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret,derogasset,sic huic,qui contra scriptum dicet,plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambigue

bigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut uerbi definitionē inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto, non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus, quacunq; autem in re, q̄uis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet, ideo quod ſi id, quo nititur aduerſariorum cauſa ſubduxerit, omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem cōmunes certis ex aſſumptionis partibus in utrāque partem conueniēt. Preterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, nō ex eius, qui contra cōmiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere, contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in uerbis conſiſtere. Quam indignum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur. Ex Contrariis autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ uidentur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo. Lex. Qui tyrānum occiderit olympionicarum premium capito, & quam uolet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei conceditor. Et altera lex. Tyranno occiſo quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi premii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere utranq; in partem iidem loci, atq; eadem precepta conueniēt, ideo quod uterq; ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, conſiderando utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut ſi leges due, aut ſi plures erunt, aut quotquot erunt conſeruari non poſſint, quia diſcrepēt inter ſe, ea maxime conſeruanda putetur, que ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæq; grauiſſima eſt. Deinde utra lex iubeat aliquid: utra permittat: nam id, quod imperatur, neceſſarium, illud, quod permittitur, uoluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi nō obtemperatum ſit pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur: Nam maxime conſeruanda eſt ea, que diligentiſſima, & ſancta eſt. Deinde utra lex iubeat, utra uetet: nam ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter ī plures, utra in aliquam certam rem ſcripta uideatur: nam que in partem aliquam, & que in certam quandam rem ſcripta eſt, prōptius ad cauſam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit, utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem: nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti. Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius, & firmius id uideatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliā ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa facultatem dabit, ut noſtra ratione utraq; lex conſeruari uideatur, & aduerſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Lo

cos autem communes, & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat. EX ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur. Hoc pacto. LEX. Si furiosus est agnatûm gentiliumq; in eo pecuniaq;, eius potestas esto. Et LEX. Paterfamilias uti super familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et LEX. Si paterfamilias intestato moritur, familia, pecuniaq; eius agnatûm, gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneę soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & prçligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culleus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulę obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hereditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quę ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti, quod proferas laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo, de quo cõstat collationem eiusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percunctatione, qui fieri possit, ut qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut ęquius, aut eodem sit in genere? Deinde iccirco de hac re nihil esse scriptum, quo'd, cum de illa esset scriptum, de hac is, qui scribebat, dubitaturum, neminem arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ iccirco prçterita nemo arbitretur, quo'd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iuridiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit, quod faciet, si demonstrabit illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione, si quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem uideatur, de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante prędictum est, utetur, si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiãtur, nihil esse penè, quod non alteri simile esse uideatur multis dissimilibus rebus, in unamquãq; rem tantum singulas esse leges, omnia posse inter se uel similia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione. oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit.

DEFInitio

DEFINITIO est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui queritur, hoc modo. Lex. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis, & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterũt, misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoq; tempestas uehementius iactare cœpit usqueadeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, naui quo ad posset, moderaretur. Ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex uulnere recreatus. Nauim cum onere, horum trium suam quisq; esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur, ijsdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur. Nũc expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omni semper causa uersetur, sed quia proprij tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem. In demonstratiuo autem honestatem. Quare in hoc quoque genere causę quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur, quædam separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiungentur atque uniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quemadmodum res obscuræ, dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

ERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus uitãdarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate, quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem petendũ, quod pecunia est. Est porro quiddã ex horum partibus iunctũ, quod & sua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quãdã utilitatẽ, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horũ contraria facile tacentibus nobis intelligẽtur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ posuimus, breui nominabuntur. Nã in primo genere quæ sunt honesta appellabũtur, quæ autem in secundo, utilia; hæc autem tertia, quia partem honestatis, continent, & quia maior est uis honestatis, iunctæ, res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominẽtur. Ex his illud cõficitur, ut appetẽdarum rerũ partes sint honestas,

& utilitas,uitandarũ turpitudo,& inutilitas.His igitur duabus rebus res duę grandes sunt attributæ,necessitudo,& affectio,quarum altera ex ui,altera ex re,& personis consideratur.De utraꝗ post apertius perscribemus.Nunc honestatis rationes primum explicemus. Quod autem totum,aut aliqua ex parte propter se petitur,honestum nominabimus. Quare,cum eius duæ partes sint,quarum altera simplex,altera iuncta sit,simplicẽ prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una ui,atꝗ uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus.Quamob rem omnibus eius partibus cognitis , tota uis erit simplicis honestatis considerata.Habet igitur partis quatuor,prudentiam , iustititiam , fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum,& malarum,utrarunꝗ scientia.Partes eius,memoria,intelligentia,prouidentia.Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est,per quam ea perspicit,quæ sunt.Prouidentia est,per quam futurum aliquid uidetur ante , quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruata,suam cuiꝗ tribuens dignitatem.Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt.Postea res & ab natura profectas,& ab consuetudine probatas legum metus,& religio sanxit. Natura ius est,quod non opinio genuit,sed quædam innata uis, inseruit,ut religionem, pietatem,gratiam,uindicationem,obseruantiam,ueritatem.Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ,quam diuinam uocant,curam,cerimoniamꝗ affert.Pietas,per quam sanguine coniunctis,patriæꝗ beneuolis officium,& diligens tribuitur cultus.Gratia,in qua amicitiarum,& officiorum alterius memoria,& alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quã uis,& iniuria,& omnino omne,quod obfuturum est,defendendo,aut ulciscẽdo propulsatur.Obseruantia est,per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam,& honore dignantur. Veritas est,per quam immutata ea,quæ sunt,aut ante fuerunt , aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est,quod aut leuiter à natura tractum aluit,& maius fecit usus,ut religionem, aut siquid eorum , quæ ante diximus , ab natura profectum maius factum propter consuetudinem uidemus,aut quod in morem uetustas uulgi approbatione perduxit , quod genus , pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit.Par,quod in omnes æquabile est. Iudicatum , de quo alicuius, aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto,quod populo expositum est , ut obseruet, continetur. Fortitudo est considerata periculorum susceptio,& laborum perpessio. Eius partes magnificentia , fidentia , patientia , perseuerantia. Magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam , & splendida propositione agitatio,atque administratio.Fidentia est,per quam magnis, & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cũ spe collocauit. Patientia est honestatis,aut utilitatis causa rerum arduarum,ac difficilium uoluntaria , ac diuturna perpessio. Perseuerantia est in ratione bene considerata, stabilis,& perpetua permansio.Temperantia est rationis in libidinẽ,atꝗ ĩ alios non rectos impetus animi firma , & moderata dominatio.Eius partes sunt, continentia,clementia,modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur.Clementia,per quã animi temere in odiũ alicuius

inuectionis

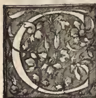
inuectionis concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram, & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem uitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidetur, & finitima esse, absunt autem longissime, quod genus, fidentiæ contrarium est diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est, superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu suo ducunt, quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, pontentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda uideatur, ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se, & utilitatem, quorum quid uerissime constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectę, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extrarijs rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicã) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem, ac libertatẽ retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac societatũ multitudo. Quibus rebus non illud solũ conficitur, ut saluæ, & incolumes, uerũ etiam ut amplæ, atque potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas & potentia. Incolumitas est salutis tuta, atque integra conseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, & alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia quambreuissimo tempore con-

fici poteſt, difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atq; ut apertius hoc ſit, exemplis licet uim rei qualis, & quanta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt, atque ita neceſſe, ut uis poſtulat, ea quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt; huiuſmodi neceſſitudines cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori poſſit ne fieri quæſtione conſiderabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali. Aliter autē neceſſe eſt Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adiūctio eſt hæc, niſi malint fame perire. Si enim id malunt, non eſt neceſſe, hoc inferius non item, propterea quod ſiue uelint Caſſilinenſes ſe dedere, ſiue famē perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? prope dicā, plurimum, cum is locus neceſſitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſſimus, cum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam, ſi uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad uſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quā facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus. Pariter autem inuenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire ſine adiunctione, ut cibo utatur non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo ut dixi, illud, quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit, erit conſiderādum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte uolumus uiuere, aut ad incolumitatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe, aut ad commoditatem, hoc modo, neceſſe eſt, ſi ſine incommodo uolumus uiuere: ac ſumma quidem neceſſitudo uidetur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen utri potiſſimum conſulendum ſit, deliberetur: cuius rei certum quiddam præſcriptum uidetur in perpetuum dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando, & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoque re cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem

tionem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur digna ne causa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, ut quæramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quanque causam uehementissime necessariam iudicemus. AFFECTIO est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ uideantur esse, ut ad hostes transire turpe uidetur esse, at non illo animo, quo Vlysses transijt, & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est, & non quid, sed quo quidque animo, qui cum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

Laudes autẽ, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animũ, & corpus, & extrarias res licebit. Animi est, uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potẽtia, & cetera, quæ similiesse in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoque quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & uituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione prima, ac maxima parte rhetoricæ satis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

M. T. CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE

OGITANTI mihi ſæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuiſſe Quinte frater illi uideri ſolẽt: qui in optima rep. quum & honoribus, & rerũ geſtarum gloria florerent: cum uitæ curſum tenere potuerunt: ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requieſcendi, atq; animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi fore iuſtũ, & propè ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio de curſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet: quã ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum, cum graues communium temporum, tum uarij noſtri caſus feſellerunt. nam, qui locus quietis, & trãquillitatis pleniſſimus fore uidebatur: in eo maximę moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt: neq; uero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus eſt, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus celebrandas, inter nosq; recolendas: & ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ ueteris: & conſulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus ijs fluctibus qui per nos à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamẽ in his uel aſperitatibus rerum, uel anguſtijs tẽporis obſequar ſtudijs noſtris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel cauſæ amicorum, uel reſp. tribuet otij, ad ſcribendũ potiſſimum conferam. Tibi uero frater neq; hortãti deero, neq; roganti: nam neq; auctoritate quiſquam apud me plus te ualere poteſt, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda eſt ueteris cuiuſdam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ uiri omnium eloquentiſſimi, clariſſimiq; ſenſerint de omni ratione dicendi: uis enim, ut mihi ſæpe dixiſti, quoniam, quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantisq; conſecuti ſumus, aliquid ijſdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: ſolesq; nonnunquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quod ego eruditiſſimorum hominum artibus elequentiam contineri ſtatuam, tu autem illam ab elegantia doctrinę ſegregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingenijs præditos intuenti, quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitiſſent, nam quocunq; te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere uidebis, nõ mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui ſi, clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autẽ excellentes uix paucos proferre poſſimus?

Iam

Iam uero consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, quum boni perdiu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum ad ea ipsa artium genera: circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi sint: facillime quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit: neque enim te fugit omnium laudatarum artium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari, in qua difficile est numerare, quot uiri, quanta scientia, quanta que in suis studiis uarietate, & copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, uel scientiæ peruestigatione, uel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici uocantur quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, consecutus sit: quis musicis? quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici uocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam uim, & materiam, scientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque uersati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse, atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter, & ex nostrorum, & græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quàm poetæ boni reperientur, quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia ceterarum artium studia fere reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur, dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone uersatur, ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disiunctum, in dicendo autem uitium uel maximum sit à uulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures ceteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoueri, atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis, & inuenta est, & perfecta, in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm eloquentiæ studia uiguerunt: nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uim, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum quantum ingenio, & cogitatione poterant consequebantur: post autem auditis oratoribus græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum

præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoq; sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem: ingenia uero (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, q̃ homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum: quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinẽ ac difficultatem? est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atq; irridenda est, & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum, & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit penitus pernoscẽdi, quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiũt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & respondendi, & lacessendi subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis, neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est: nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est, quæ sola per se, ipsa quanta sit, histrionũ leuis ars, & scena declarat: in qua cum omnes ĩ oris, & uocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, q̃ pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quę nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentiũ paucitatis, cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurq; potius liberos nostros, ceterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neq; ijs, aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utũtur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, cõsequi posse confidant. At mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus: etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neq; uero hoc ego tantum oneris imponã nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire, quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copiose q; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur, & quod græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse, non complectar

in

in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum, repetamq; non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quendam ordinem preceptorū sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata, non quòd illa cõtemnā, quæ græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt, sed, quum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem græcis anteponam.

VM igitur uehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusiq; tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Thusculanum contulisse, uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus: exierant autem cū ipso Crasso adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant. C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter se usq; ad extremum tempus diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantā in Crasso humanitatem fuisse, ut cū lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Thusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat, tum Scæuolam duobus spatiis, tribúsue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratē illum, qui est in Phędro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates, quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse, sed quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herbam, atq; ita, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum Immo uero cõmodius etiam, puluinosq; poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse, qui cum ita esset exorsus. Non sibi cohortandum Sulpicium, & Cottam, sed magis utrunq; collaudandum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neq; mihi uero quidquam inquit præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quo uelit, unde autem uelit, deducere: hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præci-

pue semper floruit, semperq́ue dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusq́ue uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq́ue magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem unius oratione cõuerti? quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq́ue meditere, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc nõ iure miretur, summeq́ue in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo uno homines maxime bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus, quæ uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestiq́ue uita ad hunc humanum cultũ, ciuilẽq́ue deducere, aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sũt pene innumerabilia, consecter, comprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersæ reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atq; in id studium, in quo estis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, Cetera inquit assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut de huius generi, aut arte, aut gloria detrahã, sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere. Vnum, quod ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti. Alterũ, quod remoto foro, concione, iudicijs, senatu statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac siluis dissipatum non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq́ue sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, nõ à sapiẽtibus, & fortibus uiris, sed à disertis, ornateq́ue dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille, aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorũ uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num eloquẽtiæ uestigiũ apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrę ciuitatis exemplis uti & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata, sed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis, Crasse uobis duobus, eloquẽtissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens,

eloquens, & sæpe aliâs, & maxime censor saluti reip. fuit, atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus trã stulit, quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florẽtissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatem eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, moresq; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cũ magna reip. salute præsumus? quid religiones & cerimoniæ? quid hæc iura ciuilia? quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Sergium Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili, & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse uersari, id nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisq; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quod in alienas possessiones tã temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atq; Democritici, ceteriq; in suo genere phisici, uindicarẽtq; ornati homines in dicendo, & graues, quibus cum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitę didicisse, nihil omnino quęsisse, nihil scire conuincerent, & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret academia, quę quidquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere, ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus, uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitẽda Crasse nõ censeo, satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quancunq; tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur, ut in concionibus, & sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio, deniq; ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis: hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum (inquit) nescius Scæuola ista inter græcos dici, & disceptari solere: audiui enim summos homines, cum quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente academia, ut temporibus illis ferebatur, quum eam Carneades, & Clitomachus: & Aeschines obtinebant, erat etiã Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omniũ

in dicendo,ut ferebant,acerrimum,& copiosissimum,uigebatq; auditor Panætij illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi erant præterea præclari in philosophia,& nobiles,à quibus omnibus una pene repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum,excludi ab omni doctrina rerumq; maiorum scientia,ac tantum in iudicia,& conciunculas,tanquam in aliquod pistrinum detrudi,& compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar,neq; harum disputationum inuentori,& principi longe omnium in dicẽdo grauissimo,& eloquentissimo Platoni,cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam,quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem,quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur: uerbi enim controuersia tandiu torquet græculos homines contentionis cupidiores,quàm ueritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in iure,aut in iudicijs possit,aut apud populum,aut in senatu copiose loqui,tamen huic ipsi multa tribuat,& concedat necesse est: neq; enim sine multa pertractatione omnium rerum P. neq; sine legum, morum,iuris scientia,neq; natura hominum incognita,ac moribus,in his ipsis rebus satis callide uersari,& perite potest. qui autem hæc cognouerit,sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest,quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse,nisi composite,ornate, copiosè eloqui,quæro id ipsum,qui possit assequi sine ea scientia,quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus,nisi ei,qui dicit,ea de quibus dicit, percepta sint,extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est,sicut fertur,& mihi uidetur physicus ille Democritus,materies illa fuit physici,de qua dixit,ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est,& si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus,quod ego concedo,si itẽ Aristoteles,si Theophrastus,si Carneades in rebus ijs,de quibus disputauerunt, eloquentes,& in dicendo suaues,atq; ornati fuerunt,sint hæ res,de quibus disputant,in alijs quibusdam studijs,oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis,de qua loquimur,& quærimus. Etenim uidemus ijsdem de rebus ieiune quosdam,& exiliter,ut eum,quem acutissimum ferunt Chrysippum, disputauisse,neq; ob eam rem philosophiæ non satis fecisse,quod non habuerit hãc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum,quos nominaui,in dicendo ubertatem,& copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij,qui bene dicunt,afferunt proprium,compositam orationem,& ornatam,& artificio quodam,& explicatione distinctam: hæc autem oratio,si res non subest ab oratore percepta,& cognita,aut nulla sit necesse est,aut omniũ irrisione ludatur: quid est enim tam furiosum,quam uerborum uel optimorũ atq; ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia? Quidquid erit igitur quacunque ex arte,quocunque de genere,id orator,si tãquam clientis causam didicerit,dicet melius,& ornatius,quàm ille ipse eius rei iuentor,atq; artifex. Nam,si quis erit, qui hoc dicat,esse quasdam oratorum proprias sententias,atque causas,& certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam,fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem,sed tamen in ijs ipsis rebus permulta sunt,quæ isti magistri,qui rhetorici uocantur,nec tradunt,nec tenent: quis enim nescit maximam uim existere

oratoris

oratoris in hominum mentibus, uel ad irã, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius, neq; orator me auctore, unquam repugnabit, sed quũ illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solũ illi uoluerint elaborare, tractationẽ orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet: hoc enim est propriũ oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominũ sensibus, ac mẽtibus accommodata. quibus de rebus Aristotelẽ, et Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me: nam ego, quæ sunt oratori cũ illis cõmunia, nõ mutuor ab illis, isti, quæ de his rebus disputant, oratorũ esse concedunt, itaq; ceteros libros artis suę nomine, hos rethoricos & inscribunt, & appellant: Etenim, cũ illi in dicendo inciderint loci (quod persępe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gẽtium iure, de æquitate, de temperãtia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendũ, clamabũt credo omnia gymnasia, atq; omnes philosophorũ scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere, quibus ego, ut de his rebus oĩbus in angulis consumẽdi otij causa disserant, cum concessero, illud tamẽ oratori tribuam, & dabo, ut eadẽ, de quibus illi tenui quodam, et exiguo sermone disputant, hic cum omni grauitate, et iocunditate explicet. hęc ego cum ipsis philosophis, tum Athenis disserebã, cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset, ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de foedis, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græci, si uolunt Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos, scisse melius quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos, uel nostros decemuiros, qui. XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse; nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorem plenum atq; perfectũ esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere: Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorũ confitentur, est aliquid, quod nõ ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum, quæro enim num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis, aut uetandis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammãdos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationium, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc uobis

sim probaturus,equidem nõ dubito,quod sentio dicere,phisica ista ipsa,quæ paulo ante,& mathematica,& ceterarum artium propria posuisti,scientiæ sunt eorum,qui illa profitentur,illustrare autem oratione siquis istas ipsas artes uelit,ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Necq; enim si Philonem illum architectum,qui Atheniensibus armamentarium fecit,constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse,existimandum est architecti potius artificio disertũ,quàm oratoris fuisse.Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum,non cum ab illo causam didicisset,ipse ornate de alieno artificio,copioseq; dixisset, neque uero Asclepiades is,quo nos medico,amicoq; usi sumus,tum,cum eloquentia uincebat ceteros medicos,in eo ipso,quod ornate dicebat,medicinę facultate utebatur,non eloquentiæ. Atq; illud est probabilius,neque tamen uerum,quod Socrates dicere solebat,omnes in eo,quod scirent,satis esse eloquentes,illud uerius, neque quenquam in eo disertum esse posse,quod nesciat,necq;,si id optime sciat,ignarusq; sit faciundæ,ac poliendæ orationis,diserte id ipsum posse,de quo sciat, dicere. Quamobrem,siquis uniuersam,& propriam oratoris uim definire, complectiq; uult,is orator erit mea sententia,hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunq; res inciderit,quæ sit dictione explicanda,prudenter,& composite,& ornate,& memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur,quod ita proposui quacunq; de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur,circũcidat,atq; amputet,tamen illud tenebo,si,quæ ceteris in artibus,aut studijs sita sunt, orator ignoret,tantumq; ea teneat, quę sint in disceptationibus,aut in usu forensi,tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum,cum cognouerit ab ijs,qui tenent,quæ sint in quaq; re, multo oratorem melius,quàm ipsos illos,quorum eæ sunt artes,esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio,quæret à C. Mario affini nostro,& cum acceperit,ita pronunciabit,ut ipsi C. Mario penè hic melius,quàm ipse ille scire uideatur. Sin de iure ciuili,tecum communicabit,teq; hominem prudentissimum,& peritissimum,in ijs ipsis rebus,quas abs te didicerit,dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit,in qua de natura,de uitijs hominum,de cupiditatibus,de modo,de continentia,de dolore,de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit uisum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio crudito homine in philosophia communicabit: hoc profecto efficiet,ut quancunq; rem à quoque cognouerit,de ea multo dicat ornatius,quàm ille ipse,unde cognorit. Sed,si mea audierit,quoniã philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem,in disserendi subtilitatem,in uitam, atq; mores, duo illa relinquamus,idq; largiamur inertiæ nostræ, tertium uero quod semper oratoris fuit,nisi tenebimus,nihil oratori,in quo magnus esse possit,relinquemus. Quare hic locus de uita,& moribus totus est oratori perdiscendus, cetera;si non didicerit,tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, ornatissimis atque optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq; dixisse, si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate non rustica scripsisse præclare, quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusq; cognorit? est enim finitimus oratori poeta,

numeris

numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornã di generibus ſocius, ac penè par in hoc quidem certe propè idem, nullis ut ter minis circunſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facul tate, & copia uagari, qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quod in omni genere ſermonis, in omni par te humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere: nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer, ſed ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere homo tibi ſubiratus, mihi propter eã ipſam cauſam minus, quàm uolebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus, ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus ijs artibus, quæ ſunt libero dignę, perpolitus, quibus ipſis, ſi in dicẽdo non utimur, tamen apparet, atque extat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus, ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerint'ne palæſtram, an neſciant, & qui aliquid fingunt, & ſi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt, ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiam ſi proprię ceteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor inquit tecum Craſſe amplius, id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non eſſe oratoris, concederes, & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego præter Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio ea, quę à Panætio acceperam, contuliſſem, irriſit ille quidem, ut ſolebat philoſophiam, atque contempſit, multaq; non tam grauiter dixit, quàm facetè, tua autem fuit oratio eiuſmodi, non ut ullam artem, doctrinam'ue contemneres, ſed ut omnes comites, ac miniſtras oratoris eſſe diceres, quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes idemq; ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adiunxerit, non poſſum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore, ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui & meo iudicio, & omnium uix ullã ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verũ ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibusq; uerſetur, quin ſcias, neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es, uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & ueritas ipſa concedat. Hic Craſſus. Memento (inquit) me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe: quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus: qui ante ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipſa ante confecit, quã poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quod ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe, quibus etiã ſi ingenium, ut tu putas, nõ maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit, quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi ĩquit iſta Craſſe, quę dicis, nec dubito, quin multo locupletior in dicẽdo futurus ſit, ſi quis omniũ rerum, atque artium ratione, natu

ramq; comprehenderit. Sed primum id difficile factu est, præsertim in hac nostra uita, nostris'q; occupationibus, deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & cõsuetudine dicẽdi populari, & forensi: aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus pauloante dixisti, quamuis illi ornate, & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est uerborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. Nãq; egomet, qui sero, ac leuiter græcas literas attigissem, tamen, cum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus, sed cum quotidie mecum haberẽ homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumq; hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te solere uersari, pro se ut quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdã operarios lingua celeri, & exercitata, oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem, atque ipsam eloquentiam quod ex benedicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem, & qui unam uirtutem haberet, omneis habere, easq; esse inter se æqualis, & pares, ita qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atq; esse sapientẽ. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius ijsdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius academiæ aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neq; posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses in rep. causisq; uersati, in quibus erat etiã is, qui nuper Romę fuit, Menedemus hospes meus, qui, cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine, abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerũ, atq; copia: omnis enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia dicebat, neq; ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperãtia, de modo rerum omnium, ceteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usq̃ in eorum libris inueniri. Quod, si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentię, quam sibi adsciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse: caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur: id fieri uitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent, & uti eorum qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici uellet orator, quod item fieri nullo modo posse, nisi

nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominũ mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quãq; partem mouerẽtur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atq; abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quẽquam scire posse. Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam summamq; uim habuisse dicẽdi, sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id, quod cõstaret, Platonis studiosus audiẽdi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerẽt, esse quærendũ. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullã artẽ esse dicendi, idq; cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri suppliciter ĳs, à quibus esset petendũ, & aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas, & quod consuetudo, exercitatioq;, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquẽdi celeritatem incitaret. Tum etiam exẽplorum copia nitebatur, nã primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidẽ disertum fuisse dicebat, cum repeteret usq; à Corace nescio quo & Thysia, quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret, eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat, in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autẽ me illudi ab eo, aut etiã ipsum errare arbitrabar. Artẽ uero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta, cum & dicerentur ab ĳs, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab ĳs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis, aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur, neq; artificium ullum esse dicendi, neque quẽquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosceret, aut callidè, aut copiosè dicere. Quibus dicere Carneades solebat ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiã illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentẽ adhuc neminẽ, quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificẽtius augere posset, atq; ornare, quæ uellet, omnisq; omnium rerũ, quæ ad dicẽdum pertinerẽt, fontes animo, ac memoria cõtineret. Id si est difficile nobis, qui ante q̃ ad discẽdũ ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro, si tamen in re positum, atq; natura. Ego enim

quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse ui deo, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos su mus, atq; fuimus, & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore, & labore, atq; industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; ma iore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus, qui iure non solū disertus, sed etiam eloquens dici possit, qui tamen mea sententia, aut hic est iā Crassus, aut siquis pari fuerit ingenio, pluraq;, quàm hic & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulū huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius. Insperanti mihi (inquit) & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini, nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus, ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero etiā amore, cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de ui, ac ratione dicendi, cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem, quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterq; uestrum patefecit earum ipsarum rerum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem, si erit à uobis impetratum, magnam habebo Crasse huic palæstræ, & Thusculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi, ac Licio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille. Imo uero (inquit) Sulpici rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse, tute paulo ante dixisti, quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quo tuo studio rectissimo atq; optimo non obsequi uellem, presertim, cum te unum ex omnibus ad dicēdum maxime natum, aptumq; cognossem, sed mehercule istius disputationis insolentia, atq; earum rerū, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus, de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poteroq;. Tum ille. Nanque quod tu non poteris, aut nescies quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam, licet inquit Crassus uestro arbitratu percunctemini. Atqui inquit Sulpicius hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit quid sentias quærimus, existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi uos nunc (inquit) Crassus, tanquam alicui græculo otioso, & loquaci, & for tasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar ponitis? quando enim me, ista curasse aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent,

ex

ex magna hominum frequentia dicere iuberent,siquis quid quæreret: quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere,ac profiteri uidebatur,cum se ad omnia,de quibus quisq; audire uellet,esse paratum denuntiaret:postea uero uulgo hoc facere cœperūt, hodieq; faciunt,ut nulla sit res neq; tanta,neq; tam improuisa, neque tā noua, de qua se non omnia,quæ dici possunt,profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta arbitrarer,aut te Sulpici de ijs rebus audire uelle,adduxissem huc græcum aliquem,qui nos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est: est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditum,summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimum, peripateticus Staseas homo nobis sanè familiaris,&,ut inter homines peritos constare uideo,in illo suo genere omnium prīceps. Quem tu(inquit)mihi Mucius Staseam,quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse,qui non græci alicuius quotidianam loquacitatē sine usu,neq; ex scholis cātilenam requirunt,sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo,atque ex eo,qui non in libellis,sed in maximis causis,& in hoc domicilio imperij,& gloriæ,sit consilio,linguaq; princeps,cuius uestigia qui persequi cupiunt,eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum,tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem,quam humanitatis,qua nunc te uti uel maxime decet,neq; defugere eam disputationem,ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero īquit,istis obsequi studeo,neq; grauabor breuiter meo more,quid quaque de re sentiam dicere,ac primum illud(quoniam auctoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto)respondeo mihi dicendi aut nullam artem,aut pertenuem uideri,sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam si ars ita definitur,ut paulo ante exposuit Antonius,ex rebus penitus perspectis,planeq; cognitis,atque ab opinionis arbitrio seiunctis,scientiaq; comprehensis,non mihi uidetur ars oratoris esse ulla: Sunt enim uaria,& ad uulgarem, popularemq; sensum accomodata omnia genera huius forēsis nostræ dictionis. Sin autem ea,quæ obseruata sunt in usu,ac ratione dicendi,hæc ab hominibus callidis,ac peritis animaduersa,ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt(id quod fieri potuisse uideo)non intelligo, quamobrem non,si minus illa subtili definitione,at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars,siue artis quædam similitudo,non est quidem ea negligenda,uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tū Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem,ut ij solerent,qui omnem uim dicēdi in arte ponerent,neq; rursum eam totam,sicut plerìq; philosophi facerent,repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse Crasse facturum,si ista exposueris,quæ putas ad dicendum plusquam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petamq; à uobis inquit,ne has meas ineptias efferatis, quāquam moderabor ipse,ne ut quidam magister,atq; artifex,sed quasi unus è togatorum numero, atq; ex forensi usu homo mediocris,neq; omnino rudis uidear, non ipse aliquid à me prompsisse,sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus,solebam in prehensando dimittere à me Scæuolā,

cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum, id erat petere blandius, quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri, hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem, quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, q̃ de dicendo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge uero Crasse (inquit Mutius) istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendum uim afferre maximam, neq; uero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse: nam & animi, atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandũ acuti, & ad explicandũ, ornandumq; sint uberes, & ad memoriã firmi, atq; diuturni, & siquis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hęc accendi, aut cõmoueri arte possint, inseri quidem, & donari ab arte non possunt, omnia. sunt enĩ illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit, neq; enĩ ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse, sed sunt quidam, aut ita lingua hæsitãtes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atq; agrestes, ut etiam si ingenijs: atq; arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quiddam est onus, atque munus, suscipere, atq; profiteri, se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quàm recta uideat, ita quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neq; hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescẽtes, siquid naturale forte nõ habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cęlio æquali meo magno honori fuisse homini nouo illam ipsam, quãcũq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum ęqualem meum Q. Variũ uastum hominẽ, atque fœdũ nõ intelligit illa ipsa facultate, quamcũq; habuit magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quęrimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulandus: neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarũ, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus nõ utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque controuersiæ sint, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, itẽ in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum nõ uti eis satisfaciat, quibus necesse est, sed ut ijs admirabilis esse uideatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur,

bantur, penè impudentes uidentur, tametsi id accidere non potest, ut enim quisque optimè dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosq́ euentus orationis, expectationemq́ hominum pertimescit, qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur: non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uero non pudet (id quod in plerisq́ uideo) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atq́ omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficiũ Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit simul, ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi significare inter sese, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quanquam tibi par mea sentẽtia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur ut in quoq́ oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inueniebam duas: unam quòd intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus nõ satis ex sententia euentum dicendi procedere, ita non iniuria quotiescunq́ dicerent, id quod aliquãdo posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo, ceterarum homines artium spectati, & probati, siquando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur, noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit, oratoris peccatum, siquod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur, stultitia autem excusationem nõ habet, quia nemo uidetur aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam grauius iudicium in dicẽdo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur, & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius autẽ in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod abs te dictũ est, esse permulta, quę orator, nisi a natura haberet, non multum, à magistro adiuuaretur, ualde tibi assentior, inq́ eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandẽsem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operã apud sese perdere, dimittebatq́, & ad quãcunq́ artem putabat esse aptum ad eam impellere, atq́ hortari solebat. Satis est enim in ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, siquis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire, non quęritur mobilitas linguę, nõ celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententię philosophorum, uerba propè poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest: quæ enim singula-

rum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore probari non possunt. Tum Crassus. Atque uide (inquit) in artificio per quam tenui, & leui, quanto plus adhibeatur diligentiae quam in hac re, quam constat esse maximam: saepe enim soleo audire Rosciū, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem, non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, q̄ id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hāc similitudinē huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, uidetis'ne, quàm nihil ab eo, nisi perfectum, nihil nisi cum summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim uolo ignosci, ceteris ipse non ignosco: nam qui nō potest: qui uitiose facit, quem denique non decet, hūc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur inquit Sulpicius me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero (inquit) quod in uobis egregiam quandam, ac pręclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco haec exposui omnia, nec magis ad eos deterrendos, qui nō possent, q̄ ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam, & quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumque perspexi, tamen haec, quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, q̄ solent graeci dicere, in te Sulpici diuina sunt: ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse, quę quibus à natura minora data sūt, tamen illud assequi possunt, ut ijs, quę habeant modice, & scienter utātur, & ut ne dedeceat: id enim est maxime uitandum, & de hoc uno minime est facile pręcipere, nō mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sępe audio dicere, caput esse artis decere, quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet sermonem alió transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta, nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quęrimus, ut ne plus nos assequamur quàm quantulum tu in dicendo assecutus es, quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens. Quid censes (inquit) Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in uita nihil quidquam egregiū, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur: neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortādos, quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quaeritis, exponam uobis

non

nō quandā aut ꝑreconditā,aut ualde difficilē,aut magnificā,aut grauē rationē cōſuetudinis meæ,qua quondā ſolitus ſum uti,cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpicius. O diē Cotta nobis(inquit) optatum, quod enim neque precibus unq̄,nec inſidiando,nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditandi,aut dicendi cauſa,non modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore,& lectore Diphilo ſuſpicari liceret,id ſpero nos eſſe adeptos,omniaq; iam ex ipſo,quæ diu cupimus,cognituros. Tum Craſſus Atqui arbitror Sulpici,cum audieris non tam te hæc admiraturum,quæ dixero, quàm exiſtimaturum tum,cum ea audire cupiebas,cauſam cur cuperes non fuiſſe:nihil enim dicam reconditum,nihil expectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis,aut cuiq̄ nouum.Nam principio illud,quod eſt homine ingenuo,liberaliterq; educato dignum,non negabo me iſta omnium communia,& contrita præcepta didiciſſe.Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate, deinde eſſe omnem orationem,aut de infinitæ rei quæſtione ſine deſignatione perſonarum,& temporum,aut de re certis in perſonis,ac temporibus locata,in utraq; autem re quidquid in controuerſiā ueniat,in eo quæri ſolere,aut factum ne ſit,aut,ſi eſt factum,quale ſit, aut etiā quo nomine uocetur,aut,quod nōnulli addunt,recte ne factum eſſe uideatur. exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione,in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum,aut contrarie, aut ita,ut à ſentētia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria, ſed cauſarum quæ ſint à communi quæſtione ſeiunctę, partim in iudicijs uerſari, partim in deliberationibus,eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur,certosq; eſſe locos,quibus in iudicijs uteremur,in quibus æquitas quæritur,alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum,quibus conſilium daremus,alios item in laudationibus,in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur: cumq; eſſet omnis oratoris uis,ac facultas in quinq; partes diſtributa,ut deberet reperire primum quid diceret,deinde inuenta non ſolum ordine,ſed etiam momento quodam,atq; iudicio diſpenſare,atq; diſponere,tum ea denique ueſtire,atq; ornare oratione,poſt memoria ſepire,ad extremum agere cum dignitate,& uenuſtate.Etiam illa cognoram,& acceperam ante,quàm de re diceremus,initio conciliandos eorum eſſe animos,qui audirent,deinde rem demonſtrandam,poſtea controuerſiam conſtituendam,tum id,quod nos intenderemus,confirmandum,poſt,quæ contra dicerentur,refellenda, extrema autem oratione,ea, quæ pro nobis eſſent amplificanda, & augenda, quæq; eſſent pro aduerſarijs infirmanda,atq; frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur,in qua præcipitur primum,ut pure,& latine loquamur,deinde,ut planè,& dilucidè,tum ut ornatè,poſt ad rerum dignitatem aptè, & quaſi decorè, ſingularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam,quæ maxime propria eſſent, naturæ tamen his ipſis artem adhiberi uideram,nam de actione,& de memoria quędam breuia, ſed magna cum exercitatione pręcepta guſtaram: in his enim ferè rebus omnis iſtorū artificum doctrina uerſatur,quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar : habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidq; referat, & quo intuens, ab eo quodcunq; ſibi propoſuerit,minus aberret. Verum ego hanc uim intel-

ligo esse in præceptis omnibus, nō ut ea secuti oratores eloquētiæ laudem sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atq; id egisse: sic esse non eloquentiā ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, nō ejcio: est enim etiam si minus necessarium ad benedicendum, tamen ad cognoscendū non illiberale. Ea exercitatio quædam suscipienda uobis est, quāquam uos quidem iampridem estis in cursu, sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione, quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam inquit Sulpicius nosse uolumus, attamen ista, quę abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoq; non inaudita, uerum illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimili causarum earū, quæ in forum deferuntur, dicatis quāmaxime ad ueritatem accommodate: sed plerique in hoc uocem modo, neq; eam scienter, & uires exercent suas, & linguę celeritatem incitant, uerborumq; frequentia delectantur: in quo fallit eos, quod audierūt, dicendo homines, ut dicant efficere solere: uere enim etiam illud dicitur, peruerse dicere homines, per uerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus & si utile est etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius sumpto spatio ad cogitandum paratius, atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni laboris, quem plerįq; fugimus) quāplurimum scribere, Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister, neq; iniuria, nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile uincit, hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit: omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atq; prudētiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, anqrentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrūt, omnesq; sententiæ uerbaq; omnia, quę sunt cuiusq; generis maxime illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est, tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur, & qui à scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quę dicatur, similia scriptorum esse uideantur, atq; etiam si quando in dicendo scriptū attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamē ipsa nauis motum, & cursum suum ītermisso impetu, pulsuq; remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, & ui concitata. In cotidianis autē cogitationibus equidem mihi adolescētulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehēdere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quammaxime possem lectis pronuntiarem, sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij, quod ea uerba, quæ maxime cuiusq; rei propria, quæq; essent ornatissima,

tiſſima,atque optima occupaſſet,aut Ennius,ſi ad eius uerſus me exercerem, aut Gracchus,ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem, ita ſi iiſdem uerbis uterer,nihil prodeſſe,ſi aliis,etiam obeſſe,cum minus idoneis uti conſueſcerē. Poſtea mihi placuit,eoq; ſum uſus adoleſcens,ut ſummorum oratorum græcas orationes explicarem,quibus lectis, hoc aſſequebar, ut cum ea, quæ legerem græce,latine redderem,non ſolum optimis uerbis uterer,& tamen uſitatis,ſed etiam exprimerem quædam uerba imitando: quæ noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam uocis, & ſpiritus,& totius corporis, & ipſius linguæ motus,& exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris,quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter,quos imitemur,quorum ſimiles uelimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores,ſed etiam actores,ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemq; ueniamus. Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad uerbum quamplurimis & noſtris ſcriptis,& alienis. Atq; in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere,ſi conſueris etiam iſtam locorum,ſimulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione & umbratili,medium in agmē,in puluerem,in clamorem,in caſtra,atq; aciem forenſem.ſubeundus uſus omnium,& periclitandæ uires ingenii,& illa commentatio incluſa in ueritatis lucem proferēda eſt. Legendi etiam poetæ,cognoſcenda hiſtoria,omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores & legendi,& peruolutandi,& exercitationis cauſa laudandi,interpretandi,corrigendi,uituperandi,refellendi,diſputandumq; de omni re in contrarias partes,& quidquid erit in quaq; re,quod probabile uideri poſſit,eliciendum,atq; dicendum. Perdiſcendū ius ciuile,cognoſcendæ leges,percipienda omnis antiquitas,ſenatoria conſuetudo, diſciplina reip. iura ſociorum, fœdera,pactiones,cauſa imperii cognoſcenda eſt,libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ ſentiebam,quæ fortaſſe,ſi quemcunq; patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo,eadem uobis percunctantibus reſpondiſſet. Hæc cum Craſſus dixiſſet,ſilentium eſt conſecutum, ſed quamquam ſatis iis,qui aderant,ad id, quod erat propoſitum,dictum uidebatur,tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi uellent,ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid eſt Cotta inquit,quid tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit,quod præterea à Craſſo requiratis? Immo id mehercule inquit ipſum attendo,tantus enim curſus uerborum fuit,& ſic euolauit oratio,ut eius uim,& incitationem aſpexerim, ueſtigia,ingreſſumq; uix uiderim,& tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueſte,neque propoſito argento,neque tabulis,& ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificisq; rebus conſtructis,ac reconditis,ſic modo in oratione Craſſi diuitias,ac ornamenta eius ingenii per quędam inuolucra,atque integumenta perſpexi,ſed ea cum contemplari cuperem,uix aſpiciendi poteſtas fuit,ita neque hoc poſſum dicere,me omnino ignorare quid poſſideat, neque planè noſſe atque uidiſſe. Quin tu igitur facis idem inquit Scæuola,quod faceres,ſi ī aliquam domum plenam ornamentorum illam ueniſſes,ſi ea ſepoſita,ut dicis,eſſent,tuq; ualde ſpectandi cupidus eſſes,non dubitares rogare dominum,ut proferri iuberet, præſertim ſi eſſes familiaris, ſimiliter nunc petes à Craſſo, ut eam copiam or-

namentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego uero inquit Cotta à te peto Scæuola, me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsan puerorum elementa uideantur exquirere. sed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Crassus hęc, quæ coarctauit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule inquit Mucius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quàm mea, neque enim tantopere hãc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector, nunc uero Crasse mea quoque etiã causa rogo, ut quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremque uideo, quã uehementer probo. Enimuero inquit Crassus, mirari satis non queo etiam te hæc Scæuola desiderare, quæ neque ego teneo uti ij, qui docẽt, neque sunt eius generis, ut si optime tenerẽ digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiam'ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipu. denique de nostro ipso iure ciuili, hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris uero instrumento tam lautam supellectilem nunquam uideram. Potes igitur inquit Crassus (ut alia omittã innumerabilia, & immensa, & ut ad ipsum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridẽs, & stomachãs Scæuola, cũ Hypseus maxima uoce plurimis uerbis à. M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autẽ Octauius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos ĩquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in. XII. tabulis permiserat, quod cũ impetrasset, causa caderet, alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione, neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur uetus, atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset? quod petitoris causa comparatum ẽẽ non intelligebat, ut si ille inficiator, probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea nõ uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eũ, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur?

Equidem

Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, praecipue in hoc ferendum, & laudandum puto, quod cum P. Scaeuolae frater esset, solitus est ei persaepe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset, quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante causas amicorum tractare, atque agere coepisse, quam ius ciuile didicisset. Quid uero ille. M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa aetas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quod adest uir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror, sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiae, atque opinionis meae uoluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quaedam, & propè singularis, & diuina uis ingenij, uidetur etiam, si hac scientia iuris nudata sit, posse se facile ceteris armis prudentiae tueri, atque defendere: quamobrem hic nobis sit exceptus, ceteros uero non dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiam impudentiae. Nam uolitare in foro, herere in iure, ac praetorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate, ac iure certetur, iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum ceterarumque rerum innumerabilium iura uersentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae. Illa uero deridenda arrogantia est in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur, ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in euxino ponto argonautarum nauem gubernarit. Quid si ne paruae quidem causae sunt, sed saepe maximae, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quae potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius uenisset, & pater eius re credita testamentum mutasset, & quem ei uisum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus, res delata est ad cẽtumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetque lege in hereditatem paternam, testamento exheres filius. Nempe in ea causa quaesitum est de iure ciuili, possetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim. Quid qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem, gente, ad se redijsse dicerẽt, nónne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romae exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset

mortuus,nonne in ea causa ius applicationis obscurum sanè,& ignotum pate factum in iudicio,atq; illustratum est à patrono? Quid nuper,cū ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem,nonne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidisset,neque seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset,defendebamus quidquid fuisset incommodi in mancipio,id si uenditor scisset,neque declarasset,pręstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M.Bucculeius homo neque meo iudicio stultus,& suo ualde sapiens,& à iuris studio non abhorrens,simili in re quodam modo nuper errauit: nam, cum ædes L. Fusio uenderet,in mancipio lumina uti tum essent,ita recepit,Fusius autem, simulatq; ędificari coeptum est,ī quadam parte urbis, quæ modo ex illis ędibus conspici posset,egit statim cum Bucculeio,quod cuicunq; particulæ coeli officeretur, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros,quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola ęqualis,& collega meus homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus,& ingenio,prudentiaq; acutissimus,& oratione maxime limatus,atque subtilis,atque ut ego soleo dicere,iuris peritorum eloquentissimus,eloquentium iuris peritissimus,ex scripto testamētorū iura defenderet,negaretq; nisi posthumus,& natus,& ante quàm in suam tutelam ueniret,mortuus esset,heredem eum esse non posse,qui esset secundum posthumum,& natum,& mortuum heres īstitutus,ego autem defenderem hac eum mente fuisse,qui testamentum fecisset,ut si filius non esset,qui in tutelam ueniret,M.Curius esset heres, num destitit uterque nostrum in ea causa,in auctoritatibus, in exēplis,in testamentorū formulis,hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum,quæ sunt innumerabilia,Capitis nostri sæpe potest accidere,ut causæ uersentur in iure: etenim si C.Mancinum nobilissimum,atque optimum uirum,ac consularem,cū propter inuidiam numantini foederis pater patratus ex S.C. Numantinis dedidisset,eumq; illi non recepissent,posteaq; Mancinus domum reuenisset,neq; in senatum introire dubitasset P.Rutilius.M.Filius Trib.Pl.de senatu iussit educi,quod eum ciuem negaret esse,quia memoria sic esset proditum, quem pater suus,aut populus uendidisset,aut pater patratus dedidisset,ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam,contentionemq; maiorem,quàm de ordine,de ciuitate,de libertate, de capite hominis consularis? presertim,cū hæc nō in crimine aliquo, quod ille possit inficiari,sed in ciuili iure consisteret. Similiq; in genere inferiore ordine,si quis apud nos seruisset ex populo foederato,seq; liberasset, ac postea domū reuenisset,quæsitum est apud maiores nostros,num is ad suos postliminio redijsset,& amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate,quo iudicium grauius esse nullum potest? nonne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quæritur is,qui domini uoluntate census sit,si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid quod usu memoria patrū uenit,ut paterfamilias,qui ex Hispania Romam uenisset,cum uxorem pręgnantem in prouincia reliquisset, Romæq; alteram duxisset,neque nuntium priori remisisset,mortuusq; esset intestato,& ex utraq; filius natus esset, mediocris'ne res in controuersiam adducta est?

cum

cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur.

Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atque illuc intuentem, uagari cum magna caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, nónne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam, si esset ista cognitio iuris magna, atque difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere: sed ò Dij immortales non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri, quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur, primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt, deinde posteaquam est editum expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent, nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam, ut ex ijs rebus, quarum ars non dum sit, artem efficere possit. hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius, sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, ut in musicis numeri, & uoces, & modi. In geometria lineamenta, formę, interualla, magnitudines. In astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusque syderum. In grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus, in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisque ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemque reuocanda. Genus autem id est, quod sui similis communione quadam, specie autem differentis, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur. Omniaque, quæ sunt uel generũ, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. Est enim definitio rerum earum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quędam explicatio.

Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi apud quos hęc haberetur oratio, cernerem, nunc complectar, quod proposui, breui, si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt, deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat, tum propriam cuiusque uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quàm difficilem & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sint, coguntur, uel passim licet carpentem,

& colligētem undiq̧, repleri ista iuris ciuilis scientia. Nónne uidetis equitem R. hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum uiuit semperq̧ uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc discesseris, nemo de ijs, qui peritissimi sunt anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu cotidiano, in congressione hominum, atque in foro, neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum à pluribus, deinde paucis commutatis uerbis etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sępius: accedit uero quo facilius percipi, cognosciq̧ ius ciuile possit (quod minime pleriq̧ arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam si quem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis antiquitatis effigies, quod & uerborum prisca uetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem, uitamq̧ declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus. XII. tabulis cōtineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur: ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iustus, atq̧ honestus labor honoribus, prēmijs, atque splendore decoratur, uitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominijs, uinclis, uerberibus, exilijs, morte multantur, & docemur non infinitis, concertationumq̧ plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq̧ legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mētes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio, bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulū affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet, uel quia est patria parens omnium nostrum, uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & uoluptatem, quod quantum præstiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculum, de quo multa soleo in sermonibus cotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudētiam ceteris hominibus, & maxime gręcis antepono. His ego de causis dixeram Scęuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionē esse necessariā. Iā uero ipsa per sese quātū afferat ijs qui ei præsūt, honoris, gratię, dignitatis, quis ignorat? Itaq̧ ut apud gręcos īfimi homīes mercedula adducti ministros se prębēt in iudicijs oratoribus, ij, q apud illos πραγματικοὶ uocantur, sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisq̧ & clarissimus,

uir,

uir,ut ille,qui propter hãc iuris ciuilis sciẽtiã sic appellatus a summo poeta est.
Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus,
Multiq; præterea,qui cũ ingenio sibi auctore dignitatẽ reperissent,perfecerunt,ut in respõdendo iure auctoritate plus etiam,q̃ ipso ingenio ualerẽt. Senectuti uero celebrãdæ,& ornandæ,quod honestius potest esse perfugium, q̃ iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescẽtia cõparaui,non solũ ad causarũ usum forensem,sed etiam ad decus,atq; ornamẽtũ senectutis,ut cũ me uires (quod fere iam tempus aduẽtat) deficere cœpissent, ista,ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim preclarius,q̃ honoribus,& reip. muneribus perfunctum senẽ posse suo iure dicere idẽ,quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo,se esse eum,unde sibi,si non populi, & reges,at omnes sui ciues consilium expetant.
Suarum rerum incerti,quos ego mea ope ex
Incertis certos,compotesq; consili
Dimitto,ut ne res temere tractent turbidas.
Est enim sine dubio domus iuriscõsulti totius oraculũ ciuitatis. Testis ẽ huiusce Q. Mutij ianua,& uestibulũ,quod in eius infirmissima ualetudine,affectaq; iã ætate maxima cotidie frequentia ciuium,ac summorũ hominũ splẽdore celebratur. Iam uero illa nõ longam orationẽ desiderant,quãobrem existimẽ publica quoq; iura,quę sunt propria ciuitatis,atq; imperij,tum monimenta rerũ gestarũ,& uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerũ priuatarũ causis,atq; iudicijs depromenda sępe oratio est ex iure ciuili,& iccirco,ut ante diximus,oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est,sic in causis publicis iudiciorũ,cõcionum,senatus,omnis hęc & antiquitatis memoria,& publici iuris auctoritas,& regendę reip. ratio,ac scientia,tanquã aliqua materies ijs oratoribus,qui uersantur in rep. subiecta esse debẽt. Non enim causidicũ nescio quẽ,neq; proclamatorem,aut rabulã hoc sermone nostro conquirimus, sed eũ uirũ,qui primũ sit eius artis antistes,cuius cũ ipsa natura magnã hominis facultatem daret,tamen esse deus putatur, ut & ipsum, quod erat hominis propriũ,non partum per nos,sed diuinitus ad nos delatum uideretur,deinde qui possit nõ tam caduceo,q̃ nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hostiũ tela uersari,tũ qui scelus,fraudemq; nocẽtis possit dicendo subijcere odio ciuium,supplicioq; cõstringere,idemq; ingenij pręsidio innocentiam,iudiciorũ pœna liberare,idemq; languentem,labentemq; populum aut ad decus excitare,aut ab errore deducere,aut inflãmare in improbos,aut incitatum in bonos,mitigare,qui deniq; quemcũq; in animis hominum motum res, & causa postulet,eũ dicendo uel excitare possit,uel sedare. Hanc uim siquis existimat aut ab ijs,qui de dicendi ratione scripserunt,expositam esse,aut a me posse exponi tam breui, uehementer errat, neque solum inscitiam meam,sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis,fontes,unde hauriretis,atque itinera ipsa ita putaui esse demonstranda, non ut ipse dux essem,quod & infinitum est,& non necessarium,sed ut commonstrarem tantum uiam,&,ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.
Mihi uero inquit Mucius satis,superq; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi esse factum: nam ut Socratem illũ solitum aiũt dicere,perfectum sibi opus esse,siquis satis esset cõcitatus cohortatione sua ad studiũ cognoscẽ-

dæ, percipiendæq; uirtutis, quibus enim id persuasum esset, ut, nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam, sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuaq; patefacta. Nobis uero inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perq; iucunda, sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere, ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri, nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum, sed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si inquit Crassus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerem, uestrę potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Vt uidetur inquit Sulpicius, nam Antonio dicente etiam quid tu intelligas sentiemus. Peto igitur inquit Crassus à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur, ut exponas quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me inquit Antonius, planè uideo, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à me quorum sum ignarus, atque insolēs, sed quia quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt, uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio: neque enim sum de arte dicturus, quam nunquā didici, sed de mea consuetudine, ipsaq; illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata, quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur, uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem, meam facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauatè respondero. Tum Crassus, Perge modo inquit Antoni, nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudēter, ut nemi nem nostrum pœniteat ad hūc te sermonem impulisse. Ego uero inquit pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituē dū putarē principio, quis esset īperator, qui cū esset cōstitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de cōmeatu, de insidijs faciēdis, atq; uitādis, de reliquis rebus, quę essent propriæ belli administrādi, quarū qui essent animo, & scientia cōpotes, eos esse imperatores dicerē, uterer&q; exēplis Africanorū, & Maximorū, Epaminondam, atq; Annibalem, atq; eius generis homines nominarē. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo. Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret, ijsq; uteretur, hunc reip. rectorē, & cōsilij publici au-

ctorem esse habendum, prædicaremq; P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quærere tur, quisnam iuris consultus uere nominaretur, eum dicerem, qui legum, & cõsuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset, & ex eo genere Sex. Aelium M. Manilium. P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artium studia ueniã, si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisq; profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pené profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasq; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autẽ, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atq; artium sciẽtiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine, atq; eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accõmodatis uti possit in causis forensibus, atq; communibus, hunc ego appello oratorem, eumq; esse preterea instructũ uoce, & actione, & lepore quodã uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere: nã & ciuitatũ regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi mirũ uisum est Scæuola te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter, impoliteq; dicẽti maximis sit de rebus assensus, M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendę reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriã esse dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq; cõterreat, qui, quãquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, q̃ dicendi arte nititur. Neq; uero, si quis utrumq; potest, aut ille cõsilij publici auctor, ac senator bonus, ob eã ipsam causam orator est, aut hic disertus, aut eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istę facultates, longeq; sunt diuersæ, atq; seiunctę, neque eadẽ ratione, ac uia M. Cato. P. Africanus. Q. Metellus. C. Lęlius, qui omnes eloquẽtes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant: neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, q̃ singulas artes nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraq; facultas existimanda est. nec si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia: nam si quisque ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quędam esse uideatur. licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunque eorum P. Mucius optime fecerit, eademq; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς greci nominant, iidẽ poetę, quoniã Empedocles physicus egregiũ poema fecerit: at hoc ne phi

losophi quidẽ ipsi,qui omnia sicut propria sua esse,atq; à se possideri uolunt, dicere audent,geometriam,aut musicam philosophi esse,quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateãtur. Ac si iam placet,omnes artes oratori subiũgere,tolerabilius est sic potius dicere,ut quoniã dicẽdi facultas nõ debeat esse ieiuna,atq; nuda, sed aspersa,atq; distincta multarũ rerũ iucunda quadam uarietate,sit boni oratoris multa auribus accepisse,multa uidisse,multa animo,& cogitatione,multa etiam legẽdo percurrisse,neq; ea,ut sua possedisse,sed ut aliena libasse.fateor enim callidum quendam hunc,& nulla in re tironem,ac rudem,nec peregrinum,atq; hospitem in agendo esse debere. Neq; uero istis tragœdijs tuis,quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor,quod ita dixisti neminem posse,eorum mentes,qui audirẽt, aut ĩflãmare dicẽdo,aut inflãmatas restiguere,cũ eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur,nisi qui rerũ omniũ naturã,mores hominũ,atq; rationes penitus perspexerit,in quo philosophia sit oratori necessario percipienda, quo ĩ studio hominũ quoq; ingeniosissimorũ otiosissimorũ totas ætates uidemus esse contritas,quorũ ego copiam,magnitudinemq; cognitionis,atq; artis nõ modo non contemno,sed etiam uehemẽter admiror,nobis tamen,qui in hoc populo,foroq; uersamur,satis est ea de moribus hominum & scire,& dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus,& grauis,cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hesitauit ob eã causam,quod nesciret,quid esset iracundia,feruor'ne mentis,an cupiditas puniendi doloris? quis cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere,atq; agitare uellet,ea dixit,quę à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere,quiq; eos in iudicũ mentibus concitent scelus eos nefarium facere, partim qui tolerabiliores uolunt esse,& ad ueritatem uitę propius accedere, per mediocres,ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc,quæ putantur in cõmuni uitæ consuetudine mala,ac molesta,& fugienda,multo maiora,& acerbiora uerbis facit.itemq; ea,quæ uulgo expetenda,atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat,atq; ornat,neq; uult ita sapiens inter stultos uideri,uti qui audiant,aut illum ineptum,aut gręculum putent,aut etiam si ualde probent ingenium,oratoris sapientiã admirentur,se esse stultos moleste ferant,sed ita peragrat per animos hominum,ita sensus,mentesq; pertractat,ut non desideret philosophorum descriptiones, neq; exquirat oratione, summum illud bonũ in animo'ne sit,an in corpore? uirtute,an uoluptate definiatur? an hæc inter se iungi,copulariq; possint? an uero,ut quibusdam uisum , nihil certum sciri, nihil planè cognosci,& percipi possit? quarum rerum fateor magnam,multiplicemq; esse disciplinam,& multas,copiosas,uariasq; rationes. Sed aliud quiddam longe aliud Crasse quærimus: acuto homine nobis opus est, & natura usuq; callido,qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues,ijq; homines, quibus aliquid dicẽdo persuadere uelit,cogitẽt,sentiãt,opinẽtur,expectẽt. Teneat oportet uenas cuiusq; generis,ætatis,ordinis, & eorũ,apud quos aliquid aget,aut erit acturus,mentes,sensusq; degustet. Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi thusculani requiem,atque otium, ne si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur,nouam quandam finxit in libris ciuitatem , usque eo illa

quæ

quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atq; in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa di- » ceres in maxima concione tuorū ciuium, quæ dixisti: Eripite nos ex miserijs, » eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non po- » test expleri, nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis, quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest, omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse, seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere: Potest ne uirtus Crasse seruire istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris: quæ & semper, & sola libera est, quæq; etiam, si corpora capta sint armis, aut constricta uinclis, tamen suum ius, atq; omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatē corporis, doloremq; referēs probare posset: senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regēdi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset: Itaq; hęc, cū abs te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, & philosophiæ deditus, nō parum cōmodè, sed etiam turpiter, & flagitiosè dicta esse dicebat. Idem Q. Ser. Galbam, quem hominē probe cōmeminisse se aiebat pergrauiter reprehēdere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiā concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus aspere apud populū R. & uehementer esset locutus, quam orationem in originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicij Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi cōmendasset, ac se tanq̃ in procinctu testamentum faceret sine libra, atq; tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quasi eum tragœdijs liberatum, ferebat, quod item apud Catonem scriptū esse uideo, nisi pueris, & lacrimis usus esset, pœnas eum daturū fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exiliū fuisse, uel mortē anteponendā. Neq; uero hoc solū dixit, sed ipse & sensit, & fecit: nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocētiæ, cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior, nō modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidē, aut liberius causam dici suā, quā simplex ratio ueritatis ferebat. paulū huic Cottæ tribuit partiū disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadā ex parte. Q. Mucius more suo, nullo apparatu, pure & dilucide, quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidiū oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiā petendum esse paulo ante dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quāuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioq; digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ: nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa cōmentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit,

nemo īclamauit patronorũ, nihil cuiq̃ doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedẽ nemo in illo iudicio supplosit. credo, ne stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & cõsularis ueterẽ illum Socratem, qui cũ omnium sapientissimus esset, sanctissimeq́ uixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus uideretur esse iudicum: quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non inuitus legit, & cõmode scriptam esse dixit, sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quãuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles, sic illã orationem disertam sibi, & oratoriã uideri, fortẽ & uirilẽ non uideri. Ergo ille quoq; dãnatus est, neq; solũ primis sententijs, quibus tantũ statuebant iudices dãnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnę æstimatio, ex sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime cõfiteretur, quod cum interrogatus Socrates esset, respõdit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei uictus cotidianus in prytaneo publice præberetur, qui honos apud græcos maximus haberetur, cuius respõso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent, qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem, uellem) quo nam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi, quibus cum ego nõ pugno, utrum sit melius, aut uerius, tantum dico & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam, quòd ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris, tũ cũ dicebas uidebã. Primum Scæuolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus, cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam uideres, uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisq́ consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi, ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses, sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sané tanta, quantam tu illam esse uis, etenim sine controuersia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam cõcesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum oratorem, itemq́ qui esset orator, iuris ciuilis eundem esse consultũm, præclaras duas artes constitueres, atq; inter se pares, & eiusdẽ socias dignitatis, nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quęrimus, fateris esse posse, fuisseq́ plurimos, oratorẽ negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse, ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cãtor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis, iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequamq́ adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es

corum

eorum patronorum, qui aut cum parua nesciret, magna profiterentur: aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, iccirco qui quibus uerbis herciscceri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti, quę tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia? cum hic iuris consultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque maior natu, etiam consularis, Sergius Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui, cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit, quæsiuitque, qua de re ad Crassum retulisset, ex quo ut audiuit, commotumque ut uidit hominem, suspenso inquit animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit, & heus tu inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respōdisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie, & copiose multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra ius dicere, atque illum cum differendo par esse non posset, quanquam fuerit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo, ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse, ac tamen concessisse Galbæ disputationem sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo, quia constat agnoscendo rumpi testamentum: ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, uiribusque torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim Scęuolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, nónne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti, cum & illud nimium acumén illuderes, & admira-

rere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori, cumq; multa colligeres, & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit, in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis aliàs scriptum aliâs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu, aut heredem, aut militem defendisses, ad hostilianas te actiones non ad tuam uim, & oratoriam facultatem contulisses, tu uero uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur, uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esset filium, flensq; eum centumuiris commendasset, lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam, quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant, quæ quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere posset, tum esse illã artem futuram, deinde quód sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Mamilianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriæ censes, nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges, aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possem, tibi hoc Crasse respondeo, neque me unquam ius ciuile didicisse, neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atq; artis, aliud in communi uita, & uulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. cui nostrum non licet fundos nostros obire? aut res rusticas, uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tã sine oculis, tam sine mente uiuit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac uitiũ, quo tẽpore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Nũ igitur, si cui fundus inspiciẽdus, aut si mãdãdũ aliquid procuratori de agricultura

tura

tura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidē in iure ciuili, presertim cū in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare, quamquam ipsi omnia, quorum negotium est consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non uenimus, si de tabulis, & præscriptionibus controuersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, ueremur ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? nihil ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare, prodesse ullam scientiam, ei presertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata, sed multa & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut eius industriā in plura studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq; Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm uox? tamen me auctore nemo dicēdi studiosus græcorum more, & tragœdorum uoci seruiet, qui & annos complures sedentes declamitant, & cotidie ante quàm pronuntient, uocem cubantes sensim excitant, eãdemq; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usq; ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt, hoc nos si facere uelimus, ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quę una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroq; assequi possumus, quantum in hac acie cotidiani muneris spatij nobis datur, quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscēdi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest, iuris utilitas ad quãcq; causam, quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaq; illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulo ante dictum est, pragmatici uocantur, in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt, sed tamen non fugisset hoc græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire ī iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare: nã quod dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniæ magnitudine, sed nos non quid nobis utile, uerum quid oratori necessarium sit quęrimus, quãquam quoniã multa ad oratoris similitudinē ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ętatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorū moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? neq; enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm uaria genera dicendi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui

uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat, neque is consistens loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior, cetera, quæ collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare uisus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit, cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorũ propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorum, qui de omni re proposita in utranque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his presertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, neque quidquam amplius afferret, q̃ quod causarum necessitas postularet, sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorem, presertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere, tu autem quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt, sed opinor secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè inquit uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturum esse Lælio. libenter audirem Antonium, & cum exurgeret simul arridens, neque enim inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit, q̃ iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. T. CICERONIS DE ORATORE

LIEER SECVNDVS

MAGNA nobis pueris Q. frater, si memoria tenes, opinio fuit. L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset. M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse, erantq; multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus prædicarent, ut si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studium uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus patre, & C. Aculeone propinquo nostro, et L. Cicerone patruo solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo, quo cũ erat nostra matertera, quẽ Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; sepe narrauit, cumq; nos cũ consobrinis nostris

Aculeonis filiis,& ea disceremus,quæ Crasso placerent,& ab his doctoribus,quibus ille uteretur,erudiremur,etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi,quod uel pueri sentire poteramus) illum & græce sic loqui,nullam ut nosse aliam linguam uideretur,& doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare,ut nihil esse ei nouum,nihil inauditũ uideretur. De Antonio uero,quanquã sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus,quemadmodum ille uel Athenis,uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset,tamẽ ipse adolescentulus quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor,multa ex eo sæpe quesiui. Non erit profecto tibi,quod scribo,hoc nouum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis,uarijsq; sermonibus,nullius rei,quæ quidem esset in his artibus,de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroq; eorum,ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse,quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam,si omnino didicisse nunquam putaretur, atq; ita se uterq; grauiorem fore,si alter cõtemnere,alter ne nosse quidem grecos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus, illud autem est huius institutæ scriptionis,ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina,sed ne sine omni quidem sapientia florere unquã & præstare potuisse. Etenim ceteræ ferè artes seipsę per se tuentur singulæ,benedicere autem,quod est scienter,& perite,& ornate dicere,non habet definitam aliquam regionem,cuius terminis septa teneatur. Omnia quęcunq; in hominum disceptationem cadere possunt,bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur,aut eloquẽtiæ nomen relinquendũ est. Quare equidẽ & in nostra ciuitate,& in ipsa Græcia,quæ semper hæc summa duxit,multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium sciẽtia fuisse fateor,talem uero existere eloquentiam,qualis fuerit in Crasso,& Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam,quanta in illis fuit,non potuisse confirmo. Quo etiã feci libentius ut eum sermonem,quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis,uel ut illa opinio,quæ semper fuisset,tolleretur,alterum non doctissimum,alterum planè indoctum fuisse,uel ut ea,quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectiq; potuissem,uel mehercule etiam ut laudem eorum iam propè senescentem,quantũ ego possem,ab obliuione hominum,atq; à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum,sed cum alter nõ multum,quod quidem extaret,& id ipsum adolescens,alter nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui,ut quum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderẽ,si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum,quia non de Sergij Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid,in quo liceat mihi fingere, si quid uelim,nullius memoria iam me refellente,sed edo hęc ijs cognoscenda,qui eos ipsos,de quibus loquor,sæpe audierunt,ut duos summos uiros,ijs,qui neutrũ illorum uiderint,eorum,quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & pręsentium,

presentium, memoria teste commendemus. Nec uero te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse, non modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate, non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum, usum uero per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex cũ C. Iulio fratre uenit, quod ubi audiuit commotus Crassus surrexit, omnesque admirati maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, quid uos tandem Crassus? nunquid nam inquit noui? Nihil sanè inquit Catulus, etenim uides esse ludos, sed uel tu nos ineptos licet inquit, uel molestos putes, cum ad me in Thusculanum inquit heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentẽ, sed mehercule, uerentem, ne molesti uobis interueniremus, ut huc secum uenirẽ: Scæuolam enim ita dicere aiebat bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam, hoc si tu cupidius factũ existimas, Cæsari attribues, si familiarius, utriusque nostrum, nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus, Equidem quæcunque causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi carissimos, & amicissimos, sed tamen uere dicam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis: ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui, magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obsequor adolescentibus me senem esse sum oblitus, fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamẽ cecidit mihi peropportune, quod transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut si id mihi minus cõtingat, uel hoc sim cotidiano sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid imper-

tias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neq; committam, ut dum uerea-re, ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule inquit Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui: quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus, idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid postulet non uidet, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibus cum est, uel dignitatis, uel cōmodi rationem non habet, aut de niq; in aliquo genere aut incōcinnus, aut multus est, is ĩeptus esse dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissima illa græcorum natio, itaq; quod uim huius ma li græci non uident, ne nomen quidē ei uitio imposuerunt, ut enim quæras om nia, quomodo græci ineptum appellent non reperies. Omnium autē ineptia-rum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quàm illorum, qui so lent quocunq; in loco, quoscunq; inter homines uisum est, de rebus aut difficil limis, aut non necessarijs argutissime disputare, hoc nos ab istis adolescenti-bus facere ĩuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne græci qui dem inquit Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra rep. uolumus esse, horū græcorum, qui se inculcant au-ribus nostris, similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputa-tionesq; fugiebāt. Ac si tibi uidentur qui temporis, qui loci, qui hominum ra-tionem non habent inepti, sicut debent uideri, num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcarum disputationum memoriā quo dam modo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere dispu-tationis alieni? qui omnes hi sumus, ut sine his studijs uitam nullam esse duca-mus. Omnia ista inquit Crassus ego alio modo interpretor, qui primum pa læstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule græcos, exercitationis, & de lectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperūt, & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum audito res discum audire, quàm philosophum malūt, qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt: ita leuissimam delectationē grauissimæ, ut ipsi fe-runt, utilitati anteponūt. Otium autem, quod dicis esse, assentior, uerum otij fructus est non cōtentio animi, sed relaxatio, Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam è uin-clis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narra-re Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Laurentū legere con suesse, & ad omnem animi remissionem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet, ut quēadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa effingere, et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuā di laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare, sic nostri animi fo-rensibus negotijs, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uà cui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentū

recte

recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam quando ages negotium publicũ? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi, mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo Catule sententia, meq;, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti tertium, uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quę scriberet, neq; ab indoctissimis, neq; ab doctissimis legi uelle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se, quo etiam scripsit, Persium non curo legere, hic fuit enim, ut noramus, omniũ ferè nostrorum hominum doctissimus, Lælium Decimum uolo, quẽ cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium, sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos: malo enim non intelligi orationem meam, q̃ reprehendi. Tum Cæsar, equidem inquit Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim, nam hæc ipsa recusatio disputationis disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemq; iandudum Cotta, & Sulpicius expectant. Ego uero inquit Crassus, neq; Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quid nam inquit Catulus? ut hic sitis hodie. Tum cũ ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat. Ego inquit Iulius pro utroq; respondeo, sic faciemus, atq; ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul pręcisa inquit mihi quidem dubitatio est, quoniam neq; domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt, & ille. Audite uero, audite inquit, hominem enim audietis de schola, atq; à magistro, & græcis literis eruditum, & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nos latini sermonis, sed etiam græci ipsi solent suæ linguę subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, docebo uos discipuli, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autẽ omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi, itaq; & illi aliàs aliud ijsdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, nõ modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam ut uterq; nostrum eadem de re aliàs aliud defendat, cum plus uno uerũ esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem Catulus inquit putamus, atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas à ueritate, q̃ à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere

copijs,aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus.Et si inquit
" Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ,
patiere tamen,mihiq; ignosces:nō enim possum,quin exclamem, ut ait ille in
Trinumo,ita mihi uim oratoris cū exprimere subtiliter uisus es,tum laudare
copiosissime,quod quidem eloquentem uel optime facere oportet,ut eloquē-
tiam laudet:debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam lau-
dat.Sed perge porrò,tibi enim assentior,uestrum esse hoc totum diserte dice
re,idq; siquis in alia arte faciat,eum assumpto aliunde uti bono non proprio
nec suo.Et Crassus,Nox te inquit nobis Antoni expoliuit,hominemq; red-
didit,nam hesterno sermone unius cuiusdam operis,ut ait Cæcilius,remigem
" aliquem,aut baiulum nobis oratorem descripseras,inopem quendam huma
nitatis,atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim inquit hoc mihi pro-
posueram,ut si te refellissem,hos à te discipulos abducerem, nunc Catulo au-
diente,& Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum,q̄ quid ipse sentiam
dicere.Sequitur igitur,quoniā nobis est hic,de quo loquimur,in foro,atq; in
oculis ciuium constituendus,ut uideamus,quid ei negotij demus,cuiq; eū mu
neri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri cum uos Catule,& Cæsar
non adessetis,posuit breuiter in artis distributione idem,quod græci pleriq;
posuerunt,neq; sanè quid ipse sentiret,sed quid ab illis diceretur,ostēdit, duo
prima genera quæstionum esse,in quibus eloquentia uersaretur, unum infini
tum,alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere,in quo aliquid genera
tim quæreretur,hoc modo,expetendáne esset eloquentia,expetendi'ne hono
res.Certum autem,in quo quid in personis,& constituta re,& definita quæ-
reretur,cuiusmodi sunt,quæ in foro,atq; in ciuium causis, disceptationibusq;
uersantur.ea mihi uidentur aut in lite ordināda,aut in consilio dando esse po-
sita,nam illud tertium,quod & à Crasso tactum est,& ut audio,ille ipse Ari-
stoteles,qui hæc maxime illustrauit,adiunxit,etiam si opus est, tamen minus
est necessarium. Quid nam inquit Catulus?an laudatiōes?id enim uideo po
ni genus tertium. Ita inquit Antonius,& in eo quidem genere scio & me,&
omnes,qui affuerunt,delectatos esse uehementer, cū abs te est Popilia mater
uestra laudata,cui primum mulieri hūc honorem in nostra ciuitate tributum
puto:sed non omnia,quæcūq; loquimur,mihi uidentur ad artem, & ad præ-
cepta esse reuocanda.Ex his enim fontibus,unde omnia ornatè dicendi præce
pta sumuntur,licebit etiam laudationem ornare,neq; illa elemēta desiderare,
quæ ut nemo tradat,quis est,qui nesciat,quæ sint in homine laudanda?posi-
tis enim ijs rebus,quas Crassus in illius orationis suæ,quam contra collegam
cēsor habuit,principio dixit,quæ natura,aut fortuna darentur hominibus,in
ijs rebus se uici posse animo æquo pati,quæ ipsi sibi homines parare possent,
in ijs rebus se pati uinci non posse.Qui laudabit quempiam, intelliget expo-
nenda sibi esse fortunæ bona.Ea sunt,generis,pecuniæ,propinquorū,amico-
rū,opum,ualetudinis,formę,uiriū,ingenij,ceterarumq; rerū,quę sunt aut cor
poris,aut extraneæ,si habuerit,bene his usum,si nō habuerit, sapiēter caruis-
se.si amiserit,moderate tulisse.deinde quid sapiēter is,quē laudet,quid libera-
liter,quid fortiter,q̄d iuste,quid magnifice,quid pie,quid grate,quid huma-
niter,quid deniq; cū aliqua uirtute aut fecerit,aut tulerit.Hęc,& quæ sint eius
generis facile uidebit,qui uolet laudare quēpiam,& qui uituperare, cōtraria.

Cur igitur dubitas inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? nō enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendū. Quia nolo inquit omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis: nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, & turbulentum, explicaui in eo testimonio dicēdo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno Pl. pro rep. restitissem, quæque ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audiui, multa respondi, num igitur placet cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de testimonijs dicēdis quasi in arte tradere? Nihil sane inquit Catulus necesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint exponēda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populū aliquē à senatu? nū quia genere orationis ī huiusmodi causis accuratiore est utendum, icicrco etiam pars hęc causarum numeranda uidetur, aut proprijs pręceptis instruenda? Minime uero inquit Catulus, nō enī deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus, & causis cōparata. Ergo item inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiā laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locū ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, q̄ quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio, quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret, sed ex artificio res istę pręcepta non quęrunt. Plane inquit Catulus assentior. Age uero inquit Antonius, qualis orator is, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Sicut græci scripserunt, summi, inquit Catulus, sicut nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros cōtemnas inquit Antonius, græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso: erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio, cuius rei, memoriæque publicę retinendę causa, ab initio rerum romanarum usque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscēdi, ij, qui etiam nunc annales maximi nominātur. Hāc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monimēta solum tēporum, hominū, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio (modo enim huc ista sunt importata) & dum ītelligatur quid dicant, unā dicendi laudē putant esse breuitatem. Paululū se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater, ceteri non exornatores rerū, sed tantummodo narratores fuerunt. Est inquit Catulus, ut dicis, sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam uarietate locorū, neque uerborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus, sed ut homo, neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum sicut potuit, dolauit, uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirū inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata nō est, nemo enim studet eloquētię nostrorum hominū, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud gręcos autē eloquentissimi homines remoti a causis forensibus, cum ad ceteras res illustres

lustres

lustres,tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanque & Herodotũ illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia,ut me quidem(quantum ego graece scripta intelligere possum) magnopere delectet,& post illum,Tucydides omnes dicendi artificio mea sententia facile uicit, qui ita creber est rerũ frequentia, ut uerborum propè numerũ sententiarum numero consequatur. ita porrò uerbis aptus,& pressus,ut nescias utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum,qui causas dictitarũt,& hos libros tum scripsisse dicitur,cum à rep.remotus,atque id quod optimo cuiq; Athenis accidere solitum est,in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda,maximeq; Tucydidem est,sicut mihi uidetur,imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo praestãtes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam,& hic quidem rhetorico penè more, ille autem superior leuiore quodã sono est usus,& qui illum impetũ oratoris nõ habeat,uehemẽs fortasse minus,sed aliquãto tamen est,ut mihi quidẽ uidetur,dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus,quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus,& rerum copia,& sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus,magnam eloquentiam ad scribendum attulit,sed nullum usum forensem. Haec cum ille dixisset, quid est inquit Catulo Caesar,ubi sunt,qui Antonium graece negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quàm propriè de uno quoque dixit? Id mehercule inquit Catulus admirans illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar,hunc cum haec nesciret,in dicendo posse tantum. Atqui Catule inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros,& nonnullos alios,sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor,aliquid tamen,ut cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem,fieri natura tamẽ ut colorer,sic cum istos libros ad Misenum(nam Romae uix licet)studiosius legerim,sentio orationem meam illorũ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hęc dũtaxat in graecis intelligo,quę ipsi,qui scripserunt,uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros siquãdo incidi,deceptus indicibus librorũ,quod sunt ferè inscripti de rebus notis,et illustribus,de uirtute,de iustitia, de honestate,de uoluptate,uerbum prorsus nullum intelligo, ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi aliena quadam lingua locutos nõ conor attingere. cũ his me(ut dixi)oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas,aut qui ita loquuntur,ut uideãtur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi,familiares. Sed illuc redeo,uidetis'ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio,an flumine orationis,& uarietate maximũ,neque tamẽ eam reperio usquã separatim instructã rhetorũ pręceptis, sita sunt enim ante oculos: Nam quis nescit primã esse historiae legem,nequid falsi dicere audeat,deĩde nequid uere nõ audeat,nequa suspicio gratię sit in scribẽdo, nequa

simultatis. Hęc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exędificatio posita est in rebus, & uerbis. rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem, uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo, & cum de euentu dicatur. ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam qui fama, ac nomine excellant, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis' ne nulla esse pręcepta, quę in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, cõsolationes, pręcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis artibus, quę traditę sunt, habent nullum. Atq; in hoc genere illa quoque est infinita silua, quod oratori plerique (ut etiã Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt. Vnum de certa, definitaque causa, quales sunt, quę in litibus, quę ĩ deliberationibus uersantur, addat siquis uolet etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quęstionem: hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non uidentur: Si enim est oratoris quæcunque res infinitè posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei quanta sit solis mangnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quęstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoq; partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis, honestis, aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de uirtute: de iustitia: de cõtinentia: de prudentia: de magnitudine animi: de liberalitate: de pietate: de amicitia: de fide: de officio: de ceteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus: itemq; de rep. de imperio: de re militari: de disciplina ciuitatis: de hominum moribus, assumamus eã quoque partem, sed ita ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium: morem hominum. quæ uersantur in consuetudine uitæ: in ratione reip. in hac societate ciuili: in sensu hominum communi: in natura: in moribus: comprehendenda esse oratori puto, si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere. Hisce aũt ipsis de rebus, ut ita loquatur, uti ij, qui iura: qui leges: qui ciuitates constituerunt, locuti sunt simpliciter, & splendidè sine ulla serie disputationũ, & sine ieiuna cõcertatione uerborũ. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tãtarumq; rerum nulla à me pręcepta ponent, sic statuo, ut in ceteris artibus cũ tradita sunt cuiusq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi nõ necesse esse: ut in pictura: qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formæ, uel ętatis etiam si non didicerit pingere, neque esse periculum, qui

lum,qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit,neq; est omnino ars ulla,in qua omnia,quę illa arte effici possunt,a doctore tradantur.sed qui primarum,et certarum rerum genera ipsa didicerunt,reliqua persequuntur. similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi,qui illam uim adeptus sit,ut eorum mentes, qui aut de rep.aut de ipsius rebus,aut de ijs,cōtra quos,aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant,ad suum arbitrium mouere possit,hunc de toto illo genere reliquarū orationū non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum,cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret,etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus, Præclare mihi uideris Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum,qui orator esset futurus, quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset,assumeret: deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum,cetera innumerabilia exercitationi,& similitudini reliquisti, sed uideto,ne in istis duobus generibus hydra tibi sit,& pellis,Hercules,& alia opera maiora ne in illis rebus,quas prætermittis,relinquantur: non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus rerum,quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum,quàm de hominum litibus dicere.

Non est ita inquit Antonius,dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod est maius)expertus.Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum,& politioris humanitatis experti,in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum,in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu,& uictoria iudicatur,ubi adest armatus aduersarius,qui sit & feriendus,& repellendus:ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est,aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus. in quo sæpe beniuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi,tum ad tristitiā,tum ad lætitiam est contorquendus:omnium sententiarum grauitate,omnium uerborū ponderibus est utendum:accedat oportet actio uaria:uehemens:plena animi:plena spiritus: plena doloris:plena ueritatis.In his operibus si quis illam artem cōprehenderit,ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit, non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet,quibusnam rationibus, quibus'ue præceptis ea tanta uis cōparetur,non quo mea quidem iam intersit(neq; enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis,tantū,quantum ipsi patiebantur,accepimus)sed tamen ista tua, nullum ad usum meum,tantum cognoscēdi studio adductus, requiro: Nec mihi opus est græco aliquo doctore,qui mihi peruulgata præcepta decātet, cū ipse nunquam forum, nunquā ullum iudicium aspexerit, ut peripateticus ille dicitur Phormio.cū Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochū ue-

nisset exul, proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum quem dixi, si uellet audiret, cumq; se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tum cum ceteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic pœnus, non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio deliraret, uidisse neminem. Neque mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum Populo R. omnium gentium uictore certasset, græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros, sed hoc minus fortasse errant quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule inquit Antonius, nam egomet ī multos iam Phormiones incidi: quis enim est istorum græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt, facile omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotij, sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula: Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione: de causa præcepta dant. de altera parte dicendi, mirum silentium est: denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuēta disponere, deinde ornare uerbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sex' ue partes, uel etiam septem (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa: Iubent enim exordiri, ita ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere. nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare, Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt cōseruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mētibus iudicum, non prima denunciatione efficere

ne efficere possumus. Iam uero narrationē, quòd iubent uerisimilē esse, & apertam, & breuem, rectè nos admonent, quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare, omninoq; in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerum primum exponerentur, in quo uitium est, si genus ullum prætermittatur, deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, et superare mendosum est: tum uerborū omnium definitiones, in quibus neq; abesse quidquam decet, neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiā in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. Sin autē qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & perpolita assequentur: sunt.n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neque obscuri. Sed uideant quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandū arma sint sumpturi: aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid, sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorē sic iam instituā, si potuero, ut quid efficere possit ante perspiciam: Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: ista ipsa pręcepta acceperit, tentabo quid deceat: quid uoce: quid uiribus: quid spiritu: quid lingua efficere possit. Si intelligā posse ad summos peruenire, non solum cohortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo: tantum ego in excellente oratore, & eodē uiro bono pono esse ornamēti uniuersę ciuitati: Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocris oratores esse uenturus, permittam ipsi quid uelit, molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus, ut se cōtineat, aut ad aliud studiū trāsferat, admonebo: nam neq; is, qui optime potest deferendus ullo modo est à cohortatione nostra, neq; is, qui aliquid potest, deterrendus, quod alterū diuinitatis mihi cuiusdā uidetur, alterum uel nō facere, quod nō optime possis, uel facere, quod nō pessime facias, humanitatis, tertiū uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu Catule, de quodam clamatore dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpicium primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus de quo quærimus, oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij, & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis, non sum aspernatus, uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas, nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur, ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem, non enim potest in eo esse sucus diuturnus, quod nims celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & cum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad-

diſcendum,magiſtrum autem, quem uellet, eligeret, me quidem ſi audiret, L. Craſſum, quod iſte arripuit,& ita ſeſe facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoq; ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norbanum deſendẽte me, non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tũ erat,& qui anno ante fuerat, omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atq; præclarum natura ipſa ducebat, ſed ea nõ ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atque imitatione incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit Primum in præceptis meis, ut demonſtremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur, tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitãdo effingat, atque ita exprimat nõ ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac penè uitioſa, conſectentur imitando. nihil eſt facilius, quàm amictũ imitari alicuius, aut ſtatum, aut motũ: ſi uero etiam uitioſè aliquid eſt id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnũ eſt, ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce fuerit in rep. Fuſius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur, ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum uigilet neceſſe eſt in deligendo, deinde quem probauit: in eo quę maxime excellent, ea diligentiſſime proſequatur. Quid enim cauſę cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudiciũ fieri poſſet, non multa ſanè reliquerunt, quàm in græcis, ex quorum ſcriptis, cuiuſq; ætatis, quæ dicendi ratio, uoluntasq; fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſſimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta conſtẽt, Pericles, atque Alcibiades, et eadem ętate Tucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententijs magis, quàm uerbis abundantes, non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Cõſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias, multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audiuimus, omnes etiã tum retinebant illum Pericli ſucũ, ſed erãt paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates magiſter iſtorum omnium, cuius è ludo, tanq̃ ex equo troiano, meri principes exierunt, ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe uoluerunt. Itaq; & illi, Theopõpi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autẽ ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri, & ij, qui ſe ad cauſas cõtulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, alijq; complures, & ſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem ueritatis imitandę genere uerſati, quorũ quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiumq; uixit. poſteaquã extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt, & euanuit, alia quædã dicendi molliora, ac remiſſiora genera uiguerunt, Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis, tum Phalereus ille Demetrius omnium iſtorum mea ſententia politiſſimus, alijq; eorum ſimiles extiterunt: quę ſi uolemus uſq; ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabadenſem illum Meneclẽ, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia: Sic ſemper

fuisse aliquem, cuius se similes pleriq; esse uellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur: quod si noster Sulpicius faceret, multo eius oratio esset pressior, in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quaedam, quae stylo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem inquit recte, mones, idq; mihi gratum est, sed ne te quidē Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille. Quasi uero inquit, nō ea praecipiam alijs, quae mihi ipsi desunt, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor, uerū, et in hoc ex re familiari mea, & ī illo ex eo, quod dico, quātulū id cūq; est, quid faciā iudicari potest. Atq; esse tamē multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint sine cuiusquam similitudine consequantur, quod & in uobis animaduerti recte potest Caesar, & Cotta, quorū alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; uero uester aequalis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam, figuramq; dicendi, quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquādo ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum, atque litium (riserit aliquis fortasse hoc praeceptū: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri). Hoc enim primum praecipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoscat. Hoc in ludo non praecipitur: faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere, ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere. recte igitur nihil de causa discenda praecipiunt. haec est.n. in ludo causarum fere formula. At uero in foro, tabulae, testimonia, pacta, conuēta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, respōsa, uita denique eorum, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est. quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime priuatas (sunt enim multo saepe obscuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multam existimari uolunt, ut toto foro uolitare, et à causa ad causam ire uideantur, causas dicunt incognitas: in quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus, uel perfidiae, receptis, sed etiā illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere: ita dum inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operā, ut de sua quisq; re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere aduersarij causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat, itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, aduersarij, iudicis, qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico esse dicēdum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio, ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam, quae duo plerique ingenio freti simul faciunt, sed certe ijdem illi melius aliquāto dicerent,

si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamq́ cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui: nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa cōstet, ut facinoris, siue ex cōtrouersia, ut hęreditatis, siue ex deliberatione ut belli, siue ex persona, ut laudis, siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurum'ue sit quæratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ ferè causæ, quę quidem sunt criminum, plerunq́ inficiatione defenduntur: Nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia, & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere, de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est, Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit, necne, sed qualis sit quæritur, ut cū L. Opimij causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat, ut eidē Carboni Tribuno Pl. alia tum mēte remp. capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti respōderat, iure cæsum uideri. Iure autem oīa defendūtur, quę sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudētia, aut casu facta esse uideantur. Iā quid uocetur quęritur, cū quo uerbo quid appellandū sit cōtenditur, ut mihi ipsi cū hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contētio: pleraq́ enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatē imminutam negabam, ex quo uerbo lege apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat, quod mihi quidem perquam puerile uideri solet: alia est enim cū inter doctos homines, de ijs ipsis rebus, quę uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio, ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit, quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum: nam quātum uterque nostrum potuit omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatē minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq́ penè puerilem, tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia: nam illud ipsum, cum scriptum à sentētia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt, quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur, idq́ aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunq́ defendimus, suppleatur, ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi uidentur melius nosse, qui dialectici appellantur, ij autem nostri ignorare, qui non

minus nosse debeant, tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint pretermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus qualis quæque res sit disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam queritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controuersiã cadere possunt, quid fiat, factum, futurum'ue sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. nã & illud, quod quidam græci adiungunt, recte'ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur accepto causæ genere & cognito rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & iudicij, deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commẽdationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicẽdi tribus ad persuadendum rebus est nixa, ut probemus uera esse ea, quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiunt, ut animos eorum ad quemcunq; causa postulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies, una rerũ earum, quæ nõ excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tranctantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatę, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem á causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumẽtatione oratoris collocata est, ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus, argumentorum copiam suggerunt, quod et si ad instituẽdos adolescentulos magis aptum est, ut simul ac posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere, tamen & tardi ingenij est riuulos cõsectari, fontes rerum non uidere, etiam ætatis est, usus'q; nostri à capite, quod uelimus arcessere, & unde omnia manant uidere, & primũ genus illud earum rerum, quæ ad oratorẽ deferũtur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit: nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quæstionibus, & contra quæstiones, & item de ceteris rebus eiusdem generis uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, causis, quos quidem locos (uobis hoc Cotta, & Sulpici dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut cõfirmare, aut infirmare testes, tabulas, quęstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ, artem quidem, & præcepta dũtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur: itemq; illa, quæ sunt alterius generis, quę tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilẽ, explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid di-

cendum sit uidere, alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq; cernitur, ea, quæ diceda sunt, ornate, copiose, uarieq; dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita uobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam, quantum consequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hęc sunt enim tria numero: ea uero quemadmodum illustrentur, presto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namq; ego Catule, dicam enim non reuerens assentādi suspicionem, neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque grecum, neque latinum, quem ętas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque si quid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscunq; sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione, sic statuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si uos quoq; hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradā eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero inquit Antoni perge, ut instituisti: neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, presertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentū, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit? qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum cōsularem, & eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpicio cum hominem seditiosum, furiosumq; defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam e rep. seditiones sępe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta, illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cepionis odio, qui exercitum amiserat, neq; reprimi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quę nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero inquit in uobis hoc maxime admirari soleo, quod cum inter uos in dicendo dissimiles sitis, ita tamen uterq; uestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices, neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus, non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu inquit Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis reperiantur, quæ, quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præ-

ceptis peruagata, illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, sem perque diuinitus. Depromam equidem inquit Antonius, &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicēdo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus, aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationē disputatio ducitur. Neque enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ, nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui ut literę ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrāt. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutū in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam lateat, factum'ne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat, quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est quo sublato controuersia stare non possit, deinde quid ueniat in iudicium, quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quod reip. causa, cum ex senatusconsulto ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit: at idipsum negat contra leges licuisse Decius: ueniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex senatusconsulto seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta, ad id, quod in iudiciū uenit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum, unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de uniuerso genere quæratur, alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur, ignari omnes cōtrouersias ad uniuersi generis uim, et naturam referri: nam in ea ipsa causa, de qua

ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij: de ipſo enim uniuerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna uideatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex S.C. patriæ conſeruandæ cauſa interemerit, cũ id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum perſonis, ac non generum ipſorũ uniuerſa diſputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipſis, ubi de facto ambigitur, ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, et defenſionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuerſam, quod ſumptuoſus, de luxuria, quod alieni appetẽs, de auaritia, quod ſeditioſus, de turbulentis, & malis ciuibus, quod à multis arguitur, de genere teſtium, contráq; quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum ſummas reuoluentur. Atque hæc forſitan homini non omnia, quę ſunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quę ueniant in iudiciũ tum cum de facto quæratur, ſed tamen criminum eſt multitudo non defenſionũ, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quærũtur qualia ſint, ea ſi ex reis numeres, et innumerabilia ſunt, & obſcura, ſi ex rebus, ualde et modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mãcino ponimus, quotieſcunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, ſi is nõ ſit receptus, poſtliminium eſſe, nihil ad artem dicẽdi, nec ad argumenta defenſionis Mãcini nomẽ pertinet. Ac ſi quid affert pręterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad uniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam, quanquã reprehẽdẽdi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis, & in temporibus poſitas eſſe: nam & ſi incurrũt tempora, & perſonæ, tamẽ intelligendum eſt, non ex ijs, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tãtum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eáq; paulo ſubtilius explicarẽt: Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noſter, & Sulpici, quomodo nũc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines tot cauſæ, ſin ad generum uniuerſas quæſtiones referuntur, ita modicæ, & paucæ ſunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & ſobrij oratores percurſas animo, & propè decantatas habere debeãt: niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe, quãobrem poſthumo non nato Curium tamen heredem Coponij eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſę uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit: in genere erat uniuerſo rei negotijq́;, non in tempore, ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit, Si mihi filius gignitur, isq́; prius moritur, & cetera, tum ut mihi ille ſit heres. Si natus filius non ſit, uideaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. perpetui iuris, & uniuerſi generis quæſtio non hominum nomina ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt, à diſcendoq́; deterrẽt. Video enim in Catonis, et Bruti libris nominatim ferè referri,

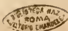
quid

quid alicui de iure, uiro, aut mulieri respōderint: credo ut putaremus in hominibus non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquā fuisse, ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim: est enī, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatū est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem inquit Catulus haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit, & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet, ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista inquit Antonius tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse à iudicijs, causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, nō licebit. neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum, & istam oscitātem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & pertexe modo inquit Antoni, quod exorsus es, me tamē ista oscitans sapientia, simul atq; ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis inquit Antonius, quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur, genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate, ut eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententijs. Ea, ui sua, uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum quæritis, quod mihi quidē uideatur (nihil enim aliud affirmare possum nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus, neque ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo cōsiderarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenire debeas, & peruestiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia, etiam ex tarditate, incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet, hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur, causa

penitus,quod initio dixi,nota sit,diligentia est,ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant, id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est.deinde ut in ijs locis,quos proponam paulo post,reuoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam,ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam,ut uocem,ut uires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem,& diligentiam perpaululum loci reliquum est arti.ars demonstrat tantum ubi quæras,atque ubi sit illud,quod studeas inuenire:reliqua sunt in cura,attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia,qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur: Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi,nec iccirco minus quęcunque res proposita est suscipiunt,de qua copiose,et abundanter loquantur. Tum Catulus. Est iuquit,ut dicis, Antoni, ut plerią philosophi nulla tradāt præcepta dicendi,& habeant paratū tamen quid de quaq; re dicant. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror,proposuit quosdam locos,ex quibus omnis argumentatio nō modo ad philosophorum disputationem,sed etiā ad hanc,qua in causis utimur,inueniretur, à quo quidem homine iandudū Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia,siue etiā illa ipsa legisti,atq; didicisti,quod quidē mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operę gręcis dedisse rebus uideo,quàm putarā. Tū ille,ue rum inquit ex me audies Catule,semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorē fore, qui primum quāminimam artificij alicuius,deinde nullā græcarum rerum significationem daret. atq; ego idem existimaui pecudis esse non hominis,cum tantas res græci susciperent,profiterētur,agerent,seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuēdi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur,non admouere aurem, & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul quid narrarent attendere. itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule inquit Catulus,timide tanquam ad aliquem libidinis scopulum,sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hęc ciuitas aspernata nunquam est: Nam & referta quondam Italia pythagoreorū fuit,tum cum erat in hac gente magna græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompilium regem nostrum, fuisse pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit,quàm ipse Pythagoras,quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendę ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, q̃ eam græci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C.Lælio.L.Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui,cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent Carneadem, & Critolaum, & Diogenem, itaque eos dum

Romæ

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumutur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuatur, ut hæc. hoc uerum est: dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est: habita enim quæstio est: hoc se qui necesse est. recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, cōmostrare uellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet paruulo labore, nullo errore inueniret, sic has ego argumētorum noui notas, quæ illa mihi quærenti, demonstrāt ubi sint, reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare: neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunque uelit uel trahere, uel rapere possit, nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse reperire, quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet. ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis sacietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit, ostendere, & ex ijsdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, alioq; transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio, aut consilio regatur. Plura. n. multo homines iudicant, odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lętitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum inquit Catulus etiam nunc deesse uidetur ijs rebus Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quid nam inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere inquit Catule deus, non mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem, ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia nō noram, sic tanquam ignotū hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamē mihi uideris ante tempus à me rationē ordinis, et disponēdarum rerū requisisse: Nam si ego omnē uim oratoris in argumētis, & in re ipsa

per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumētorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de uno dictū, cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad dicendum probari mores, instituta, & facta, & uitam, eorum qui agent causas, & eorum pro quibus, & item improbari aduersariorum, animosq́ eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ, quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hęc adiuuāt in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas, si quid persequare acrius, ut inuitus, & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, nō appetentis, nō auidi signa proferri perutile est, eaq́ omnia, quæ proborum, demissorum, nō acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq́ ab ijs, in quibus hæc non sunt. Itaque eadē sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quę maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguūtur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebātur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentis iniuriarum, mirum quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorāda tantam habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicēdi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodā sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facilitateq́ significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiūcta ratio orationis, quę alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitq́, ut aut oderint, aut diligāt, aut inuideant, aut saluum uelint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atq́ illud optādum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accōmodatam. facilius est enim currētem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti priusquam conetur ęgro adhibere medicinam, nō solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est, sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaq́ uersor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existimēt, quid expectent, quid uelint, quo deduci oratione facillime posse uideantur. Si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. sin est integer, quietusq́ iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poëta dicta est flexanima,

atque omnium regina rerum oratio,ut non modo inclinantē erigere, aut stantem inclinare,sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis capere possit. Hæc sunt illa,quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij. Caij'q; Norbani,nonnullisq; alijs,quasi præclare acta laudaret, quę mehercule ego Crasse,cum à te tractantur in causis,horrere soleo,tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor,oculis,uultu,gestu,digito denique isto tuo significari solet : tantum est flumen grauissimorum,optimorumq; uerborum, tam integræ sententiæ,tam ueræ,tam nouę,tam sine pigmentis,fucoq; puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem,sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit,ut oderit,ut inuideat,ut pertimescat aliquid,ut ad fletum, misericordiamq; deducatur,nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atq; inusti uidebuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset,& si in eiusmodi genere orationis nihil esset,nisi falsum atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda, nunc ego quid tibi Crasse,quid ceteris accidat,nescio,de me autē causa nulla est, cur apud homines prudentissimos,atque amicissimos mentiar. nō mehercule unquam apud iudices,aut dolorem,aut misericordiam,aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui,quin ipse in commouendis iudicibus ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem,permouerer. Neq; enim facile est perficere, ut irascatur,cui tu uelis iudex,si tu ipse id lente ferre uideare,neque ut oderit eum, quem tu uelis,nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit. Neque ad misericordiam adducetur,nisi ei tu signa doloris tui uerbis,sententijs,uoce,uultu, collacrimatione denique ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est,quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendā uim oratoris parata,quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam,& ardens accesseris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur,hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu cōcitari, presertim in rebus alienis,magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum,quos agas,tractesq; dicēdo,ut nihil opus sit simulatione,& fallacijs. Ipsa enim natura orationis eius,quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos,oratorem ipsum magis etiam quàm quenquam eorum, qui audiunt,permouet. & ne hoc in causis,in iudicijs,in amicorum periculis, in concursu hominum,in ciuitate, in foro accidere miremur,cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius, quanquam cum professus sis te id posse facere,quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo,fides,officium,diligētia,quibus rebus adducti,etiam cum alienissimos defendimus,tamē eos alienos,si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare nō possumus,sed ut dixi,ne hoc in nobis mirū esse uideatur, quid potest esse tam fictum,q̄ uersus,q̄ scena,q̄ fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderētur, spōdalia illa dicētis.

Segregare abs te ausus,aut sine illo salamina ingredi.

Neq; paternum aspectum es ueritus.

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Thelamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce, quem ætate exacta indigem.

Liberum lacerasti,orbasti,extinxsti,neq; fratris necis
Neq; gnati eius parui,qui tibi in tutelam est traditus.
flens, ac lugens dicere uidebatur? Quæ si ille histrio cotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat,quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui,poëtam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictũ esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse,& sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum ueteres casus,fictosq; luctus uellem imitari,atque adumbrare dicendo, neq; actor essem alienæ personæ,sed auctor meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse: Quem enim ego consulem fuisse,imperatorem ornatum à senatu,ouantem in capitolium ascendisse meminissem,hunc cum afflictum,debilitatum,mœrentem,in summum discrimen adductum uiderem,non prius sum conatus misericordiam alijs commouere,quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices,cum excitaui mœstum,ac sordidatum senem, & cum ista feci,quæ tu Crasse laudas,non arte,de qua quid loquar nescio,sed motu magno animi,ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem,cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrimis suis adiuuaret,cumq; ego illum crebro appellans collegam ei suum cõmendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendã inuocarẽ,non fuit hæc sine meis lacrimis,non sine dolore magno miseratio,omniumq; deorum, & hominum,& ciuium,& sociorum imploratio,quibus omnibus uerbis,quę à me tum sunt habita,si dolor abfuisset meus, non modo nõ miserabilis,sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrẽ hoc uos doceo Sulpici,bonus ego uidelicet,atque eruditus magister, ut in dicendo irasci,ut dolere,ut flere possitis, quanquam te quidem quid hoc doceã? qui in accusando sodali, & quæstore meo tantum incendium non oratione solum,sed multo etiam magis ui,et dolore,& ardore animi concitaras,ut ego ad id restinguẽdum uix conarer accedere: habueras enim tum omnia in causa superiora,uim,fugam,lapidationem,crudelitatem tribuniciam ĩ Cepionis graui,miserabiliq; casu, in iudiciũ uocabas,deinde principem & senatus,& ciuitatis M. Æmilium lapide percussum esse constabat,ui pulsum ex templo L. Cottam.& T. Didium,cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat,ut hęc tu adolescẽs pro rep. queri summa cum dignitate existimarere,ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem,posse defendere. Erant optimi ciues iudices,bonorum uirorum plenum forum, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic quid ego dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit,uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera,uitia,pericula collegi, eamq; orationẽ ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerem, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent,iustas tamen fuisse nonnullas,et propè necessarias. tũ illa,quæ modo Crassus cõmemorabat,egi,neq; reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl.creari,neq; plebiscitis toties consularem potestatem minui

neque

miserijs permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuēs aliū crebro ad seipsum reuertatur. ita cū singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est, & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa, sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atq; omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo: nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati, neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroque autē genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; cōtentio quæritur, & hoc, quod ad uitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neq; assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant, nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedēdum est: non enim sicut argumentum simulatque positum est, arripitur, alterumq;, & tertium poscitur, ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatq; intuleris, possis cōmouere: Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adherescit, illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quàm consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest: quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehēdendis, aut demōstrando id quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens, aut si ita non refellas, afferendum est in contrariā partem, quod sit aut grauius, aut ęque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio, beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant, in quibus tu longe alijs mea sētētia Cæsar excellis, quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut si qua est, eam tu nos potissimum docebis. Ego uero inquit Cæsar omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, q̃ de ipsis facetijs disputari. Itaq; cum quosdam græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula, & salsa multa græcorum, nam & siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & pręter ceteros Attici excellunt, sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemq; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi nullo uidetur modo do-

ctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterũ ęquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue, illa à ueteribus superior, cauillatio, hæc altera, dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res, quippe leue.n.est totũ hoc, risum mouere. Verũtamen, ut dicis Antoni multum in causis persępe lepore, & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur. natura.n.fingit homines, & creat, imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuãte, et uoce, & ipso genere sermonis, tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cum ante illud facetum dictum emissum herere debeat, quàm cogitari potuisse uideatur? Quid .n.hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furẽ se uidere respondit. quid in omni oratione Crassus, uel apud centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutũ, cum pro Cn.Plãco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sentẽtia concedendum: non enim ferè quisquam reperietur præter hunc in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atq; dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolam curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit: parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam, quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quę occurrant, cum salsissime dici possunt, tenere. Itaque nõnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur: dicere.n. aiũt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardẽte opprimi, quã bona dicta teneat, hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nã ea dicta appellantur proprio iã nomine. Sed ut in Scęuolam cõtinuit ea Crassus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarũ inerant, causam illam, disputationemq; lusit, sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, q̃ multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, minime mirum inquit, modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus iucunda illa perpetua: cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege seruilia, & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset, noster hic facetissimè tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legẽdos dedit. Ex libro primo. FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. Brute, testificatur pater se tibi priuernatem fundum reliquisse. deinde ex libro secundo. IN ALBANO ERAMVS EGO, ET M. FILIVS. Sapiẽs uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, sunt ueri Bruti libri. IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET M. FILIVS. Vbi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commẽtarijs consignatos reliquit? quod nisi puberem te inquit iam haberet, quartũ librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cũ filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem? cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia, proh dij immortales, quę fuit illa,

quanta

quanta uis,quàm inexpectata,quàm repentina? cũ coniectis oculis, gestu omni imminēti,summa grauitate,& celeritate uerborum,Brute quid sedes? quid illã anum patri nũtiare uis tuo? quid illis omnibus,quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L.Bruto,qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis,sed fac esse, nihil superest, libidines totum dissipauerunt.an iuri ciuili? est paternum,sed dicet te,cum ędes uenderes,ne in rutis quidem,& cæsis solium tibi paternum recepisse,an rei militari? qui nunquam castra uideris,an eloquentiæ? quæ nulla est in te, & quidquid est uocis, ac linguæ omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis,sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica,atque diuina,faceta autem, & urbana innumerabilia ex una concione meministis.nec enim cōcio maior unquam fuit,nec apud populum grauior oratio,quàm huius contra collegam in censura nuper,neque lepore,& festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe,& eas arte nullo modo posse tradi.& illud quidem admiror,te nobis in eo genere tribuisse tantum,& non huius rei quoque palmam, ut ceterarum Crasso detulisse. Tum antonius, Ego uero ita fecissem,inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem: nam esse quamuis facetum,atque salsum,non nimis est per se ipsum inuidēdum, sed cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen inquit Antonius, cum artem esse facetiarum ullam negares,aperuisti quiddam, quod præcipiendum uidetur.Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, tēporis, nequid iocus de gauitate decerperet,quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittēdũ est facetiarũ,quod his nihil opus sit, nos autem quomodo utamur,cum opus sit,quęrimus,ut in aduersarium,& maxime si eius stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur.Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus,quàm quæ priores:nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo,& humanitatis est responsio:uideremur enim quieturi fuisse,nisi essemus lacessiti.ut in ista ipsa cōcione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictũ uideretur,quod non prouocatus responderit:erat autē tanta grauitas in Domitio,tanta auctoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum,quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit,tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi,quale sit,& unde deducatur? presertim cum tantam uim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur. Quid si inquit Iulius assentior Antonio dicēti nullam esse artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, quasi uero inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quædam est, ut ipse dixit,earum rerum, quæ in dicendo ualent, quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens?

quis enim hæc uel non facile,uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus. Quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias,nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committam,ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio: quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus(ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur inquit Catulus, presertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur,uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius,Perpauca quidem mihi restant, inquit, sed tamen defessus iam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cęsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui inquit Iulius non nimis liberale hospitium meum dices,nam te in uiam simul ac perpaululum gustaris,extrudam, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni isto genere, quid sentiam perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur, unum, quid sit, alterum, unde sit, tertium, sit'ne oratoris uelle risum mouere, quartum, quatenus,quintum,quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum,quid sit ipse risus,quo pacto concitetur,ubi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus,& quomodo simul latera, os, uenas, uultum,oculos occupet,uiderit Democritus, neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet,& si pertineret,nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidē illi scirent,qui pollicētur. Locus autem,& regio quasi ridiculi(nam id proxime quæritur)turpitudine,& deformitate quadā continetur: hæc enim ridentur uel sola,uel maxime,quæ notant,& designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est planè oratoris mouere risum,uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam cōciliat ei,per quem excitata est, uel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis, uel quòd frangit aduersarium, quòd impedit,quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat, uel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat,quòd eruditum, quòd urbanum,maximeq; quòd tristitiam,ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori,perquam diligenter uidendum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus: nā nec insignis improbitas, & scelere iuncta,nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt, miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant: Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio, itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima

digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur, eaq; belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorum satis bella materies ad iocãdum.

Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid insulse, sed etiam si quid per ridicule possis: uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus: Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum Lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinę de amicula rixatus, falsa, attamẽ à te ipso ficta tota narratio, addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria. L L L. duo. M M. Cum quæreres id quid esset, senem tibi quẽdam oppidanum dixisse, lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus: per tuam nobilitatem, per uestram familiam. quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere ẽ illa rosciana imitatio senis,

Tibi ego Antipho assero inquit, senium est cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas: orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm uideat, præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum uerborũ turpitudine, & rerum obscœnitate, uitanda hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est, quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describũtur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelligãtur, aut imitatione breui iniecta in aliquo insigni ad irridendũ uitio reperiãtur. In dicto aũt ridiculũ est id, quod uerbi, aut sentẽtiæ quodã acumine mouetur: sed ut in illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorũ similitudo, sic ĩ hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugiẽda est. Qui igitur distinguemus à Crasso à Catulo à ceteris familiarem uestrũ Granium, aut Vargulã amicum meum? non mehercule in mẽtem mihi quidẽ uenit, sunt enim dicaces, Granio qdẽ nemo dicacior. Hoc opinor, primũ, ne, quotiescunq; potuerit dictũ dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, licet inqt rogare Philippus? tũ quęsitor, properãs modo breuiter, hic ille, nõ accusabis, perpusillum rogabo. ridicule, sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, ipse quàm testis, omnis est risus in iudicẽ conuersus, uisum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia, ut iste, qui se uult dicacẽ, &

mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cenabo inquit apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio, uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit, et tamẽ id dixit, quod in omnes luscos cõueniret, ea quia meditata putantur esse, minus ridetur. Illud egregium Sextij, et extempore, manus laua inquit, et cena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorũ distinguet oratorem à scurra, & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cum eũ candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre cõplexus esset, puer abige muscas. risum quæsiuit, qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur, quarum utinam artem aliquam haberemus, sed domina natura est.

Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueãt. Hæc igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias, maxime autem homines delectari, siquando risus coniũcte re, uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducãtur, ex ijsdem locis ferè etiam graues sentẽtias posse duci, tantum interest quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur, uelut in ijsdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, et si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. quod idem in bono seruo dici solet, sed hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur, nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam causam uerecundanti in publicũ prodire mater dixit, quin prodis mi Spuri, quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniet in mentem. Præclarum & graue est: quod Caluino Glaucia claudicanti, ubi est uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. Hoc ridiculũ est, et utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductũ. quid hoc Næuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentem uideo me à te circunueniri. Subridicule Philippus. At utrũq; genus continet uerbi ad literã immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur, sed nõ semper in ioco, sępe etiã in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cũ ea sępius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari inquit, si nõ conuenit, caput enim magnum est. Laudabile, et honestũ. Ac ex eodẽ genere est. Caluus satis est, quod dicit. Parum'ne multa? nullũ genus est ioci, quo non ex eodẽ seuera, & grauia sumantur. Atq; hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta: quid enim potest tam ridiculum, q̃ Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ipso ridetur, salsum hunc possum dicere, atq; ita non, ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primũ genus hoc quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultũ. naturæ ridentur ipsę, quas ꝑsonas agitare solemus non sustinere. Alterũ genus est imitatione admodum ridiculũ, sed nobis tantum licet furtim, siquando, et cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorũ. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetię reliquæ sunt, quę aut in

re, ut

re, ut ante diuisi, positę uidentur esse, aut in uerbo: nam quod quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re, sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut bellè, et literatè dicta laudantur, ut in illum Titium, qui cum studiosè pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum nō uenisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quod eum brachiū fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere inquit?

Vt tuus amicus Crasse Granius, non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguū per se ipsum, probatur id quidē, ut ante dixi uel maxime, īgeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere, sed admirationē magis, quàm risum mouet, nisi si quādo incidit in aliud genus ridiculi: quę genera percurram equidem, sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur, hic nobismetipsis noster error risum mouet, quod, si admistum est etiam ambiguum, fit salsius. ut apud Næuium, uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille nummum,

Si addidisset tantummodo, ducas licet, esset illud genus ridiculi præter expectationem, sed quia addidit

Nihil addo, ducas licet.

Addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tū est uenustissimū, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædā subtilior, attendere, & aucupari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ sint frigidiora uitemus: etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur, permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera positum græci uocant παρονομασίαν, ut nobiliorem mobiliorem Cato, aut ut idem, cum cuidam dixisset, eamus deambulatum, & ille, quid opus fuit de? immo uero inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper, Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo martio nomen inuenisse: atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paululū immutatus: aut aliqua pars uersus, ut Statius Scauro stomachāti, ex quo sunt nonnulli, qui tuā legem de ciuitate natam Crasse dicant,

St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit
Tanta confidentia estis, auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiā ad causam utile fuit tuū illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectā diceret testis, & haberet filium delicatiorē, abeunte iam illo,

Sentin senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia, ut illud Scipionis cū Asellus omnis prouincias stipendia merentē se peragrasse gloriaretur, agas Asellum, & cetera.

Quare ea quoq; quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est, tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notariuolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper, ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucē uenisset, tu uero inquisti molestus non eris: iubebis igitur te inquit suscitari? & tu, certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum consulem, præcoq; dixisset, dic de L. Manlio, uirum bonum inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Nasica censori Catoni, cum ille ex tui animi sententia tu uxorem habes? non hercule inquit, ex animi mei sententia. Hęc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quę aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca, cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, dic mihi inquit M. Pinnari, num, si cōtra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? ut sementem feceris, ita metes inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior corinthijs statuam pollicētibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur aūt uerba, ut Crassus apud M. Perpennā iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiose, audiamus inquit pulchellum puerum Crassus. cum esset arrisum, non potui mihi inquit Lamia formam ipse fingere, ingenium potui: tum hic, audiamus inquit disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sūt etiam illa uenusta, ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem, & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata cōtrariē, quod idem genus est sępe etiam facetum, ut Ser. ille Galba, cū iudices L. Scribonio Trib. Pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? cum tu inquit de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidē plurimum distat, Glautia Metello. uillam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerū plura sunt, eaq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ uideantur, & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quę sint, quod ridiculi proprium est, subturpia, cuius exemplum, ut breuissimum, sit sanè illud, quod ante posui Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, multos inquit Antonius possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio pręfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magi redargueret, erras inquit Scaure, ego enim Magium non conseruasse dico,

sed tanquam

ſed tanquam nudus nuces legeret in uetrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex huius uiri optimi noſtri familiaris pater, noſtros homines ſimiles eſſe ſyrorum uenalium, ut quiſque optime græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quę ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducūtur, cum ſimilitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam. iam oſtendam cuiuſmodi ſis, cum ille, oſtende quæſo, demonſtraui digito pictum Gallum in mariano ſcuto cimbrico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: Riſus eſt commotus, nihil tam Mancię ſimile uiſum eſt. ut cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquēti, tum ut diceret, ſiquid uellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa, quæ minuendi, aut augēdi cauſa ad incredibilē admirationem efferuntur, uelut tu Craſſe in cōcione, ita ſibi ipſum magnum uideri Memmium, ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam cū ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, ſi quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſæpe uerbo res obſcura, & latēs illuſtratur, ut cum C. Fabricio P. Cornelius homo, ut exiſtimabatur, auarus, & furax, ſed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd ſe homo inimicus conſulē feciſſet, bello preſertim magno, & graui, nihil eſt, quo mihi gratias agas inquit, ſi malui compilari, q̃ uenire. Vt Aſello Africanus obijcienti luſtrū illud infelix, noli inquit mirari, is enim qui te ærarijs exemit, luſtrum condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, ut religione ciuitatē obſtrixiſſe uideatur Mummius, quod Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur, ac ſentias, nō illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cum aliter ſentias, ac loquare, ut noſter Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, quid tibi uis inquit inſane? tāta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianū dicit fuiſſe, & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. ſed uti ferūt, qui melius hæc norūt, Socratem opinor in hac ironia, diſſimulantiaq́ lōge lepore, & humanitate omnibus pręſtitiſſe. genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cumq́ oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accōmodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs diſputantur, non maiora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum cōdimenta ſunt. Nam, quod apud Catonē eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum uidetur C. Publicium ſolitum dicere P. Mummium, cui uis tempori hominem eſſe. ſic profecto res ſe habet, nullum, ut ſit uitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq́ uerſari. Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur, ut cum Africanus cenſor tribu mouebat cum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cū ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretq́ cur ab eo notaretur, non amo inquit nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amiſſo arcem tamen Liuius retinuiſſet, multaq́ ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos

Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, quid ni inquit meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perappposita, sed etiam quodammodo nobis. homo fatuus, postquam rem habere coepit, est mortuus. quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. quandiu ad aquas fuit nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid, ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, aliquando inquit tibi tuum negotium agere licebit. ualde haec ridentur, & hercule omnia, quę à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseque dicuntur. Ex quo genere est etiam nō uideri intelligere quod intelligas, ut Pōtidius, qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, tu igitur nihil uides? ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam. ut illud Nasicae, qui cum ad poëtam Ennium uenisset, eique ab hostio quęrenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, et illum intus esse, paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quaereret, exclamat Nasica se domi non esse, tum Ennius, quid? ego non cognosco uocem inquit tuam? hic Nasica, homo es impudens, ego cum te quęrerem, ancillae tuę credidi te domi non esse, tu mihi nō credis ipsi? Est bellū illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit, ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescētulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

Quid tu Egilia mea
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?
Non pol (inquit) audeo,
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspēdisse se de ficu, amabo te inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Naeuium,

Quid ploras pater? mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, caue, rogauit nunquid aliud ferret praeter arcam? Etiam stultitiae salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum causae dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum, quaeso inquit praetor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quae coniectura explanantur, lōge aliter, atque sunt, sed acutè, atque concinnè, ut cū Scaurus accusaret

ſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, et in eius tabulis oſtẽderet literas A F P R, idq́ diceret eſſe, actũ fide P. Rutilij, Rutilius autem, ante factum poſt relatum C. Cãnius eques R. cum Ruſo adeſſet, exclamat neutrũ illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus, Æmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, quid huic abeſt? niſi res, & uirtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis, ut cum obiurgauit Albius Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde abſoluto Scæuola gauderet, neq́ intelligeret cõtra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in cõſilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet, perdã inquit uocem, ſi id fecero, melius eſt inquit, quam reum. Bellum etiam eſt, cum quid cuiq́ ſit conſentaneum dicitur, ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Põpeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetq́ aduocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, uide ĩquit Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor.

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationem, cuius innumerabilia ſunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent, non eſt inquit Lucili pecus illud, erratis. defendere Lucilium uidebatur: ego liberum puto eſſe, quà lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchũ perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicẽ tuliſſet, Eiero inquit iniquus eſt, cum eſſet admurmuratum, ah inquit patres conſcripti, non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet, poteſt fieri inquit Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit. annuit Silus. poteſt etiam ut tu non recte intellexeris, id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret: poteſt etiam fieri inquit, ut omnino, quod te audiſſe dicis, nunq̃ audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris.

Spiens ſi algebis tremes.

& alia permulta. Sæpe etiam facete concedas aduerſario idipſum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lęlius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, at hercule inquit tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur. ut M. Cincius quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodijſſet, & ſatis contumelioſe, quid fers Cinciole? quęſiſſet. ut emas inquit Cai, ſi uti uelis. Sæpe etiam ſalſe quę fieri non poſſunt, optantur, ut M. Lepidus, cum ceteris in campo exercẽtibus in herba ipſe recubuiſſet, uellem hoc eſſet inquit laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percunctantibus lente reſpondere quod nollent, ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amiciq́ cum uociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet, me iſtorũ inquit nihil credere. Colliguntur à græcis alia nonnulla execrationes, admirationes, minationes: Sed hæc ipſa nimis mihi uideor multa in genera deſcrip-

fisse: nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur, certa ferè, ac definita sunt, quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent. hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia partibus sunt innumerabilia, generibus pauca: Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is, qui ioco se uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cuiusquemodi genus ridiculi, uultus etiam accomodetur, qui quidem quo seuerior est, & tristior, ut in te Crasse, hoc illa, quę dicuntur, salsiora uideri solēt. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrē locum, censeo, ut satis diu te putes requiesse, et iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidem à te acceptus inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quo ad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus promouentur, uidi, atque cognoui, tum cōstituo quid habeat quęque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrunque, sed quantum habeat, id refert: mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer ibi habitem, ibi hæream. à malo autem, uitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augēdo dissimulatum obruatur. & si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum: sin autē in conciliatione, aut in permotione causa est, ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quā in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, et ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. unum ut molesto, aut difficili argumēto, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res uehementius, ita concedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear, sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnæ similem fugam, consistere uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum, & prouidendum puto, quodque me solicitare summe solet, nō tam ut prosim causis elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim, nō quin enitendum sit in utroque, sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri

causæ,

causæ quàm non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente inquit Antonius dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule inquit Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicẽdo mihi uideri lectissimum, propriumq; hoc esse laudis tuę, nihil à te unquam esse dictũ, quod obesset ei, pro quo diceres: idq; memoria teneo, cũ mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset, de te institutus, Crassusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respõdere memini, cetera in te summè esse laudanda, illud uerò improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidẽ Cęsar inquit, quid intelligam, sed & tu, & uos omnes, hoc inquit mementote, nõ me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem respõsum excellentis cuiusdam est ingenij, ac singularis, cui quidem portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei, quem defenderet: facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consultò putet, quod contra se ipsum sit dicere, sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de uulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud grecos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atque ingenij Atheniẽsis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum, cum ille quæsisset. quid nam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset, & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci, quæ nellet, quàm si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidẽ ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. uterq; enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omniparte orationis circunspicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur, orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus, non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem: homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantũ sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, et pondus in uita: nec si hoc

Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, occidit ille aduersarium'ne? immo uero aiūt se, et eum, quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde causam meam premerent? cum id nō faciunt alij, uersantur'q; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter'ne causis nocent? cum aduersariorum adiumēta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerāt? Quid cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt? quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines caros, iudicibus'q; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid si quæ uitia, aut incōmoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobando nō intelligas, te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiēs, & lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpici obiurgabam, quod ministratorem peteres nō aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, ut si quis mihi male dicat, petulans aut planè insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris, aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus'ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo, sin id minus, ut certe nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem collocationem'q; rerum, ac locorū, cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum, altera, quæ oratorum iudicio, & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rē exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs cōfirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicēdi genus natura ipsa præscribit. Vt uero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadēdi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ: Multa enim occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur, sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnēda sint, partim etiam, si quid habent adiumenti, sunt nonunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij, neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cū aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia, atq; firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus cōsimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri: equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expēdere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docēdo, aut cōciliando, aut permouēdo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur, reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceterę partes orationis, de quibus paulo post pau-

ca dicemus

ca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus et in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest, hæcq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur: atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant, in quo illos quoque errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere: Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt quam celerrime occurratur, cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum: male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum, dum illud tamē in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorandum, si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicēdum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio: nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent: prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet: in quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat, & ait idem, cum brachiū concalefecerit, tum se solere pugnare, neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant, neque est dubium, quin exordiū dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat, sed si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur, quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur. Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet, sic omnia, quæ fiunt, quæq; aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt: iccirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum, sic & facile reperietur: sumentur enim ex ijs rebus, quę erunt uberrimæ, uel in argumē-

tis,uel in ijs partibus,ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent,cum erunt penè ex intima defensione depromptæ, & apparebit eas non modo non esse communes,nec in alias causas,posse transferri, sed penitus ex ea causa,quę tum agatur,defluxisse. Omne autem principium aut rei totius,quæ agetur,significationem habere debebit, aut aditum ad causam, & munitionem,aut quoddam ornamentum,& dignitatem.Sed oportet ut ædibus,ac templis uestibula,et aditus,sic causis principia pro portione rerum prę ponere. Itaque in paruis,atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sępe commodius.Sed cum erit utendum principio (quod plerunq; erit) aut ex reo,aut ex aduersario,aut ex re,aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum, quæ liberalem,quæ calamitosum,quæ misericordia dignum,quæ ualeant contra falsam criminationem.Ex aduersario,ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui, sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius, quàm rogando. est id quidem in totam orationem confundendum,nec minime in extremam,sed tamen multa principia ex eo genere gignũtur. Nam & attentum, monent græci, ut principio faciamus iudicem,& docilem,quæ sunt utilia,sed non principij magis propria,quàm reliquarum partium, faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant,& dociles magis initijs esse possunt: illustriora enim sunt,quæ in principijs,quàm quæ in medijs causis dicuntur,aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum,aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa,quos tamen totos in principio explicari non oportebit,sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur: nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus luserunt,uel pugnare possint. Narrare uero rem quod breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet, breuis est L. Crassi oratio, si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est,sed sepe obest,uel maxime in narrando,non solũ quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, & ad persuadendum accomodata sit, tollit, uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius,& seruilis percunctatio, mors Chrysidis,uultus,& forma.& lamentatio sororis, reliqua, peruariè, iucundeq; narrantur. Quod si hanc breuitatem quæsisset.

Effertur,imus,ad sepulchrum uenimus,

In ignem posita est

in his ferè decem uersiculis totum cõficere potuisset, quãquã hoc ipsum effertur,imus,

tur, imus, concisum est, ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi in ignem posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset, sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpūcta sermonibus, & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac nō ista breuitate percurritur: Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm ceteras, & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando, & maiore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm ceteræ, uel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est narratio obscura totam obcecat orationem, uel ꝙ alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilij: neque enim si nota res est, nec si dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandū, ne illa, quę suspicionem, & crimen efficient, contraꝗ nos erunt acriter persequamur, & quidquid poterit, detrahamus, ne illud, quod Crassus siquando fiat, perfidia non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat: nam ad summam totius causæ pertinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncte, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis: nanque una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit, sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hęc confirmari, nisi illa reprehendas, iccirco hęc & natura, et utilitate, & tractatione cōiuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniaꝗ cū superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem nostram uocandas, conferēda sunt. Neꝗ sanè iam causa uidetur esse, cur secernamus ea pręcepta, quę de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enī pleraꝗ cōmunia, sed tamē suadere aliquid, aut dissuadere, grauissime mihi uidetur esse personę, nam & sapientis est consilium explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit, atꝗ hęc in senatu minore apparatu agēda sunt: sapiēs enim est consilium, multisꝗ alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenij, ostentationisꝗ suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatēꝗ desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, nō quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur uidet: Nemo est enim presertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendā maxime dignitatē, sed uincit utilitas plerunꝗ, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autē inter hominū sententias, aut in illo est, utrum sit utilius, aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrū honestati potius, an utilitati cōsulendū sit. Quę ꝗa pugnare

sæpe inter se uidentur: qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda cõtrariorum: qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt, uel cum periculo gloriosa colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam: Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quærendum: inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur nõ posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit nõ uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad cõsilium autẽ de rep. dandum caput est, nosse rẽp. ad dicendũ uero ꝓbabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutãtur, genus quoq; orõnis est sæpe mutãdũ, et quãquã una ferè uis est sępe eloquẽtię, tamẽ qa summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicẽdi grãdius quoddã, et illustrius esse adhibendũ uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorũ motus, nonnunquã aut cohortatione, aut cõmemoratione aliqua, aut in spem, aut in metũ, aut ad cupiditatẽ, aut ad gloriã concitandos, sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi, uarijq; lapsus, uitãda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo, hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponũtur. Tum obiurgatio, si est auctoritas, tum admonitio quasi lenior obiurgatio, tum promissio, si audierint probaturos, tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore: nihil enim tam facile, quàm multitudo à tristitia, & sæpe acerbitate, commode, ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui ferè, ut potui, uobis in utroque genere causarum, quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaq; omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram, sed & quia multa sunt orationum genera & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt, quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alijq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam, atq; inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnũquam etiam scribendum, uelut P. Tuberoni Africanũ auunculũ laudanti scripsit C. Lęlius, uel ut nosmetipsi ornandi causa

causa græcorum more, siquos uelimus, laudare possimus, sit à nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitię, ceteraque, quę fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur, sed tamen quod ipsa uirtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ, & fortunæ bona, in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ, ut opes, & copiæ non superbiæ uideātur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autē, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamē habet plures partes, quarū alia est ad laudationē aptior: sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficētia positę, aliæ quę in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore: Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur. Sapientia, & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquētia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare, ac tueri, sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutū: feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari, & quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur, erit explicādum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemque in ceteris res gestæ ad cuius uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento, ac præmio: quæ uero etiam cum labore, & periculo ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime: ea enim denique uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum comprobatæ, in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim paruæ, neque usitatę, neque uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus uiris comparatio, in laudatione præclara: de quo genere libitum mihi est paulo plura, quàm ostenderam dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent ī oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uituperandi præcepta, contrarijs ex uitijs sumēda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonū uirum

proprie,& copiose laudari,sine uirtutum,nec improbum notari, ac uitupera-ri,sine uitiorum cognitione,satis insigniter,atq; aspere posse. Atq; his locis & laudandi,& uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarũ. Habetis de inueniendis rebus,disponẽdisq; quid sentiam: adiungã etiam de memoria,ut labore Crassum leuem: neque ei quidquam aliud,de quo differat,relinquam,nisi ea,quibus rebus hæc exornẽtur. Perge uero inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem,aliquandoq; euolutum illis integumẽtis dissimulationis tuæ,nudatumq; perspicio,et quod mihi nihil,aut quod nõ multum relinquis,percommode facis,estq; mihi gratum. Iam istuc quantũ tibi ego reliquerim,inquit Antonius, erit in tua potestate: si enim uere agere uolueris,omnia tibi relinquo,sin dissimulare,tu quemadmodum his satisfacias,uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego inquit ingenio, quanto Themistocles fuit,ut obliuionis artem,quàm memoriæ malim, gratiamq; habeo Simonidi illi chio,quem primum ferunt artẽ memoriæ protulisse. Dicũt enim,cum cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatũ hominẽ,& nobilem,cecinissetq; id carmen,quod in eũ scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorem scripta, et Pollucem fuissent,nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidiũ eius ei, quod pactus esset pro illo carmine,daturũ,reliquum à suis tyndaridis,quos ęque laudasset,peteret si ei uideretur,paulo post esse ferũt nuntiatũ Simonidi,ut prodiret,iuuenes stare ad ianuam duos quosdam,qui eum magnopere euocarent, surrexisse illum ipsum,prodisse,uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas,concidisse,ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse, quos cũ humare uellent sui,neq; possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo,quod meminisset,quo eorum loco quisque cubuisset,demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse: hac tum re admonitus inuenisse fertur ordinem esse maxime,qui memorię lumen afferret: Itaq; ijs, qui hanc partem ingenij exercerent,locos esse capiendos,& ea,quæ memoria tenere uellent,effingenda animo,atque in his locis collocanda,sic fore, ut ordinem rerum locorũ ordo conseruaret,res autem ipsas rerum effigies notaret,atq; ut locis pro cera, simulachris pro literis uteremur. Qui sit autẽ oratori memoriæ fructus,quanta utilitas,quanta uis,quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa,quæ ipse cogitaris, omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatum,ita audire uel eum unde dicas,uel eum, cui respondendum sit,ut illi non infundere in aures tuas orationem,sed in animo uideantur inscribere. Itaq; soli,qui memoria uigent,sciunt quid,& quatenus,& quomodo dicturi sint,cui responderint,quid supersit: ijdemq; multa ex alijs causis aliquando à se acta,multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem,sicut earum rerum,de quibus ante locutus sum omnium,sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quędam est, & similitudo,habet hanc uim,non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit,pariat, & procreet, uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atq; confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est,ut,non dispositis,notatisq; rebus,ordinem uerborum,aut sentẽtiarum complectatur,neque uero tam hebeti,ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adiuuetur. Vidit enĩ hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis

inuenit,

inuenit,ea maxime animis effingi nostris,quæ essent à sensu tradita,atque impressa,acerrimum autē ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi, quare facillime animo teneri posse ea,quę perciperentur auribus,aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur,ut res cecas,& ab aspectus iudicio remotas confirmatio quædam,& imago,& figura ita notaret, ut ea,quæ cogitando complecti uix possemus,intuēdo,quasi teneremus.His autem formis,atque corporibus,sicut omnibus,quę sub aspectum ueniunt, sedes opus est,etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota,& peruulgata multus,& insolens sim,locis est utendum multis,illustribus, explicatis,modicis interuallis.Imaginibus autem agētibus,acribus,insignitis,quæ occurrere,celeriterq; percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit,ex qua consuetudo gignitur,similium uerborum conseruata,& immutata casibus,aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio pictoris cuiusdam summi ratione,& modo, formarum uarietate locos distinguentis.Sed uerborum memoria, quę minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur: multa enim sunt uerba,quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt,eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus,ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus.Neq; uerum est,quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere,& obscurari etiam id,quod ꝑ se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines,& diuina propé memoria,Athenis Carneadem, in Asia,quem uiuere hodie aiunt,Sceptium Metrodorum,quorum uterq; tā quam literis in cera,sic se aiebat imaginibus in ijs locis,quos haberet, quę meminisse uellet,perscribere. Quare hac exercitatione nō eruenda memoria est, si est ulla naturalis,sed certe,si latet,euocanda est.Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis,illud quidem certe,non nimis uerecundi,qui quidem cum te Catule, tum etiam L.Crasso audiente de dicendi ratione tam multa dixerim:nam istorū ætas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto,si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit,acceperitis. Nos uero inquit Catulus,etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo,non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus,magnamq; tibi habemus gratiam,& cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam,tum admiramur istam scientiam,et copiam.Equidem hoc me affectum puto,quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tāta tua in causis diuinitas:nec enī te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse,usuq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse.Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror,& simul gaudeo iudiciū animi mei comprobari, quod semper statui,neminem sapientiæ laudem,& eloquentię,sine summo studio,& labore,& doctrina cōsequi posse.Sed tamen quidnam est id,quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus,si cognossemus,quæ te causa ī sermonē impulisset? Quę est enim alia causa,nisi quod nobis,& horū adolescentium studio,qui te attentissime audierūt,morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere inquit omnem

recusationem Crasso uolui, quę ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tā suaui homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium, eadem nostra causa est: an ętatem afferet? quadriennio minor est, an se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio, summis doctoribus. Nihil dicā de ingenio, cui par nemo fuit, etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere, Crasso dicēte nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam inquit Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere amicissimi homines quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam, sæpe enim qui potui? qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius, quàm quęstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebā, & Athenis cum essem, doctissimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret, neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus, quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo inquit oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniūcte est uisus de utraque re dicere. Ille uero inquit Cotta ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur inquit Crassus mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit.

Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis inquit causa, cur te audire cupiamus, sin quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti inquit Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi inquit Crasse concedere, sed uide, nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est, id autem committere uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero ille inquit, ut uultis, sed nūc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum, post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiē mallet, quam primū tamen audire uelle dixerunt.

M. T. CICERONIS DE ORATORE

LIBER TERTIVS

INSTITVENTI mihi Q. frater eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio ueterē animi curā, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extīcta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur: ut enim Romam redijt extremo scenicorum ludorum die, uehementer cōmotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp. gerere non posse, mane idibus Septembris, & ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit, ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hic ut sæpe inter homines sapientissimos constare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum: Deplorauit enim casum, atq; orbitatem senatus, cuius ordinis à cōsule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquā ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis, neque uero esse mirandum, si cum suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu eum omnem auctoritatem uniuersi ordinis propugnare putares, eamq; in conspectu populi R. concideres, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cedenda, si Crassum uis coercere, hęc tibi est excidēda lingua, qua uel euulsa spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contētione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta esse constabat, sententiamq; eā, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis, et grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, nunquam senatus, neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam, & eundem id quod in auctoritatibus perscriptis extat, scribēdo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum consecutū esse audiebamus, ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt: Nam quamdiu Crassi

fuit ambitionis labore uita distracta, tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, q̃ fructu amplitudinis, aut reip. dignitate, q aũt ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omniũ cõcessurad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus, sed ij tamẽ remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso á dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur: non uidit flagrantem bello Italiam, nõ ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatã eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatemq; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est á multis sępe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita seipse priuaret. Iã M. Antonij in eis ipsis rostris, in quibus ille rẽp. constantissime consul defenderat, quæq; cẽsor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, á quo erant multorum ciuium capita seruata. Neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis etrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit, ut ille, qui hæc non uidit, & uixisse cum repu. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur: Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegę sui Pontificis Maximi sanguine simulachrum Vestę respersum esse uidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriã fuit) etiã C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserosq; casus, ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, nõ multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate, cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino cõsilio & ortum, & extinctũ esse arbitror: nam tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua ciuilis ferri subeũda fuit crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset, neque solum tibi improborũ dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cędem bonorũ uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Q. frater & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in remp. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus cogitãti, sententia sæpe tua uera, ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hęc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mi-

tigantur,

tigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucūda, sed etiam hęrentibus, salutaria nobis esse possunt, sermonemq́; L. Crassi reliquū, ac penè postremum memoriæ prodamus, atque ei, & si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamq́; referamus: Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus ferè Socrates exprimitur, nō, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus nō à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimetur, suspicentur: nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrūque oratorem cognoueramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus est, is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare nō possit: Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq́; requierūt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat omne illud tempus meridianū, Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseq́;, qui uultū eius, cum ei dicendum esset, obtutumq́; oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exhedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cumq́; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque, in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cum omnes inclinato iam in post meridianum tempus die uenissent ad Crassum. Quid est Crasse inquit Iulius, imus' ne sessum? & si admonitum uenimus te, non flagitatū. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis, hoc presertim munus, putem diutius posse debere? Quinam igitur inquit ille locus, an in media sylua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sanè inquit Crassus, etenim est in eo loco sedes huic nostro nō inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in syluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione considitur.

Tum Crassus, Cum auctoritas, atq; amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit inquit mihi in optima mea causa libertatem recusandi, quanquam in partiēda disputatione nostra, cū sibi de ijs, quę dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi aūt relinqueret, ut explicarē, quēadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque uerbis constet oratio, neq; uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neq; res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidētur, quā quātum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hęc, quæ supra, & subter, unū esse, & una ui, atq; una consensione naturæ constricta esse dixerunt: Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à ceteris per seipsum constare, aut quo cetera si careāt, uim suam, atq; æternitatē conseruare possint. Sed hęc maior esse ratio uidetur, quā ut hominum possit sensu, aut cogitatione cōprehendi: Est etiam illa Platonis

uera,& tibi Catule certe nō inaudita uox,omnem doctrinam harum ingenuarum,et humanarū artium uno quodā societatis uinculo cōtineri:ubi enim perspecta uis est rationis eius,qua causæ rerū,atq; exitus cognoscūtur,mirus quidam omniū quasi cōsensus doctrinarū,concentusq; reperitur.Sed si hoc quoque uidetur esse altius,quā ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen,quod amplexi sumus,quod profitemur,quod suscepimus, nosse,& tenere debemus.Vna est enim,quod & ego hesterna die dixi,et aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius,eloquentia,quascunq; in oras disputationis,regiones'ue delata est:nam siue de coeli natura loquitur,siue de terræ,siue de diuina ui,siue de humana,siue ex inferiore loco,siue ex æquo, siue ex superiore,siue ut impellat homines,siue ut doceat,siue ut deterreat, siue ut cōcitet,siue ut reflectat,siue ut incēdat,siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos,siue cū suis,siue secum,riuis est diducta oratio nō fontibus,et quocūq; ingreditur eodē est instructu,ornatuq; comitata.Sed quoniā oppressi iam sumus opinionibus nō modo uulgi, uerum etiā hominum leuiter eruditorum,qui quæ cōplecti tota nequeunt,hæc facilius diuulsa,& quasi discerpta contrectant,et qui tanquam ab animo corpus,sic à sententijs uerba seiungunt, quorū sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiā oratione mea plus, quā mihi imponitur,tantū significabo breui,neq; uerborum ornatū inueniri posse non partitis,expressisq; sententijs,neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborū.Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putem, proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est(ut mihi uidetur)quæ non habeat in suo genere res cōplures dissimiles inter se,quæ tamen consimili laude dignentur.Nam & auribus multa percipimus,quæ & si nos uocibus delectant,tamē ita sunt uaria sæpe,ut id,quod proximum audias,iucundissimū esse uideatur,& oculis colligūtur penè innumerabiles uoluptates,quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectēt,& reliquos sensus uoluptates oblectāt dispares,ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem,quod est in naturis rerum,transferri potest etiā ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro,Polycletus,Lysippus,qui oēs inter se dissimiles fuerūt, sed ita tamen,ut neminē sui uelis esse dissimilē.Vna est ars,ratioq; picturę, dissimillimiq; tamen inter se Zeusis,Aglaophon, Apelles,neq; eorū quisquam est,cui quidquā in arte sua deesse uideatur:& si hoc in his,quasi mutis artibus est mirandū,& tamen uerū,quanto admirabilius in oratione,atq; in lingua,quæ cū in ijsdem sentētijs,uerbisq; uersetur,summas habet dissimilitudines, nō sic, ue alij uituperādi sint,sed ut ij,quos cōstet esse laudādos,in dispari tamen genere laudētur.Atq; id primū in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cū oratoribus,quā sint īter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles,quā apud grçcos Æschylus,Sophocles,Euripides,quanq̄ oībus par penè laus in dissimili scribēdi genere tribuatur.Aspicite nunc eos homines,atq; intuemini,quorū de facultate quçrimus,quid intersit inter oratorū studia,atq; naturas,suauitatem Isocrates,subtilitatē Lysias,acumē Hyperides,sonitū Aschines,uim Demosthenes habuit,quis eorū non egregius?tamē quis cuiusquā nisi sui similis? Grauitatē Africanus,lenitatē Lçlius,asperitatē Galba, profluēs quiddam habuit Carbo,& canorū, quis horum nō princeps temporibus illis fuit?& suo

tamen

tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latine loqui penè solus uideatur, sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius, & deterius futurū. Quid noster hic Cæsar? non'ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? quis unquam res præter hunc tragicas penè comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica propè uenustate tractauit? atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præsentes duo propè æquales Sulpicius, & Cotta: quid tam inter se dissimile, quid tam in suo genere præstãs? limatus alter, & subtilis, rem explicans proprijs, aptisq; uerbis, hæret in causa semper, et quid iudici probandum sit cum acutissime uidit, omissis ceteris argumentis in eo mentem, orationemq; defigit. Sulpicius autē fortissimo quodam animi impetu, plenissima, & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus uerborum quoque ea grauitate, & copia est, ut unus ad dicendū instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmetipsos iam reuertor, quoniã sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur, quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius, ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis'ne genus hoc, quod sit Antonij, forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatū, in unaquaq; re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autē, quicunq; in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisq; notus est, et difficillime de se quisq; sentit, sed tamē dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, et ex eo, quod quibus uestigijs primum institi, in ijs ferè soleo perorare, & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quàm eum labor, & cura torquet, uerentē, ne si paulo obsoletior fuerit oratio, nō digna expectatione, & silētio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantę dissimilitudines, tam certę res cuiusq; proprię, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis, quàm genere, distinguitur, atq; omne laudatur, quod in suo genere perfectū est, qd cēsetis, si oēs, qui ubiq; sunt, aut fuerūt oratores amplecti uoluerimus, nū'ne fore, ut quot oratores, totidē penè reperiant genera dicēdi? Ex qua mea disputatiōe forsitã occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formę, figuręq; dicēdi, specie dispares, genere laudabiles, nō posse ea, quæ inter se discrepant, ijsdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita, diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiūt, uidendum, quo sua quenq; natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturā institutio doctoris accōmodaretur. Cuius est uel maxime ĩsigne illud

exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Thepompo frenis uti solere: alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat: Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur a me ad omnium uestrum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur: Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior: (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri, dilucidique sermonis, neque enim conamur docere eũ dicere qui loqui nesciat, nec sperare qui latine nõ possit, hũc ornate esse dicturũ, neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium, nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili, alterum adhibetur ob eã causam, ut intelligatur, quid quisque dicat, quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis: sunt enĩ illi ueteres, qui ornare nondum poterãt ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti, quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi latine, neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam, sed usitatis, ita poterit uti, lectissimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit scriptis studiose, & multum uolutatus. Atque ut latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea sic, & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi anhelata grauius: nam de uoce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica uox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur, ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, sonoque uocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, et suauitas ista delectat, omitto uerborum, quanquam est caput, uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat cõsuetudo & legendi, & loquendi, sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud græcos atticorũ, sic in latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorũ Atheniensium interijt, domicilium tantũ in illa urbe remanet studiorũ, quibus uacant ciues, peregrini fruũtur capti quodammodo

dammodo

dammodo nomine urbis,& auctoritate, tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene, quàm suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis, quam latini, tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimũ togatorum omnium. Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atque ipso oris pressu,& sono facile uincat. Quare cum sit quędam certa uox romani generis, urbisq́ propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hãc sequamur, neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinã insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meã Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire, sono ipso uocis ita recto,& simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur, ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse & æquabiliter,& leniter, quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpici nonnunquam imitaris, ut iotam literam tollas, et e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uideris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, sic agam uobiscum inquit Crassus, ut quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem inquit ille, id enim ipsum uolumus, idq́ si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus.

At enim non sine meo periculo Crassus inquit possum Sulpici te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, tum quod monuit idem ut ea, quæ in quoq́ maxima essent, imitaremur: ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionẽ pedis imitatus,& pauca quędã uerba, & aliquẽ si forte motum. Ergo ista inquit Crassus, quę habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam, sunt autem mea multo,& plura, et maiora quàm dicis, quæ aũt sunt, aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, siqui me forte locus admonuerit, cõmonebo. Prętereamus igitur pręcepta latinè loquẽdi, quæ pueriliis doctrina tradit, et subtilior cognitio, ac ratio literarũ alit, aut consuetudo sermonis cotidiani, ac domestici libri confirmant, et lectio ueterum oratorum, et poëtarum. Neq́ uero in illo altero diutius cõmoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, latinè scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrãtibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, nõ nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferũtur, non discerptis sententijs, non præposteris tẽporibus, non cõfusis psonis, nõ perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirũ sępe uideatur, cũ difficilius intelligat̃ quid patronus uelit dicere, q̃ si ipse ille, qui patronũ adhibet, de re sua diceret: Isti enĩ qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunq́ ipsi docent, ut nõ desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fusius, aut uester ęqualis Pomponius agere cœpit, nõ ęque quid dicãt, nisi admodũ attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaq́ insolentia, ac turba uerborũ, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat. atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si

placet, quoniam hæc satis spero uobis quidem, certe maioribus molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquãto odiosiora pergamus. Atqui uides inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci possumus, de me enim coniicio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus, ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enĩ inquit Antoni partes eæ fuerũt duæ, quis modo percucurri, uel potius penè præterij, latine loquendi, planeq; dicendi, reliquæ sunt magnæ, implicatę, uarię, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur: nemo enim unquam est oratorem, quod latine loqueretur, admiratus, si est aliter, irrident, neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant: nemo extulit eum uerbis: qui ita dixisset, ut qui adessent intelligerent, quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset.

In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; cõficiunt, id est quod dico ornatè. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem: qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me auctore deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidẽ in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus, quanquam sunt omnes uirtutes ęquales, & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunque incubuerit, possit impellere, quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudentia, quarum uirtutum expertibus, si dicẽdi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furẽtibus quædam arma dederimus. Hanc inquã cogitandi, pronuntiandiq; rationẽ, uimq; dicendi ueteres græci sapientiam nominabãt, hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, nõ tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem aũt alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atq; otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regẽdis ciuitatibus totos se ad cognitionẽ rerum transtulerunt, quę uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatẽ, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaq; ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, q̃ erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerũt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra, neque diiũcti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores,

atque

atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq́ rerum. Sed ut homines labore assiduo, & cotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibipsi aliquem excogitant in otio ludum, sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibiipsi studium, ludumq́ pepererũt, atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque uirtutem, omne tempus, atque ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam, ijq́ multi, qui aut in repu. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendiq́ sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi ĩ repu. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Trasimachus, Isocrates, inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent, quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq́ iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarent uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit sapienterq́ sentiendi. & ornate dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit, cuius ingenium, uariosq́ sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius uarijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt, quasi familiæ dissentientes inter se, & multum diiunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi, socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomẽ obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in socratico sermone maxime adamarat, cynici primum, deinde stoici, tum ab Aristippo, quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, cyrenaica philosophia manauit, quam ille & eius posteri simpliciter defendebant: ij qui nũc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec uoluptatem tuẽtur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè socraticos esse dicebant, Ereticorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum, sed ea horum ui, & disputationibus sunt iandiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrociniũ uoluptatis, & si cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec

ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis : non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac presertim à repu. uerum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim & boni uiri, & quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq́ eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant uersari in repu. esse sapientis : nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamē, nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt, atque hāc ab ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiam uirtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratorem ualde abhorreat, uel quòd omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem, ualde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo, illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quòd orationis etiā genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed ut in oratore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamē eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possit: Alia enim & bona, & mala uidentur stoicis, & ceteris ciuibus, uel potius gentibus, alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij, uere, an secus, nihil ad hoc tempus, sed, ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quanquam academicorum nomen est unum, sententiæ duæ: nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crātor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit, copia fortasse, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris, sermonibusq́ socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit, quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusq́ iudicium, primumq́ instituisse (quanquam id fuit socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq́ copia Carneades, cuius ego, & si multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare ionium defluerent, græcum quiddam, & portuosum, oratores autem in inferum hoc tuschum, & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut

ex lege,

ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit, & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius, sed si his contenti estis atq; ijs etiam, quę dici uoluistis à me, ex ingenti quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis, aut uobis hęc carneadia, aut illa aristotelia uis comprehendenda est: Nanque (ut ante dixi) ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem, & scientiam, cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à socraticis itē omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam, neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti, sic socratici à se causarum actores à communi philosophiæ nomine separauerunt, cum ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis: ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, non possim dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde ut dicam discenda esse, didicisse, quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum, & uiginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorū: paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui quæstor in Asia, cum essem æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius, & inde decedens, Athenis, ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, suscensuissem. Quare hoc, quod complector, tantam scientiam, uimq; doctrinę, non modo non pro me, sed contra me est potius. non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo, atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos: Scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omniū rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturę, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat. eadem mores, leges, iura describat, remp. regat, omnia, quę ad quancunq; rem pertineant, ornatè, copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantū mediocri doctrina, quantum usu ualemus, neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitę suę collocarunt, multum sanè in disputatione concedimus: quid enim

meus familiaris C. Velleius afferre potest, quaobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrorum uersatus. quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute hominum stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. hæc uero, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur, ad id, quod in quoque uerisimile est eliciendum, acutis, atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs cōtemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquādo, qui aristotelio more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes preceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadi contra omne, quod propositum sit, differat, quique ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemque dicēdi, is sit uerus, is perfectus, is solus orator: Nam neque sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinę satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti, Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tātam rem, tanquam pueriles delitias aliquas depingere, nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tāta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur.

Tum Catulus. Haud quaquam hercle inquit Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam, quem quidem antea naturarebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere, nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse, sed tamen, cum omnis gradus ætatis recordor tuę, cumque uitam tuam, ac studia considero, neque quo tempore ista didiceris, uideo, nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum, neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus. Hoc tibi inquit Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendum: negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset, neque ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem, similiter nūc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet: Semper enim quacunque de arte, aut facultate quęritur, de absoluta, et perfecta quęri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem si etiam sat bonum, si bonum denique, nō repugnabo (quid enim nūc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura

adiumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: uis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit intelligi non potest. Me autem Catule fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere, nec uero id, quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tẽpus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriç concesserint. At si quçris Catule de doctrina ista quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantũ sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit: omnes enim artes aliter ab ijs tractãtur, qui eas ad usum transferunt, aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitiũ summa iam senectute est, & cotidie commẽtatur, nihil enim curat aliud, atque uelocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium.

Quamuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper,

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius cotidie cantabat: erat enim scenicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques R. puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum, dies, et noctes uirum summa uirtute, & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Q. Tuberonem, at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista dicuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas, qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, & quæstio cotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit, ut agitatione rerum sit ĩfinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria, studiumq; permaneat, libet autẽ semper discere: ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse, si assequi nõ possim. at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm causa postulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat: namque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studijs detinẽtur, aut sunt tardissimi: res quidem se mea sententia sic habet, ut nisi quod quisq; cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas, & hercule assentior, satis uideo tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergis'ne inquit Crassus, me quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hçc spectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandç, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sanè, atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est maius, quàm

illud uulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undiq;, et collectis, arcessitis, cõportatis, ut tibi Cęsar faciendum est ad annum, ut ego in ędilitate laboraui, quòd cotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est, uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est silua magna, quam cum gręci iam non tenerent, ob eamq; causam iuuentus nostra dedisceret penè discendo, etiam latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt, quos ego censor edicto meo sustuleram, nõ quo (ut ne scio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudẽtiam. Nam apud gręcos, qui cuiusmo di essent uidebam, tamen esse præter hanc exercitationem linguę, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia, hos uero nouos magistros, nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per seipsum est magnopere fugiendum: hoc cum unum traderetur, & cum impudentię ludus esset, putaui esse censoris, ne longius id serperet, pro uidere, quanquam non hæc ita statuo, atque decerno, ut desperem latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq; prudentiam græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt, sin quando extiterint, etiam græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & suco suo: nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum, in toto spectantur hęc corpore. Vt porro conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum ęquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine facietate delectet: non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta, aliud quiddam magis & ingenia me hortantur uestra, & ætates: Difficile enim dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt, uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam, & facietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quę tamen, etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso hor rido, obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu fle xiones, & falsę uoculæ, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen non modo auste ri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa, & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis, & magis laudari, quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter ceteros sensus commouetur, quamcito id, quod ualde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? Quam utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant

facietatem,

satietatẽ, sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimũ est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna: atq; eo citius in oratoris, aut in poëtæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in nimia uoluptate natura non mente satiantur, in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare: bene, & præclare: quamuis nobis sæpe dicatur: belle, & festiue. nimium sæpe nolo. quãquam illa ipsa exclamatio: non potest melius: sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit.

sed abijcit prorsus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras.

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter.

Quid petam præsidij?

quàm leniter, quàm remisse, quàm non actuose? instat enim.

O pater, o patria, o Priami domus,

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta, neque id actores prius uiderunt, q̃ ipsi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suauis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, et solidam, non dulcem, atq; decoctam, nam ipsa ad ornãdum precepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea, quamuis uitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius, hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est amplificare rem ornando, quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuãdum, atque abijciendũ. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaq; una laus oratoris est, & propria maxime, etiam maior est illa exercitatio, quã extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi: Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt, quorum partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti cõfirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni sunt, atque inanes. Alij autem habẽt deprecationem, aut miserationem, alij uero an-

cipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna similibusq́ de rebus in utranque partem dicendi, animos, & uim, & artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo, & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni nostra tenere, tueriq́ non potuimus, ab ijs (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nũc quidem illi qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & peripatetici philosophi, aut academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à græcis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabãtur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus, ac reis, hoc modo, placeat'ne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari, aut infinite de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant, eamq́ tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæstio infinita, et quasi proposita, cõsultatio nominatur, atque hactenus loquantur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia: Nunc enim apud Philonem, quem in academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioq́ celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt, sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponũt. ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attẽtatum deseri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturã ambigendi, de qua quæri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione uersantur, neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim, rationemq́ referatur: nam aut ipsa cognitio rei, scientiaq́ perquirit, ut, uirtus suam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut sit'ne sapienti capessenda resp? Cognitionis autẽ tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicã, cõsecutio. Nam quid in re sit coniectura, quæritur, ut illud. Sit'ne in humano genere sapientia? Quam autem uim quæq́ res habeat, definitio explicat, ut si quæratur quid sit sapientia: Consecutio autem tractatur, cum quid quamque rem sequatur, inquiritur, ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri? Redeunt rursus ad cõiecturam, eamq́ in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: natura'ne sit ius inter homines, an opinionibus? aut quæ sit origo cuiusq́ rei, ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, & ratio, ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatiõe, ut si disputetur: nũ interire uirtus in homine, aut, num in uitium possit cõuerti? Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæ-

ritur

ritur quid in communi mente quaſi impreſſum ſit,ut ſi diſſeratur,id'ne ſit ius, quod maximę parti ſit utile?aut cum quid cuiuſq; ſit proprium exquiritur, ut ornate dicere proprium'ne ſit oratoris?an id etiã aliquis præterea poſſit? aut cũ res diſtribuitur in partes,ut ſi quæratur,quot ſint genera rerum expetẽdarũ, ut ſint'ne tria,corporis,animi,externarumq; rerum?aut cum quæ forma, & quaſi naturalis nota cuiuſq; ſit,deſcribitur,ut ſi quæratur auari ſpecies,ſedi tioſi,glorioſi.Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponũtur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio,ut ſi diſſeratur, expetendáne ſit gloria? aut ex comparatione,laus,an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simplicium autem ſunt tres modi,de expetẽdis fugiendis'ue rebus,ut expetẽdi'ne honores ſint? num fugiẽda paupertas?de æquo,aut iniquo,æquum'ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum?de honeſto,aut turpi,ut hoc,ſit'ne honeſtum gloriæ cau ſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi,unus,cum idem'ne ſit,an aliquid interſit quæritur,ut metuere,& uereri,ut rex,& tyrannus, ut aſ ſentator,& amicus:alterum,cũ quid præſtet aliud alij quæritur,ut illud,optimi'ne cuiuſq; ſapiẽtes,an populari laude ducãtur? Atq; eæ quidẽ diſceptationes,quę ad cognitionẽ referũtur,ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribunt. Quæ uero referuntur ad agendum,aut in officij diſceptatione uerſantur,quo in genere quid rectum,faciendumq; ſit,quæritur,cui loco omnis uirtutum,& uitiorum eſt ſylua ſubiecta,aut in animorum aliqua permotione,aut gignenda,aut ſedanda tollendáue tractantur,huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes,obiurgationes,cõſolationes,miſerationes,omniſq; ad omnem animi mo tum & impulſio,et,ſi ita res feret,mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium,nihil ſanè ad rẽ pertinet,ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio:eadẽ enim ſunt membra in utriſq; diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atque ab illo partita,ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar,meq; ad meum munus,penſumq; reuocabo.Nã ex illis locis,quos expoſuit Antonius,omnia ſunt ad quæq; genera quæſtionũ argumenta ſumenda,ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti:de quo non tam quia longum eſt,ꝗ̃ quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſ ſimæ ſunt igitur orationes eę,quæ latiſſime uagantur,& à priuata,ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferunt,& conuertunt,ut ij,qui audiant,natura,& genere,& uniuerſa re cognita,de ſingulis reis,& criminibus,& litibus ſtatuere poſſint.Hanc ad conſuetudinem exercita tionis uos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius,atque à minutis, anguſtiſq; concertationibus ad omnẽ uim,uarietatemq; uos diſſerendi traducendos putauit.Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus,ut ij,qui ſcripſerũt de dicendi ratione, arbitrati ſunt , neque thuſculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis.Non enim ſolum acuenda nobis,neque procudenda lingua eſt, ſed onerandum, complendumq; pectus maximarum rerum,& plurimarum ſuauitate,copia,uarietate. Noſtra eſt enim(ſi modo nos oratores ſumus,ſi in ciuium diſceptationibus,ſi in peri culis,ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores, & principes ſumus)noſtra eſt inquam omnis iſta prudẽtię,doctrinęq; poſſeſſio,in quã homines quaſi caducã,atq; uacuã abundantes otio nobis occupatis inuolauerũt, atque etiã aut irridẽtes oratorem,ut ille in Gorgia Socrates cauillatur,aut ali

quid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt, quasi nõ illa sint propria rhetorũ, quæ ab ijsdẽ de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuendi, deniq; etiã de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus, dũmodo illa ad hãc ciuilẽ scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum quotiescunque opus erit, ex ijs, tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies ĩ naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere, neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo, cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborũ copiam gignit, & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis: sit modo is, qui dicet, aut scribet institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in uniuersorum generũ infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos scriptores, oratoresq; ad cognoscendum, imitandumq; cognorit, næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat, & illuminet à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales inquit, quãtam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare. Nãq; illos ueteres doctores, auctoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos: ex quibus Helæus Hippias, cum Olympiam uenisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omniũ, quod ipse nesciret, nec solũ has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicã, literarũ cognitionẽ, & poetarũ, atq; illa, quæ de naturis rerũ, quæ de hominũ moribus, quæ de rebusp. dicerẽtur, sed annulum quẽ haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidẽ est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quãtũ sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidẽ repudiarint. Quid de Prodico Cio? quid de Thrasimacho chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorũ unusquisq; plurimũ tẽporibus illis etiam de natura rerũ & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut nõ est uictus unquã à Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est, aut si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. Sed hic ĩ illo ipso Platonis libro de omni re, quęcũq; ĩ disceptationẽ, quęstionemq; uocaretur, se copiosissime dicturũ esse profitetur, isq; prĩceps ex omnibus ausus est in cõuẽtu poscere, qua de re quisq; uellet audire, cui tãtus honos habitus est à Græcia soli, ut ex omnibus, delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi do

ctores

ctores uno tempore fuerunt, ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Grecia maiore quadã uel copia uel gloria floruisse. Quo quidẽ magis dubito, tibi ne plus laudis, an græcis uituperationis esse tribuẽdum statuam? cũ tu in alia lingua, ac moribus natus occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tãtam uim rerum, cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui cõsilio, & oratione in ciuitate ualeat scientia, atq; exercitatione sociaris, illi nati in literis, ardentesq; his studijs, otio uero diffluentes non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidẽ, & traditũ & suũ conseruauerint. Tum Crassus. Non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cũ esset Hippocrates ille cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane, aut Callimacho tractãte tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atq; ut alius aliã sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapientiẽ gloria uellent, omnia, quæ quidẽ tum hẽc ciuitas nosset, solitos esse complecti, meminerãt illi Sex. Aelium. M. uero Manliũ nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro, quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus cõsilij sui copiã, ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, nõ solũ, ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc T. Corrũcani, hẽc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapiẽtia, qui omnes põtifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atq; humanis rebus referretur, ijdemq; & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum, fidemq; præstabant. Quid enim M. Catoni preter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atq; aduẽtitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiã negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & præstitit: num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idẽ facile optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disci'ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra pleriq; ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi ueniũt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellet unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutẽ, aut usum aliquem militarem, quæ sane nunc quidem obsoleuerunt, aut iuris scientiam. ne eius quidem uniuersi, nam põtificium, quod est coniunctum, nemo discit, aut eloquentiam, quam in clamore, & in uerborum cursu positam putãt. omnium uero bonarum artium, deniq; uirtutum ipsarum societatem, cognationemq; non norunt. Sed ut ad græcos referam orationem, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus, nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda, septẽ fuisse dicuntur uno tempore, qui

sapientes & haberentur, & uocarentur, hi omnes præter milesium Thalē ciuitatibus suis præfuerunt: quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, q̄ Pisistrati? qui primus Homeri libros cōfusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidē ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicēdi copia sic accepimus, ut cū contra uoluntatem Atheniensiū loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille cōtra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundū uideretur, cuius in labris ueteres comici etiā cū illi maledicerēt (quod tum Athenis fieri licebat) leporē habitasse dixerunt, tātamq; in eo uim fuisse, ut in eorū mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdā relinqueret. At hunc non declamator aliqs ad clepsydrā latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir summus in maximarum rerū scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquētia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodē tēpore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis q̄dem non boni, sed certe docti, atque eloquētes, nónne socraticis erāt disputationibus eruditi? Quis Dionē syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eū idem ille nō linguæ solū, uerum etiam animi, ac uirtutis magister ad liberādā patriā impulit, instruxit, armauit. aliis'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimū uirum Timotheum Cononis prestantissimi imperatoris filiū summum ipsum imperatorē, hominemq; doctissimum? aut aliis pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summū uirū unū omnis Grecię? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archítas tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illā ueterem Italiæ Græciā, quę quondā magna uocitata est? Equidem nō arbitror. Sic enim uideo, unā quandā omnium rerū, quę essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinā, quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiādum ualuissent, & se ad dicendum quoque nō repugnante natura dedissent, eloquētia præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret, quod ipse suas disputationes à causis forēsibus, & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repēte totā formam propè disciplinæ suæ, uersumq; quendam de Philoctæta paulo secus dixit: ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris. Hic autē cū Isocratē pateretur dicere. itaq; ornauit, & illustrauit doctrinā illam omnem, rerumq; cognitionem cū orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regē Philippū, qui hunc Alexandro filio doctorem acciverit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc siue qui uolet, eū philosophum, qui copiam nobis rerū, orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet, siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iūctā habere eloquentię, philosophum appellare malit, non impediam, dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicēdo nō queat, neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudādam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem: sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est, quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erūt inferiores, quod

in

in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione nō continuo inest eloquentia, quæ quãuis contẽnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cũ Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem inquit Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquãto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denunciatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse iam ingressus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras, cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornatè, deinde etiam aptè diceremus, quo cum ingressus esses, repẽte te quasi quidam ęstus ingenij tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conspectu penè omnium abstraxit, omnemq; rerum scientiam complexus non tu quidem eã nobis tradidisti: neq; enim fuit tam exigui temporis, sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in academiam totum compulisti, in qua uelim sit illud, quod sępe posuisti, ut non necesse sit consumere ętatem, atq; ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit, sed etiam, si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto, nunquam conquiescam, neq; defatigabor ante q̃ illorũ ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, Vnũ inquit me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quod cum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere, ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quę tu uerbis ad cœlum extulisti, aut si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego uero inquit Crasse, neq; Aristotelem istum, neq; Carneadem, nec philosophorum quẽquam desidero, uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel, id quod facio, contẽnere: mihi rerũ forensium, & cõmunium uulgaris hæc cognitio satis magna ẽ ad eam, quã specto eloquentiã, ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tũ deniq;, cũ causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quãobrem nisi forte es iam defessus, & si tibi nõ graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splẽdoremq; pertinent, quæ ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquẽtiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, peruulgatas res requiris inquit, & tibi, nõ incognitas Sulpici, quis enim de isto genere nõ docuit, nõ instituit, non etiam scriptũ reliquit? sed geram morem, & ea dũtaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inuentores sunt harũ sanè minutarum rerum reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorũ primum nobis ratio simpliciter uidẽda est, deinde coniunctè: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est, alius, qui ex continuatis, cõiunctisq; cõstat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum penè unà nata cum rebus ipsis, aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur, aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atque obsoleta fugiat, lectis, atq; illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonãs inesse uideatur. Sed in hoc uerborũ genere propriorũ delectus est quidã habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in

quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet: bonis is uerbis, aut aliquis nō bonis utitur: nō arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur, in quo nō magna laus est uitare uitium, quãquam id est magnum, uerum hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum, sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artē, id est à nobis quærendum, atq; explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atq; exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac uetusta, & ab usu cotidiani sermonis iandiu intermissa, quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, q̃ nostra, sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem: neq; enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, qua tempestate pœnus in Italiam uenit, nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nũcupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grãdior, atq; antiquior oratio sępe uideri solet. Nouantur autem uerba, quę ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba non nata: uel sæpe sine coniunctione uerba nouantur * ut ille sensus disertus indigenitalis. ut

Bacarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi, late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs, post autem delectatio, iucunditasq; celebrauit: nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem, sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato, cũ est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hę translationes quasi mutuationes sunt, cum quod non habeas, aliunde sumas. Illę paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt, quarum ego quid uobis aut inueniẽdi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tãquam in suo positum, si agnoscetur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia.

inhorrescit mare
Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occecat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, sęui existunt turbines,
feruet æstu pelagus

omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij, ut ille, qui occultãtem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Quandoquidem

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud. si telum manu fugit. imprudentia teli emissi breuius proprijs uerbis exprimi non potuit, q̃ est uno significata translato. Atq; hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis q̃ proprijs, & suis: nam si res suum nomen, & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere, sed in suorum uerborũ maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia lõge repetita sumere: uel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neq; tamen aberrat, quæ maxima est delectatio, uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui ẽ sensus acerrimus. Nã & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi, quæ cernere, & uidere non possimus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, & nomine: unde enim simile duci potest, potest autẽ ex omnibus, indidem uerbum unum, quod similitudinem cõtinet translatũ, lumen affert orationi. Quo in genere primũ fugienda est dissimilitudo.

Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

Viue Vlysses dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum, sed rape, hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum, syrtim patrimonij, scopulũ libentius dixerim, charybdim bonorum, uoraginem potius. facilius enim ad ea, quæ uisa, q̃ ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi trãsferẽdi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiũt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curię dici Glauciam, quãuis sit simile, tamen est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, q̃ res postulet, tempestas comesationis, aut minus comesatio tempestatis, nolo esse uerbum angustius id, quod translatum sit, q̃ fuisset illud proprium, ac suum.

Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres, quoniam ille dixerat,

illico istic

Ne contagio mea bonis, umbráue obsit.

Atq; etiam si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præposito sæpe uerbo, ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius, sin, ut ita dicam, pupillum, aliquãto mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, nõ

irruisse,atq; ut precario,non ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis,nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit,non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur,ut aliud dicatur,aliud intelligendum sit.

Necq; me patior,
Iterum ad unum scopulum,& telum classem achiuum offendere.
Atq; illud,
Erras,erras:nam exultantem te,& prefidentem tibi
Repriment ualidę legum habenę,atq; imperij insistent iugo.

Sumpta re simili,uerba eius rei propria deinceps in rem aliam(ut dixi)trāsferuntur.Est hoc magnum ornamentum orationis,in quo obscuritas fugiēda est,etenim ex hoc genere fiunt ea,quæ dicuntur ænigmata: non est autem in uerbo modus hic,sed in oratione,id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet,sed in oratione.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro afris est sumpta Africa,necq; factum uerbum est,ut
Mare saxifragis undis, necq; translatum,ut
Mollitur mare, sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Desine Roma tuos hostis,
Testes sunt campi magni.

Grauis est modus in ornatu orationis, & sępe sumendus,ex quo genere hæc sunt,Martem belli esse communem,Cererem pro frugibus,Liberum appellare pro uino,Neptunum pro mari,curiam pro senatu,campum pro comitijs, togam pro pace,arma,ac tela pro bello.Quo item in genere & uirtutes,& uitia pro ipsis,in quibus illa sunt,appellātur,luxuries quam in domum irrupit, & quo auaritia penetrauit,aut fides ualuit,iustitia cōfecit. Videtis profecto genus hoc totum cum inflexo,commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius,cui sunt finitima illa minus ornata,sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs,cum parietes,aut tecta dicimus,aut ex toto partem,ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus,aut ex uno plures.

At romanus homo,tamen,& si res bene gesta est,
Corde suo trepidat aut cum ex pluribus intelligitur unum.
Nos sumu' romani,qui fuimus rutuli.

aut quocūq; modo non ut dictum est,in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sępe etiam uerbo,non tam eleganter,q̄ in transferendo,sed etiam si licentius,tamen interdum non impudenter,ut cum grādem orationem pro magna,minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi,sed orationis,quæ ex pluribus,ut exposui,translationibus connexa sunt,hæc autem,quæ aut immutata esse dixi,aut aliter intelligenda,ac dicerentur,sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus,atque laus tribus existat ex rebus,si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit,aut factum,uel coniunctione,uel nouitate,ī quo item est auribus,consuetudiniq; parcendum, aut translatum,quod maxime

tanquam

tanquam stellis quibusdam notat,& illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum,quæ duas res maxime,collocationem primum,deinde modum quendam,formamq; desiderat.Collocationis est componere,& struere uerba sic,ut néue asper eorum concursus,néue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus,& leuis:in quo lepide soceri mei persona lusit is,qui elegantissime id facere potuit,Lucilius.

Quàm lepide lexeis compostæ,ut tesserulæ omnes
Arte pauimento,atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens,ne à me quidem abstinuit.

Crassum habeo generum,ne retoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus,quoniam eius abuteris nomine,quid efficit?idem illud scilicet,ut ille uoluit,& ego uellem,melius aliquanto,q̃ Albutius : uerum in me quidem lusit ille,ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum,de qua loquor,quæ iunctam orationem efficit,quæ cohærentem,quæ lenem,quæ equabiliter fluentem,id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis,ut néue aspere concurrant,néue uastius deducantur.Hanc diligentiam subsequitur modus etiam,& forma uerborum,quod iã uereor,ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum,hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt,interspirationis enim,non defatigationis nostræ,neq; librariorum notis,sed uerborum,& sententiarum modo,inter punctas clausulas ĩ orationibus esse uoluerunt,idq; princeps Isocrates instituisse fertur,ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis,atque aurium causa (quemadmodũ scribit discipulus eius Naucrates) numeris astrĩgeret. Nãq; hæc duo musici,qui erant quondam ijdem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt,uersum,atq; cantum,ut & uerborum numero,& uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatem.Hęc igitur duo,uocis dico moderationem, & uerborum cõclusionem,quo ad orationis seueritas pati possit,à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt,in quo illud est uel maximum,quod uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum,uitium est,& tamen eã cõiunctionem,sicuti uersum numerose cadere, & quadrare,& perfici uolumus, neq; est ex multis res una,quæ magis oratorem ab imperito dicendi,ab ignaroq; distinguat,q̃ quod ille rudis incõditè fundit,quãtum potest,& id,quod dicit,spiritu,non arte determinat:orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto : nam cum uinxit modis, forma & relaxat,& liberat immutatione ordinis, ut uerba neque alligata sint,quasi certa aliqua lege uersus,neq; ita soluta,ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis,q̃ necessaria:nihil ẽ enim tam tenerum,neq; tam flexibile,neque quod tã facile sequatur,quocũq; ducas,q̃ oratio,ex hac uersus,ex eadẽ dispares numeri conficiuntur,ex hac hęc etiam soluta uarijs modis,multorumq; generum oratio : non enim sunt alia sermonis,alia contentionis uerba,neque ex alio genere ad usum cotidianum, alio ad scenam,pompamq; sumuntur,sed ea nos cum iacētia sustulimus è medio,sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus,& fingimus: itaque tum graues sumus,tum subtiles,tum medium quiddam tenemus,sic in-

stitutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem ratio nem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. Sed ut in plerisq; rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel sępe etiam uenustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium cau sa uidemus hunc statum esse huius totius mũdi, atq; naturæ, rotundum, ut cœ lum, terraq; ut media sit, eaq; sua ui, nutuq; teneatur, sol ut circunferatur, ut ac cedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem, ut lu na accessu, & recessu suo solis lumen accipiat, ut eadem spacia quinq; stellę dis pares motu, cursuq; conficiant, hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohærerę nõn possint, tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel etiam cetera rum animantium formam, & figuram, nullam partem corporis sine aliqua ne cessitate afflictam, totamq; formam quasi perfectam repetietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, nõ rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conseruandamq; naturam, nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq; uideamus: quid tam in naui gio necessarium, q̃ latera, q̃ carinę, q̃ prora, q̃ puppis, q̃ antemnæ, q̃ uela, q̃ ma li? q̃ reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salu tis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, q̃ dignitatis. Capitolij fa stigium illud, & ceterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est: nam cum esset habita ratio, queadmodum ex utraq; parte tecti aqua de laberetur, utilitatem templi fastigij dignitas consecuta est, ut etiam si in cœlo capitolium statueretur, ubi imber esse nõ posset, nullam sine fastigio dignita tem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis eue nit, ut utilitatem, ac propè necessitatem, suauitas quædam, & lepos consequa tur: clausulas enim, atq; interpuncta uerborum, animę interclusio, atq; angu stiæ spiritus attulerũt: id inuentum est ita suaue, ut sicui sit infinitus spiritus da tus, tamen eũ perpetuare uerba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile es se possit. Lõgissima est igitur complexio uerborum, que uolui uno spiritu po test, sed hic naturę modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures, iãbum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemq; nostrum, sed sunt insi gnes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primũ ad he roum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem inuitat, in quo impune pro gredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uersum, aut simili tudinem uersuum incidamus: aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia cõtinuandorum uerborum satis decore cadunt, probatur autem, ab eodem illo maxime pæan, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc uerba, definite, incipite, comprimite, aut à breui bus deinceps tribus extrema producta, atq; longa, sicut illa sunt, domuerant, sonipedes, atq; illi philosopho ordiri placet à superiore pęane, posteriore fini re. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensu ra, quod est acrius iudicium, & certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui,

breui, & longa, ut

Quid petam præsidij, aut exequar? quóue nunc.

» A quo numero exorsus est Fannius. Si quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorē putat, quas uult longa plerūq; syllaba terminari. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiamq; desiderant, q̄ est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, q̄ necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est uere soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut si ne uinculis sibi ipsa moderetur. Nāq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atq; facta quodammodo, non astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior, & diuitior fluxit dithyrābus, cuius mēbra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa: & si numerosum est id in omnibus sonis, atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, recte genus hoc numerorū, dūmodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur? nisi quod hominum aures uocem naturæ modulantur ipsæ, quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest: numerus autem in continuatione nullus est, distinctio, & æqualium, & sæpe uariorum īteruallorum percussio, numerum conficit, quem in cadentibus guttis, quod interuallis distinguūtur notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio uerborum hæc soluta multo est aptior, atque iucundior, si est articulis, membrisq; distincta, q̄ si continuata, ac producta, uerba illa modificata esse debebunt, quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus: sic enim has orationis cōuersiones græci nominant. Quare aut paria esse debēt posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque hęc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt, quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tādē inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enī uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur, aut quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, erras, īquit Crasse, si aut me, aut horū quēquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare: ista quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, q̄ isto dici modo, neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respōdeo. Ego uero inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem, sed eò te ne laudādi quidem causa interpellaui, nequid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hāc igitur Crassus īquit ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maximé ornat, ac limat, formanda uobis oratio est, neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur, nec sūt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda, & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut

conuerſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborum, ſed ſæpe capienda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque uos pæan, aut herous ille conturbet, ipſi occurrent orationi, ipſi inquam ſe offerent, & reſpõdebunt non uocati, conſuetudo modo illa ſit ſcribendi, atque dicendi, ut ſententiæ uerbis finiantur, eorumq́ue uerborum iunctio naſcatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæane priore, aut cretico, ſed uarie, diſtincteq́ue cõſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo, & ſi primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe uerborum ſit aut breuior, quàm aures expectent, aut longior, quàm uires, atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quam ſuperiora, quod in his maxime perfectio, atque abſolutio iudicatur. nam uerſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, uarianda ſunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi, & notandi pedes, ſi modo non breuiora, & præciſa erunt ſuperiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uiciſſitudines efficient, ut neque ij ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quod ſi Antipater ille Sidonius, ille, quẽ tu probe Catule meminiſti, ſolitus ẽ uerſus hexametros, aliosq́ue uarijs modis, atque numeris fundere extempore, tantumq́ue hominis ingenioſi, ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ ſe mente, ac uoluntate conieciſſet in uerſũ, uerba ſequerentur, quanto id facilius in oratione exercitatione, & conſuetudine adhibita conſequemur? Illud autem ne quis admiretur quonam modo hęc uulgus imperitorum in audiendo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt uis, incredibilisq́ue naturæ, omnes enim tacito quodã ſenſu ſine ulla arte, aut ratione quæ ſint in artibus, ac rationibus recta, ac praua diiudicant, idq́ue cum faciunt in picturis & in ſignis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendũt magis in uerborum, numerorum, uocumq́ue iudicio, quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earũ rerum quẽquam funditus natura uoluit eſſe expertem. Itaque non ſolum uerbis arte poſitis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quiſque ẽ, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idẽ fit in uocibus? ut à multitudine, & populo, non modo cateruæ, atque cõuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eijciantur. Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicãdo. Ars enim, cum à natura profecta ſit, niſi naturam moueat, ac delectet, nihil ſanè egiſſe uideatur: nihil eſt autẽ tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri, atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſũma uis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur à Numa rege doctiſſimo, maioribusq́ue noſtris, ut epularum ſolemnium fides, ac

tibiæ,

tibiæ, falsiorumq; uersus indicant, maxime autē à Græcia uetere celebrata, quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit, sed poëtę non ignoscit, nobis concedit, tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumq; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitū, & quasi orbem uerborum conficere non possent (nam id quidem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui ferè, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar, dixi enim de singulorum laude uerborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis, ac uiribus, & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, et sentētijs, ut quemadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur, sic uerbis quidem ad aptam compositionem, & condecentiam, sententijs uero ad grauitatē orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiæ penè innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis, sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris, sententiarū permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos & si facitis, tamen admonendos puto, nequid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut trāslatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam peruetustis, in perpetua autem oratione, cum et coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumq;, quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut ijs, qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur, & huic contraria sæpe pręcisio est, et plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & cōcinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta cō clusio, tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioq; sententię suæ, tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quę est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur, deīde dubitatio, tum distributio, tū correctio, uel ante, uel

postquam dixeris, uel cũ aliquid à te ipso reijcias, præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio, quę est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. Personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa. iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio: Nam & geminatio uerborum habet interdũ uim, leporem aliâs. & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibiipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia uel plura etiã esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo inquit Cotta, quod nota esse nobis putes sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, noua uobis esse arbitrabar, sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commostrati loci, nunc quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus, quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus: Nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum, & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud cõsolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant senatus, an populus, an iudices, frequentes, an pauci, an singuli, & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debent uideri, tempus pacis, an

belli, festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil fanè eſt, quod præcipi poſſe uideatur, niſi ut figuram orationis, plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus, ornamentis ijſdem uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs ſummiſſius, omniq; in re poſſe, quod deceat facere, artis, & naturæ eſt, ſcire quid quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur, actio inquam in dicendo una dominatur, ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt, mediocris hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cũ rogaretur quid in dicendo eſſet primũ, huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictũ uideri ſolet, qui, cum propter ignominiam iudicij ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus à Rhodijs legiſſe fertur orationem illam egregiã, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat, qua perlecta, petitũ eſt ab eo poſtridie, ut legeret illã etiam, quæ erat cõtra à Demoſthene pro Cteſiphonte edita, quam cum ſuauiſſima, & maxima uoce legiſſet, admirantibus omnibus, quanto inquit magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? ex quo ſatis ſignificauit, quantũ eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho? quẽ tu Catule melius meminiſti, quod me puero tãtopere ferretur? Quò me miſer conferam? quò uertam? in capitoliũ'ne? at fratris ſanguine redũdat. an domum? matrem'ne ut miſerã, lamentantemq; uideam, & abiectam? quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat oculis, uoce, geſtu, inimici ut lacrimas tenere non poſſent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas, ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto nõ egeremus. uerũ quia animi perotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, atque penè obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia, & prompta ſumẽda: Omnis enim motus animi, ſuum quendam à natura habet uultũ, & ſonum, & geſtum, totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita ſonant, ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam uoces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quenque tactum reſpondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua, quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum, contractum, diffuſum, cõtinẽti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullũ eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur, hi ſunt actori, ut pictori expoſiti ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracũdia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos. & ea, quæ tu dudum Antoni protuliſti.
Segregare abs te auſus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite.

& Atreus ferè totus. Aliud miſeratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.

Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.

O pater, o patria, o Priami domus, & quę sequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multimodis sum circũuentus, morbo, exilio, atque inopia,
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem,
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu,
Aliud uis, contentum, uehemẽs, imminens, quadam incitatione grauitatis.
Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum.
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.
Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,
Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnis autẽ hos motus subsequi debet gestus non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, et sententiã non demonstratione, sed significatione, declarans, laterũ inflexione, hac forti, ac uirili nõ ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiã à palęstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequẽs uerba nõ exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiẽdis, aut finiendis. Sed in ore sunt oĩa. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ, quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidẽ, magnopere laudabant: Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi, nã hæc est una pars corporis, quę quot animi motus sunt, tot significationes, & cõmutationes possit efficere. neq; uero est quisquam, qui eadem contuẽs efficiat. Theophrastus quidem Tauriscũ quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agẽdo contuens aliquid, pronũtiaret. Quare oculorũ est magna moderatio: nam oris non est nimiũ mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquã deferamur. Oculi sunt, quorũ tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti cõgruens esse debet. Oculos autẽ natura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorũ declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ uocẽ uultus ualet, is aũt oculis gubernatur. Atq; in ijs omnibus, quę sunt actionis, inest quędam uis à natura data: quare etiã hac imperiti, hac uulgus, hac deniq; barbari maxime cõmouentur: uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est, sentẽtięq; sępe acutę, non acutorũ hominum sensus,

sus præteruolant, actio, quę præse motum animi fert, omneis mouet: ijsdē enim omniū animi motibus concitātur, & eos ijsdem notis, & in alijs agnoscunt, & in seipsi iudicant: Ad actionis aūt usum, atq; laudē, maximam sine dubio partem uox obtinet, quę primū est optanda nobis, deinde, quęcūq; erit, ea tuēda, de quo illud iam nihil ad hoc pręcipiendi genus quemadmodū uoci seruiatur, equidē magnopere censeo seruiendū. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio nō abhorrere, quod, ut dixi paulo ante occurreret, plurimis ī rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiā decet maxime: nā ad uocē in dicendo obtinendā nihil est utilius, q̄ crebra mutatio, nihil perniciosius, q̄ effusa sine intermissione cōtentio, quid? ad aures nostras, & actionis suauitatē, quid est uicissitudine, et uarietate, et cōmutatione aptius? Itaq; idē Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quē seruū sibi ille habuit ad manum, cū eburneola solitus est habere fistula, q stare occulte post ipsum, cū concionaretur, peritum hominē, qui inflaret celeriter eū sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à cōtentione reuocaret. Audiui mehercule inquit Catulus, & sępe sum admiratus hominis cum diligentiā, tum ēt doctrinā, & scientiā. Ego uero inquit Crassus, ac doleo quidē illos uiros in eā fraudem in rep. esse delapsos, quāq̄ ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorū ciuiū, quos nostri patres nō tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istū, et te ad Gracchi fistulā refer, cuius ego nō dū planè rationē intelligo. In omni uoce inqt Crassus, est quiddā mediū, sed suū cuiq; uoci, hīc gradatī ascēdere uocē utile, & suaue est: nam à principio clamare agreste quiddā est, & illud idem ad firmandū est uocē salutare. deinde est quiddā contentionis extremū, quod tamē inferius est, q̄ acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, & tamē ab ipsa cōtentione reuocabit. Est itē cōtra qddam in remissione grauissimū, quoq; tanq̄ sonorū gradibus descenditur. Hęc uarietas, & hic per oēs sonos uocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suauitatē, sed fistulatorē domi relinquetis, sensum huius cōsuetudinis uobiscū ad forū deferetis. Edidi quæ potui, nō ut uolui, sed ut me tēporis angustiæ coegerunt: scitum est enim causam conferre in tēpus, cū afferre plura si cupias, nō queas. Tu uero inqt Catulus, collegisti oīa, quantū ego possum iudicare, ita diuinitus, ut non à græcis didicisse, sed eos ipsos hęc docere posse uideare. Me quidē istius sermonis participē factum esse gaudeo, ac uellē ut meus gener sodalis tuus Hortēsius affuisset, quē quidē ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione cōplexus es, excellentem fore. Et Crassus fore dicis inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cū me consule in senatu causam defendit Africæ, nuperq; etiā magis cum pro Bithynię rege dixit. Quamobrem recte uides Catule, nihil enim isti adolescenti neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio, quo magis est tibi Cotta, et tibi Sulpici uigilandū, ac laborandū: non enim ille mediocris orator uestrę quasi succrescit ętati, sed & ingenio peracri, & studio flagrāti, & doctrina eximia, & memoria singulari: cui quanquam faueo, tamen illum ætati suæ præstare cupio, uobis uero illum tanto minorem præcurrere uix honestū est. Sed iam surgamus inquit, nosq; curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq; laxemus.

M. T. CICERONIS

BRVTVS

VM E Cilicia decedens Rhodum uenissem, & eò mihi de Q. Hortensij morte esset allatum, opinione omniũ maiorem animo cepi dolorem: nam & amico amisso, cũ consuetudine iucunda, tum multorum officiorum cõiunctione me priuatum uidebam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam, qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meę fecerat, & inauguratum ab eodem, ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebam etiam molestiam, quod magna sapiẽtium ciuium, bonorumq́ penuria, uir egregius, coniunctissimusq́ mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentię suę triste nobis desiderium reliquerat: dolebamq́, quod, non ut pleriq́ putabãt, aduersarium, aut obtrectatorẽ laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiserã: Etenim si in leuiorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobilis poëtarum æqualium morte doluisse, quo tãdem animo eius interitum ferre debui? cum quo certare erat gloriosius, quàm omnino aduersarium nõ habere, cum presertim non modo nunquam sit, aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed cõtra semper alter ab altero adiutus, & cõmunicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniã perpetua quadam felicitate usus ille cessit è uita suo magis, quàm suorum ciuiũ tempore, & tum occidit, cũ lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare, uixitq́ tan diu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq́ uiuere, nostro incommodo, detrimentoq́, si est ita necesse, doleamus, illius uero mortis opportunitatẽ beneuolẽtia potius, quàm misericordia prosequamur, ut quotiescunq́ de clarissimo, et beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quàm nosmetipsos diligere uideamur: nam si id dolemus, quod eo iam frui nobis nõ licet, nostrum est id malũ, quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticã utilitatẽ referre uideamur: sin tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit angimur, summam eius felicitatẽ non satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cetera fortasse desiderãret unà cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus, hunc autem, & præter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq́ auribus digna, spoliatum, atque orbatum uideret. Equidem angor animo, non cõsilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, quibusq́ me assuefeceram, quæq́ erant propria, cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratę, et bene constitutę ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas, et oratio, tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominũ, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquã essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquam in portum confugere deberet, nõ

inertię,

inertię,neque desidiæ,sed otij moderati,atque honesti, cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret,haberetq; suam quãdam maturitatem, & quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta,quibus illi ipsi,qui didicerãt eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur,non reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunate,beateq; uixisse,cum in ceteris ciuitatibus,tum maxime in nostra,quibus, cum auctoritate,rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit:quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit,cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus: Nã cum inambularem in xisto,& essem otiosus domi, M. ad me Brutus,ut cõsueuerat,cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita cari,itaq; iucundi,ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de repu. cura consederit,quos postquam salutaui,quid uos inquam Brute,& Attice nunc? quid tandem noui? Nihil sanè inquit Brutus,quod quidem, aut tu audire uelis,aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus,eo inquit ad te animo uenimus,ut de rep. esset silentiũ,& aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice,& præsentem me cura leuatis,& absenti magna solatia dedistis,nam uestris primum literis recreatus,me ad pristina studia reuocaui. Tum ille,legi inquit perlubenter epistolã,quam ad te Brutus misit ex Asia,qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte inquam est uisus, nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius ualetudinis,tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum: atque ut post Cãnensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se romanus erexit, posteaq; prospere res deinceps multæ consecutæ sunt,sic post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit,quod uellem, aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, uolui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum,siquidem quod uolui, tanta in re consecutus sum: sed scire cupio quæ te Attici literę delectauerint? Istæ uero inquã Brute non modo delectationem mihi,sed etiam,ut spero,salutem attulerũt. Salutem inquit ille? quodnam tandem genus istuc tam præclarum literarũ fuit? An mihi potuit inquam esse aut gratior ulla salutatio,aut ad hoc tempus aptior, quã illius libri,quo me hic affatus,quasi iacẽtem excitauit? Tum ille, nempe eum dicis inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, &, ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est. Istum ipsum inquam Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum atticus, Optatissimum mihi quidem est, quod dicis,sed quid tandem habuit liber iste,quod tibi aut nouũ,aut tanto usui posset esse? Ille uero,& noua inquã mihi quidem multa,et eam utilitatem,quam requirebam,ut explicatis ordinibus temporum,uno in conspectu omnia uiderem,quæ cum studiose tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit,admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum,teq; remunerandum,si non pari,at grato tamen munere, quanquã illud Hesiodium laudatur à doctis,quod eadem mensura reddere iubet,qua acceperis,aut etiam cumulatiore,si possis. Ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar,sed rem ipsam non dum posse uideor, idq; ut ignoscas à te peto: nec enim ex nouis(ut agricolæ solent)fructibus est,unde tibi reddam,quod accepi, sic omnis fœtus repressus,exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit, nec ex con

ditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tãquam in inculto, & derelicto solo, quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere possimus largitatẽ tui muneris, modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui, cũ multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille, Ego uero et expectabo ea, quæ polliceris, nec exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoq; inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, & si fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero inquam tibi ego Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule inquit tibi repromittere istuc quidem ausus sim, nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem, fore. Tum pomponius, ego uero inquit Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te ausurus esse appellare, quoniã longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur se exacturum professus est, quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquam? Vt scribas inquit aliquid, iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eisq; nosmetipsi ad rerum memoriam cõprehendẽdã impulsi, atq; incensi sumus: Sed illa cum poteris, atq; ut possis rogo. Nunc uero ĩquit, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id inquam? Quod mihi nuper in Thusculano inchoauisti de oratoribus, quãdo esse cœpissent, qui etiam, et quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrũ potius, detulissem, magnopere hic audire se uelle dixit: itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuũ. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, et mihi. Ego uero inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit, relaxa modo paulum animum, aut sanè (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atque optimi regis ornatissimè, & copiosissimè à Bruto me audisse defensam. Scio inquit ab isto initio tractum esse sermonem, teq; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio: nam mihi Brute in te intuenti crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua, & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria: cum enim in maximis causis uersatus esses, & cum tibi ætas nostra iam cederet, fascisq; summitteret, subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille ceterarum rerum causa inquit istuc & doleo, & dolendum puto, dicendi autem me, non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatioq; delectat, quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso: Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquã potest. Præclare inquam Brute dicis, eoq; magis ista dicẽdi laude delector, quod cetera, quæ sunt quodã habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquentem neminẽ uideo factum esse uictoria: sed quo facilius sermo explicetur,

cetur, sedētes, si uidetur, agamus. Cū idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. HIC ego: laudari igitur eloquentiam, & quanta uis sit eius expromere, quātamq́ ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neq; propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc uero sine ulla dubitatione confirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimā: quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquęq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantā uim, quātamq́ difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cū eloquentiæ studio sit incensa, iamdiuq́ excellat in ea, præstetq́ ceteris, tamen omnis artes uetustiores habet, & multo ante, non inuētas solum, sed etiā perfectas, quàm hęc est à gręcis elaborata dicēdi uis, atq; copia: In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt Atticæ, & quasi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primum se orator extulit, primumq́ etiam monimentis, & literis oratio est cœpta mandari, tamen ante Periclen, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidē, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. Quanquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratū, & paulo seniorē etiam Solonē, posteaq́ Clisthenē multum ut temporibus illis ualuisse dicendo. Post hāc ętatē aliquot annis, ut ex Attici monimētis potest perspici, Themistocles fuit quē constat cum prudentia, tum etiā eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus: Cleonem etiam temporibus illis turbulentū illum quidem ciuē, sed tamen eloquentem cōstat fuisse, huic ętati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes, quibus tēporibus, quod dicēdi genus uiguerit, ex Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest: grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, et ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed, ut intellectū est, quantā uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio, tum etiā magistri dicēdi multi subito extiterūt, tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcędonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliq́ multi temporibus eisdem docere se profitebātur, arrogantibus sanè uerbis, quemadmodū causa inferior (ita enim loquebātur) dicendo fieri superior posset: Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadā disputandi refellere eorum instituta solebat uerbis. Huius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri, primumq́ tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus, & malis, deq; hominum uita, & moribus disputatur, inuenta dicitur, quod quoniā genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores à quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, et perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intraq́ parietes aluit eam gloriam, quam nemo meo quidem iudicio, est postea consecutus: is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios, & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere seruari: ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam

ad numerũ conclusio nulla erat, aut si quãdo erat, non apparebat, eam dedita opera esse quęsitam, quæ forsitan laus sit, ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat: ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq́ sententiam: quę cum aptis constricta uerbis est, cadit etiã plerũque numerose: nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu quasi necessitate aliqua uerborum comprehensio terminatur, in quo non modo defici, sed etiã laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere, nam planè quidem perfectum, et cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris, nihil acutè inueniri potuit ĩ eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdolè, nihil uersutè, quod ille non uiderit, nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sentẽtiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq́ plures, hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, ut opinio mea fert, sucus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor: Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra, itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat: processerat enim in solem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti doctissimi hominis umbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramq́ reddidit, & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus, Vides'ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua, & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi R. ætas est, senes, ut Atheniensium sęcla numerantur, adolescentes debent uideri: nam & si Ser. Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem, nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio: neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentia: neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset, cuius & si incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum, siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedęmoniorũ astricta legibus: Sed studiũ eius generis, maiorq́ uis agnoscitur in Pisistrato: Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus, ut apud Athenienses nõ ita sanè uetus: fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata, nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarum bellum fuit, similisq́ fortuna clarorum uirorum, siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati

pulsus

pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatumqꝫ iracundiæ suæ, morte sedauit, nam & si aliter apud te est Attice de Coriolano, concede tamen ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo uero inquit arbitratu, quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius, ut enim tu nūc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Temistocle finxit: Nam quē Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusqꝫ uir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno sibi cōsciuisse mortem, hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuū concidisse: hanc enim mortem rhetorice, et tragice ornare potuerūt, illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum: quare quoniā tibi quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet, præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè inquā, ut lubet de isto, & ego cautius post hac historiam attingam te audiente, quem rerum romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam, quæ quanquam tum nulla erat dicendi tamen ab Anaxagora physico eruditus exercitationē mentis à reconditis, abstrusisqꝫ rebus, ad causas forenses, popularesqꝫ facile traduxerat: huius suauitate maxime hilaratę Athenę sunt, huius ubertatem, & copiam admiratę, eiusdem uim dicendi, terroremqꝫ timuerunt. Hęc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit: nec enim in constituentibus rempu. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet: pacis est comes, otijqꝫ socia, et iam bene constitutę ciuitatis, quasi alumna quædam eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controuersia natura, artem, & præcepta siculos Coracem, & Tisian conscripsisse, nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamē, & de scripto plerosque dicere, scriptasqꝫ fuisse, & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quę nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, uituperationesqꝫ conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoqꝫ rursus affligere. Huic antiphontem Rhamnusium similia quædam habuisse conscripta, quo neminem unquā melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente locuplex auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi, deinde quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse, scribere autē alijs solitum orationes, quibus in iudicijs uterentur, sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circunueniretur, sępe ipse in iudiciū uocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totumqꝫ se ad artes componendas transtulisse. Et Gręciæ quidem oratorum partus, atqꝫ fontis uides ad nostrorum annaliū rationem ueteres, ad ipsorum sanè recētes: nam ante quàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Gręciæ,

sed proprium Athenarum: quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem, Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem: breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet. At uero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximiq́ue huic laudi habiti honores illustre oratorũ nomen reddiderũt: nam, ut semel è Pireęo eloquẽtia euecta est omnes peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemq́ue illam salubritatem Atticæ dictionis, quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contẽnendi quidem, nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes, Rhodij saniores, & Atticorum similiores, sed de Græcis hactenus, etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, ista uero inquit, quàm necessaria fuerint, non facile dixerim, iucunda certe mihi fuerunt, neq́ue solum non longa, sed etiã breuiora, quàm uellem. Optime inquam, sed ueniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quã quantum ex monimentis suspicari licet: Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestrę principi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acute, argutèq́ue coniecerit, qui summã prudentiam simulatione stultitiæ texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filiũ, expulerit, ciuitatẽq́ue perpetuo dominatu liberatã, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq́ue deuinxerit, qui collegæ suo imperiũ abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret, quod certe effici nõ potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus itẽ paucis annis post reges exactos, cũ plebes propè ripam Anienis ad tertium miliariũ consedisset, eumq́ue montẽ, qui sacer appellatus est occupauisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedauisse discordias, eiq́ue ob eam rem honores amplissimos habitos, & eũ primum ob eam ipsam causam maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidẽ potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiã plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appiũ Claudiũ suspicari disertũ, quia senatũ iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabriciũ, quia sit ad Pyrrhũ de captiuis recuperandis missus orator. T. Corũcanium, quod ex põtificũ cõmentarijs longe plurimũ ingenio ualuisse uideatur. M. Curiũ, quod is Trib. pl. interrege Appio Cęco diserto homine comitia cõtra leges habẽte, cum de plebe consulem nõ accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit, quod fuerit permagnũ nõ dũ lege Menia lata. Licet aliquid etiã de M. Popilij ingenio suspicari, qui cũ Cos. esset, eodẽq́ue tẽpore sacrificiũ publicũ cũ lęna faceret, quod erat flamẽ carmentalis, plebei cõtra patres cõcitatione, & seditione nuntiata, ut erat lęna amictus, ita uenit in cõcionem, seditionemq́ue cum auctoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullũ eloquentiæ præmiũ fuisse, nihil sanè mihi legisse uideor, tantummodo coniectura ducor ad suspicãdum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui Trib. pl. legem de agro gallico, et piceno uiritim diuidendo tulerit, qui Cos. apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello punico secundo

cum

cum L. Veturio Philone Cos. fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem mea sententia Q. Ennius, presertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum: est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

" Additur orator Cornelius suauiloquenti.
" Ore Cetegus Veturio collega Philoni,
" Filius, . & oratorẽ appellat, & suauiloquẽtiam tribuit, quæ nunc quidem nõ tam est in plerisq;: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur, sed est ea laus eloquentiæ certe maxima,
" Is dictus ollis popularibus olim.
" Qui tum uiuebant homines, atque æuum agitabant,
" Flos delibatus populi. Probe uero, ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua uirum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.
" Suadæq; medulla,

πειθὼ quam uocant græci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius, eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cetegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello punico secũdo, quęstorq; his Coss. M. Cato, modo planè, annis. CXXXX. ante me consulem, & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem ætatis, qui sermo fuerit ex Næuianis scriptis ĩtelligi potest: his enim Coss. ut in ueteribus commẽtarijs scriptum est, Næuius est mortuus quanq̃ Varro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuij producit longius: nã Plautus P. Claudio L. Portio. XX. annis post illos, quos ante dixi, Coss. mortuus est Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis. VIIII. post eum fuit Cos. eum nos, ut peruetere m habemus, q̃ L. Marcio. M. Manilio Coss. mortuus est annis. LXXXIII. ipsis ante me consulem. Nec uero habeo quẽquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appij Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes forte delectãt, & hercules hæ quidem extant: ipsę enim familiæ sua quasi ornamẽta, ac monimenta seruabant, & ad usum, siquis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrãdum nobilitatem suam, q̃q̃ his laudationibus historia rerum nostrarũ est facta mendosior: multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebẽ transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderẽtur genus, ut si ego meá M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpicio Cos. anno. X. post exactos reges fuit. Catonis autẽ orationes nõ minus multę ferè sunt, quã Attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse: est enim Atticus, quoniam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere, quanquã Timæus eũ, quasi Licinia, & Mucia lege repetit Syracusas: & quodãmodo ẽ nõnulla in ijs etiã inter ipsos similitudo, acuti sunt, elegãtes, faceti, breues. Sed

ille græcus ab omni laude felicior: habet enim certos sui studiosos, qui non tã habitus corporis opimos, quã gracilitates cõsectentur, quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic, ut & fieri nihil possit ualentius, uerũ est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodũ gaudeãt. Catonẽ uero quis nostrorũ oratorum, qui quidẽ nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quẽ uirum (dij boni) mitto ciuem, aut senatorẽ, aut imperatorẽ? oratorẽ enim hoc loco quærimus, quis illo grauior in laudãdo, acerbior in uituperãdo? in sentẽtijs argutior? in docendo, edisserendoq; subtilior? Refertæ sunt orationes amplius cẽtumquinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis, & rebus illustribus, licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna sint, omnes oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iã uero origines eius quẽ florẽ, aut quod lumen eloquentię nõ habẽt? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante sæclis, & Philisto Siracusio, & ipsi Thucydidi: nã, ut horũ concisis sentẽtijs, interdum etiam non satis apertis cũ breuitate, tum nimio acumine, officit Theopõpus elatione, atq; altitudine orationis suæ, quod idẽ Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorũ quasi exaggerata altius oratio. Sed & ĩ nostris inscitia est, quod ij ipsi q ĩ Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quã Atticam appellant, hanc in Catone nõ nouerunt quidem, Hyperidæ uolunt esse, & Lysiæ, laudo, sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicẽdi se gaudere dicunt, sapiẽter id quidẽ, atq; utinã imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem, gratum est tamen quod uolunt, cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cũ penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam horridiora uerba, ita enim tum loquebantur, id muta, quod tũ ille nõ potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio, ipsa uerba cõpone, & quasi cogmenta, quod ne græci quidẽ ueteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationẽ Græci putãt, si uerborum immutationibus utãtur, quos appellãt τρόπους, & sentẽtiarũ, orationisq; formis, quæ uocãt σχήματα, nõ uerisimile est, q̃ sit in utroq; genere & creber, & distinctus Cato. Nec uero ignoro nõ dum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius, quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignũ quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quã in hac una dicendi, uersatur antiquitas: quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, nõ intelligit Canachi signa rigidiora esse, quã ut imitentur ueritatẽ? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, q̃ Canachi: nõ dum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est in qua Zeusim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui nõ sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas & liniamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat: nihil est enim simul & inuentum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid nostri ueteres uersus ubi sunt?

» Quos olim Fauni, uatesq; canebant,

Cum

Cum neq; musarum scopulos quisquam superarat
Nec dicti studiosus erat
Ante hunc:

ait ipse de se, nec mentitur in gloriando, sic enim sese res habet, nam & odyssea latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ nō satis dignæ, quæ iterū legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci F. & M. Tuditano Coss. docuit anno ipso ante q̄ natus est Ennius, post Romam conditam autē quartodecimo & quingētesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorū cōtrouersia. Accius autē à Q. Maximo quintum Cos. captum Tarento scripsit Liuium annis XXX. postquā eum fabulam docuisse, & Atticus scribit, & nos in antiquis cōmētarijs inuenimus. Docuisse autem fabulam annis post. XI. C. Cornelio Q. Minucio Coss. ludis Iuuētatis, quos Salinator Senensi prælio uouerat, in quo tātus error Accij fuit, ut his Coss. XXXX. ānos natus Ennius fuerit, cui cū æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquāto is, qui primus fabulā dedit, quā ij q̄ multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Neuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute Attico assigna, qui me inflāmauit studio illustrium hominum ætates, & tēpora persequēdi. Ego uero inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporū, & ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiā esse accōmodatam puto. Recte inquā Brute intelligis, atq; utinam extarent illa carmina, quæ multis sæclis ante suā ætatem in epulis esse cantitata à singulis cōuiuis de clarorum uirorū laudibus in originibus scriptum reliquit Cato, tamen illius, quem in uatibus, & faunis enumerat Ennius, bellū punicū, quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, ut est certe, perfectior, qui si illū, ut simulat, cōtēneret, nō omnia bella persequēs primū illud punicū acerrimū bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, Scripsere (inquit) alij rē uersibus, & luculente quidem scripserunt, etiā si minus, q̄ tu, polite. Nec uero tibi aliter uideri debet, qui à Næuio, uel sumpsisti multa, si fateris, uel si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius. C. Varro. Q. Maximus. Q. Metellus. P. Lentulus. P. Crassus, qui cum superiore Africano Cos. fuit. Ipsum Scipionem accepimus nō infantem fuisse, filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset in primis habitus esset disertus, indicant cū oratiunculæ, tum historia quædam græca, scripta dulcissime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidē ciuilis omniū peritissimus, sed etiam ad dicēdum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus, qui maxime omniū nobiliū græcis literis studuit, isq; & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atq; elegās: iam enim erat unctior quædam, splendidiorq; consuetudo loquendi: nā hoc prætore ludos Apollini faciente, cū Thyesten fabulam docuisset Q. Marcio. Gn. Seruilio Coss. mortem obijt Ennius. Erat ijsdem temporibus Ti. Gracchus. P. F., qui bis Cos. & censor fuit, cuius est oratio græca apud Rhodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquētem cōstat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Cos. & censor fuit, habitum eloquentem, M. alium illius, qui sacra acceperit filium, dicunt etiā L. Lentulū, qui cū C. Figulo Cos. fuit Q. Nobiliorem M. Filium. iam patrio īstituto deditum studio literarum, qui etiam

Q.Ennium,qui cum patre eius in Aetolia militauerat ciuitate donauit; cum III.uir coloniam deduxisset,& T.Annium Luscum huius Q.Fuluij collegã non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiam L.Paulus Africani pater,personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo,qui annos.V.&.LXXX.natus excessit è uita,cum quidem eo ipso anno contra Ser.Galbam,ad populum summa contentione dixisset,quam etiam orationẽ scriptam reliquit,sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt:nam & A.Albinus is,qui græce scripsit historiam,qui Cos. cũ L.Lucullo fuit,& literatus,& disertus fuit,& tenuit cum hoc locũ quendã, etiam Ser.Fuluius,& unà Ser.Fabius pictor,& iuris,& literarũ,& antiquitatis bene peritus.Q.q; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus:nam Q.Metellus,is,cuius quatuor filij consulares fuerunt,in primis est habitus eloquens,qui pro L.Cotta dixit,accusante Africano,cuius & aliæ sunt orationes,& contra Ti.Gracchum exposita est in C.Fannij annalibus,tum ipse L. Cotta ueterator habitus,sed C.Lælius,& P.Africanus in primis eloquentes, quorum extant orationes,ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controuersia Ser.Galba eloquentia præstitit,& nimirum is princeps ex latinis,illa oratorum propria,& quasi legitima opera tractauit,ut egrederetur à proposito ornandi causa,ut delectaret animos,aut permoueret,ut augeret rem,ut miserationibus,ut communibus locis uteretur,sed nescio quomodo huius,quem constat eloquentia præstitisse,exiliores orationes sunt,& redolentes magis antiquitatem,quàm aut Lęlij,Scipionis,aut etiam ipsius Catonis.Itaq; exaruerunt,uix iam ut appareant.De ipsius Lęlij,& Scipionis ingenio,quanquam ea est iam,ut plurimum tribuatur ambobus,dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lęlij de collegis non melior,q̃ de multis,q̃ uoles Scipionis,non quo illa Lælij quidquã sit dulcius,aut quod de religione dici possit augustius,sed multo tamen uetustior,& horridior ille,q̃ Scipio,& cum sint in dicendo uariæ uoluntates,delectari mihi magis antiquitate uidetur,& lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius.Sed est mos hominum,ut nolint eundem pluribus rebus excellere:nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest,in qua ipsa,egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium,sic ingenij,literarum,eloquentiæ,sapientiæ deniq;,& si utriq; primas,prioris tamen libenter deferunt Lælio.Nec mihi ceterorum iudicio solum uidetur,sed etiam ipsorum inter ipsos concessu,ita tributum fuisse.Erat omnino tum mos,ut in reliquis rebus melior,sic in hoc ipso humanior,ut faciles essent in suum cuiq; tribuendo,memoria teneo Smyrnæ me ex P.Rutilio Ruso audisse,cum diceret adolescentulo se accidisse,ut ex S.C.P. Scipio,& D. Brutus(ut opinor) Coss.de re atroci,magnaq; quærerent.Nam cum in Sylua sua facta cædes esset,notiq; homines interfecti,insimularetur q; familia,partim etiam liberi,societatis eius,quę picarias de P.Cornelio.L.Mummio censoribus redemisset, decreuisse senatum,ut de ea re cognoscerent,& statuerent Coss.causam pro publicanis accurate,ut semper solitus esset,eleganterq; dixisse Lælium,cum Coss.re audita,amplius de consilij sententia pronuntiauissent,paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius,meliusq; dixisse,iterumq; eodem modo à Coss.rem esse prolatam,tum Lęlium,cum eum socij domum reduxissent,

duxissent,egissentq; gratias,& ne defatigaretur orauissent,locutum esse,ita se quæ fecisset honoris eorũ causa,studiose,accurateq; fecisse,sed se arbitrari causam illã à Ser.Galba,quod is in dicẽdo fortior,acriorq; esset,grauius,& uehemẽtius posse defẽdi,itaq; auctoritate C.Lælij publicanos causam detulisse ad Galbã:illũ autẽ,quod ei uiro succedẽdum esset,uerecunde,& dubitãter recepisse,unum,quasi cõperendinatus,mediũ diem fuisse,quem totum Galbam ĩ considerãda causa,cõponendaq; posuisse,& cũ cognitionis dies esset,& ipse Rutilius rogatu sociorũ domum ad Galbã mane uenisset,ut eum admoneret,& ad dicendi tẽpus adduceret,usq; illũ quoad ei nunciatum esset Coss. descendisse,omnibus exclusis cõmentatum in quadam testudine cum seruis literatis *fuisse,quorũ aliud dictare eodem à tempore solitus esset,interim cum esset ei nuntiatũ tẽpus esse,exisse in ędis eo colore,& ijs oculis,ut egisse causam non cõmentatum putares. Addebat etiam,idq; ad rem pertinere putabat,scriptores illos male mulcatos exisse cũ Galba. Ex quo significabat illum nõ in agendo solũ,sed etiam in meditando uehemẽter atq; incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione,plurimis audientibus corã ipso Lęlio,sic illam causam,tanta ui,tantaq; grauitate dixisse Galbam,ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur,Itaq; multis querelis,multaq; miseratione adhibita,socios,omnibus approbãtibus,illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet,cum duæ summæ sint in oratore laudes,una subtiliter disputãdi ad docendũ,altera grauiter agendi ad animos audiẽtium permouendos,multoq; plus proficiat is,qui inflãmet iudicem,q̃ ille,qui doceat,elegantiam in Lælio,uim in Galba fuisse:quę quidem uis tum maxime cognita est,cum Lusitanis à Ser.Galba prætore,contra interpositam,ut existimabatur,fidem,interfectis.T.Libone Tr.pl.populum incitante,& rogationẽ in Galbam priuilegij similem ferente,summa senectute(ut ante dixi)M.Cato legem suadẽs in Galbam multa dixit,quam orationem in origines suas retulit,paucis ante,q̃ mortuus est,an diebus,an mensibus. Tum igitur recusans Galba pro sese,& populi R.fidem implorans,cum suos pueros,tum.C.Galli etiam filium flens commendabat,cuius orbitas,& fletus mirè miserabilis fuit,propter recentem memoriam clarissimi patris,isq; se tum eripuit flãma propter pueros misericordia populi commota,sicut idem scriptũ reliquit Cato. Atq; etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse,ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem,& paulum interquieuissem. Quid igitur inquit est causæ Brutus,si tanta uirtus in oratore Galba fuit cur ea nulla ĩ orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis,qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem inquam Brute causa non scribendi,& non tam bene scribendi,q̃ dixerint:nã uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse,ne domesticus etiam labor accederet ad forensem,plereq; enim scribuntur orationes habitæ iam,non ut habeantur:alios non laborare,ut meliores fiant:nulla enim res tantum ad dicendum proficit,quantum scriptio:memoriam autem in posterum ingenij sui nõ desiderant,cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam,eamq; etiam maiorem uisumiri si ĩ existimantium arbitrium sua scripta non uenerint. Alios quod melius putent dicere se posse,q̃ scribere,quod perigeniosis hominibus,neq; satis doctis plerũq; contigit,ut ipsi Galbæ,quem fortasse uis non ingenij solum,sed etiã animi,&

naturalis quidā dolor dicentem incendebat,efficiebatq́;,ut & incitata, & grauis,& uehemens esset oratio,dein cum otiosus stylum prehenderat, motusq́; omnis animi,tanquā uictus hominem defecerat,flaccescebat oratio, quod ijs, qui limatius dicendi cō sectātur genus,accidere nō solet,propterea quod prudentia nunquā deficit oratorem,qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere,ardor animi nō semper adest,isq́; cum consedit,omnis illa uis, & quasi flāma oratoris extinguitur:hāc igitur ob causam uidetur Lælij mēs spirare etiā in scriptis,Galbæ autē uis occidisse.Fuerūt etiam in oratorum numero mediocrium L.& SP.Mummij fratres,quorum extant amborum orationes:simplex quidē Lucius,& antiquus,Spurius autē nihilo ille quidem ornatior,sed tamen astrictior,fuit enim doctus ex disciplina stoicorū. Multæ sunt SP.Albini orationes.Sunt etiam L.& C.Aureliorum,orestarum,quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse.P.etiam Popilius cum ciuis egregius, tum nō indisertus fuit.C.uero filius eius disertus.C.q́; Tuditanus cū omni uita atq́; uictu excultus,atq́; expolitus,tū eius elegās est habitū etiā orationis genus.Eodēq́; ī genere est habitus is,qui iniuria accepta fregit Ti.Gracchū patientia,ciuis ī rebus optimis cōstantissimus M. Octauius. At uero M.Aemilius Lepidus,qui est Porcina dictus,ijsdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu,& summus orator est habitus,& fuit,ut apparet ex orationibus,scriptor sanè bonus.Hoc in oratore latino primū mihi uidetur & lenitas apparuisse illa græcorum,& uerborum comprehensio,etiam artifex,ut ita dicā,stylus.Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & propè æquales C.Carbo,& Ti.Gracchus audire soliti sunt, de quibus iam dicendi locus erit,cum de senioribus pauca dixero.Q.enim Pompeius non cōtemptus orator temporibus illis fuit,qui summos honores,homo per se cognitus, sine ulla cōmendatione maiorum,est adeptus. Tum L.Cassius multum potuit,nō eloquentia,sed dicendo tamen,homo nō liberalitate,ut alij, sed ipsa tristitia, & seueritate popularis,cuius quidem legi tabellariæ M.Antius Briso Tr.pl. diu restitit,M.Lepido Cos.adiuuante.Eaq́; res P.Africano uituperationi fuit,quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio,& lingua,plus auctoritate tamen, & gratia subleuabant.Sed Pompeij sunt scripta,nec nimis extenuata,quanquam ueterum est similis,& plena prudentiæ.P.Crassum ualde probatum oratorem ijsdem ferè temporibus accepimus,qui & ingenio ualuit, & studio,& habuit quasdam etiam domesticas disciplinas:nam & cum summo illo oratore Ser. Galba,cuius C.filio filiam suam collocauerat,affinitate sese deuīxerat,& cum esset P.Mucij F.fratremq́; haberet P.Scæuolam domi ius ciuile cognouerat, in eo industriam constat summā fuisse,maximamq́; gratiam,cum & consuleretur plurimum,& diceret.Horum ætatibus adiuncti duo C.Fannij C.M.filij fuerunt,quorum C.Filius,qui Cos.cum Domitio fuit,unam orationem de socijs,& nomine latino,contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus,quid ergo?est ne ista Fānij?nam uaria opinio pueris nobis erat,alij à C.Persio literato homine scriptam esse aiebant illo,quem significat ualde doctum esse Lucilius,alij multos nobiles,quod quisq́; potuisset in illam orationē contulisse. Tum ego,audiui equidem ista inquam de maioribus natu,sed nunquā sum adductus,ut crederem,eamq́; suspicionem propter

hanc causam credo fuisse, quod Fānius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur: unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus, nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset, presertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis, nam & causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio, & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fānius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium nō erat, non admodū diligebat, presertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum, prætulisset, cui tamen Lælius se excusans non genero minori dixit se illud, sed maiori filię detulisse: is tamen instituto Lælij Panætium audiuerat: eius omnis ī dicendo facultas, ex historia ipsius nō ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; perfecte diserta. Mutius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis cōtra T. Albuciū, is oratorū in numero non fuit, iuris ciuilis intelligētia, atq; omni prudentiæ genere prę stitit. L. Cœlius antipater scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculētus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi magister. Vtinam in Ti. Graccho C. q; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria præstitisset, sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numātini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uolūtaria se à seueritate iudicū uindicauit: sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrum teste dicimus: nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes non dum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligētia Corneliæ matris à puero doctus, & græcis literis eruditus: nam semper habuit exquisitos è Gręcia magistros. In eis iam adolescēs Diophanem Mithyleneum Græciæ temporibus illis disertissimum, sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quod uita suppeditauit, est in multis iudicijs, causisq; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperūt: nam & quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerūt. L. enim Piso Tr. pl. legē primus de pecunijs repetūdis Cēsorino, & Manilio coss. tulit. Ipse etiā Piso & causas egit, & multarū legum aut auctor: aut dissuasor fuit: isq; & orationes reliquit, quæ iā euanuerunt, & annalis sanè exiliter scriptos, & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data, quam legem L. Cassius Lepido, & Mācino coss. tulit. Vester etiam D. Brutus M. F. ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam

Q.Maximo L.Pauli nepoti,& uero ante Maximum illum Scipionem,quo duce priuato T.Gracchus occisus esset,cum omnibus in rebus uehementē,tū acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P.Lentulus ille princeps, ad rēp. dūtaxat quod opus esset,satis habuisse eloquētiæ dicitur, ijsdemq; temporibus L.Furius Pilus perbenè latine loqui putabatur,literatiusq; quàm ceteri P.Sceuola ualde prudenter,& acutè,paulo etiam copiosius,nec multo minus prudenter M.Manilius, Appij Claudij uolubilis,sed paulo feruidior oratio erat.In aliquo numero etiam M.Fuluius Flaccus,& C. Cato Africani sororis F.mediocres oratores,etsi Flacci scripta sunt,sed ut studiosi literarū,Flacci autem æmulus P.Decius fuit,non infans ille quidem,sed ut uita,sic oratione etiam turbulentus M.Drusus C.F.qui in tribunatu C.Gracchum collegā iterum tri.fecit uir & oratione grauis,& auctoritate,eiq; proxime adiunctus C.Drusus frater fuit,tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in tribunatu paulum C.Gracchum ætate antecedēs:fuit enim M.Lepido,& L. Oreste coss.quęstor Gracchus,tr.Pennus illius M.F.qui cum Q. Aelio cos. fuit,sed is omnia summa sperans,ædilicius est mortuus:nam de T. Flaminio quem ipse uidi,nihil accepi,nisi latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio M.Scaurus.P.Rutilius.C.Gracchus. De Scauro,& Rutilio breuiter licet dicere,quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterq; in multis causis uersatus erat in quibusdam laudandis uiris etiam si maximi ingenij nō essent,probabilis tamen industria,quāquam ijs quidem non omnino ingenium,sed oratorium ingenium defuit:neq; enim refert uidere, quid dicendum sit,nisi id queas solute,& suauiter dicere,ne id quidē satis est,nisi id,quod dicitur,fit uoce,uultu,motuq; conditius.quid dicam opus esse doctrina?sine qua etiam si quid bene dicitur adiuuāte natura,tamen id,quia fortuito fit,semper paratum esse nō potest.In Scauri oratione sapientis hominis,& recti grauitas summa,& naturalis quædam inerat auctoritas,non ut causam,sed ut testimonium dicere putares,cum pro reo diceret.hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur,ad senatoriam uero sententiam,cuius erat ille princeps,uel maxime,significabat enim non prudentiam solum, sed quod maxime rem continebat,fidem: habebat hoc à natura ipsa , quod à doctrina non facile posset,quāquam huius quoq; ipsius rei,quēamodum scis,præcepta sunt.Huius & orationes sunt,& tres ad L.Fufidium libri scripti de uita ipsius acta,sanè utiles,quos nemo legit,at Cyri uitam,& disciplinam legunt,præclarā illam quidē,sed neq; tam nostris rebus aptam , nec tamen Scauri laudibus anteponendam.Ipse etiā Fufidius,in aliquo patronorum numero fuit.Rutilius autem in quodam tristi,& seuero genere dicendi uersatus est,& uterq; natura uehemens,& acer.Itaq; cum unà consulatum petiuissent,non ille solum, qui repulsam tulerat,accusauit ambitus designatum cōpetitorem,sed Scaurus etiā absolutus,Rutilium in iudiciū uocauit, multaq; opera,multaq; industria Rutilius fuit,quæ erat propterea gratior,quod idem magnum munus de iure respondēdi,sustinebat,sunt eius orationes ieiunæ,multa præclara de iure,doctus uir,& græcis literis eruditus,Panætij auditor,propè perfectus in stoicis, quorū peracutū,& artis plenū orationis genus,sed tamen exile, nec satis populari assensioni accōmodatum. Itaq; illa,quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio,firma in hoc uiro,& stabilis inuēta est,

qui

qui quum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius cõsulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quòd sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adolescẽs. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrunq; tamen laudemus, quoniam per illos, ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt: uolo enim ut in scena, sic etiam in foro, nõ eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utãtur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auũculi sui testimoniũ, uacationem augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere, sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus, itaq; honoribus maiorum respondere non potuit: fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in græcis: ut omnes ferè stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti pene uerborum. Iidem traducti à disputando ad dicendum inopes reperiantur.

Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo stoico summam eloquentiam non desiderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego non inquã Brute sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura cõsumitur: uagum illud orationis, & fusum, & multiplex, nõ adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumq; more se exercuit, quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio, quo magis tuũ Brute iudiciũ probo, qui eorum idest ex uetere Academia philosophorũ sectã secutus es, quorum in doctrina, atq; præceptis disserendi ratio cõiungitur cum suauitate dicendi, & copia, quanq; ea ipsa Peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorẽ possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam ut stoicorũ astrictior est oratio, aliquãtoq; contractior, quam aures populi requirunt, sic illorum liberior, & latior q̃ patitur consuetudo iudiciorum, & fori: quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt Philosophi, si græce loquatur, loqui, quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idq; apparet ex genere, & granditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese, sed & huius oratio in philosophiam traslata pugnatior (ut ita dicam) uidetur, & illorum in iudicia pacatior. Nũc reliquorũ oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uero inquit Atticus, & uehementer quidem, ut pro Bruto etiam respõdeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator,

cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt: ſunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidẽ pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uolum inũ.

Præclare inquit Brutus teneo, qui iſtam turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam ĩtelligo Brute, quem dicas, certe enim & boni aliquid attulimus iuuẽtuti, magnificentius, q̃ fuerat genus dicendi, & ornatius, & nocuimus fortaſſe, quod ueteres orationes poſt noſtras, non à me quidem, meis enim illas antepono, ſed à pleriſq; legi ſunt deſitæ. Enumera inquit me in pleriſq;, q̃q̃ uideo mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea cõtemnebam. Atqui hęc inquã de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes, uerũtamen nondum tritis noſtrorum hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripſit etiã alia nõnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorũ fuit, ut eũ mirer, cũ & uita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe. Sed ecce in manibus uir, & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero C. Gracchus: noli enim putare quenquam Brute pleniorem, aut uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, ſic prorſus (inquit) exiſtimo, atque iſtum de ſuperioribus penè ſolum lego. Immo planè inquam Brute legas cenſeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanę, latinæq; literæ fecerunt, utinam non tam fratri pietatem, quã patriæ, pręſtare uoluiſſet, quam ille facile tali ingenio, diutius, ſi uixiſſet, uel paternã eſſet, uel auitam gloriã conſecutus. Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem, grandis eſt uerbis, ſapiens ſentẽtijs, genere toto grauis, manus extrema nõ acceſſit operibus eius, præclare inchoata multa, perfecta nõ planè, legendus inquam eſt hic orator Brute, ſi quiſquã alius iuuẽtuti: nõ enim ſolũ acuere, ſed etiã alere ingeniũ poteſt. Huic ſucceſſit ætati, P. Galba Ser. illius eloquentiſſimi uiri F. P. Craſſi eloquentis, & iuris periti gener. Laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiã propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu: nã rogatione Mamilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cũ pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tãto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam ediſceremus: hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romã conditam iudicio publico eſt condẽnatus. P. Scipio, qui eſt in cõſulatu mortuus, nõ multũ ille quidẽ, nec ſæpe dicebat, ſed & latinè loquẽdo, cuiuis erat par, & omnes ſale, facetijsq; ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis iuitijs orſus tribunatus: nam P. Popiliũ ui. C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit, uir & acer, & nõ indiſertus, triſtis exitus habuit cõſulatus: nã ĩuidioſã lege manilia quęſtio C. Galbam ſacerdotem, & quatuor cõſulares L. Beſtiam. C. Catonem. SP. Albinũ, ciuemq; præſtantiſſimũ L. Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutũ, cũ is contra populi ſtudium ſtetiſſet, gracchani iudices ſuſtulerũt. Huius diſſimilis in tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua nõ indiſertus fuit. C. Fimbria tẽporibus iiſdem ferè, ſed lõgius ętate prouectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicã) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cõmotior, diligentia tamen, & uirtute animi, atq; uita bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiã ipſo orationis genere liber, cuius orationis pueri legebamus, quas iã reperire uix poſſumus. Atq; etiã ĩgenio, & ſermõe elegãti,

ualetudine

ualetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, & si cũ remiserant dolores pedũ, nõ deerat in causis, tamen id non sępe faciebat: itaq; consilio eius, cũ uolebãt, homines utebãtur, patrocinio, cum licebat. Iisdem tẽporibus M. Brutus, in quo magnum fuit Brute dedecus generi uestro, qui cũ tanto nomine esset, patremq; optimũ uirum habuisset, & iuris peritissimũ, accusationẽ factitauerit, ut Athenis Lycurgus, is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens, & molestus, ut facile cerneres naturale quoddã stirpis bonum, degenerauisse uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodẽ tẽpore accusator de plebe L. Cæsulenus fuit, quẽ ego audiui iã senem, cum ab L. Sabellio multã lege Aquilia de iustitia petiuisset. Non fecissem hominis penè infimi mẽtionem, nisi iudicarem qui suspiciosius, aut criminosius diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiã græcis T. Albucius, uel potius penè græcus (loquor, ut opinor) sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autẽ Athenis adolescens, perfectus Epicureius euaserat, minime aptum ad dicendũ genus. Iam Q. Catulus nõ antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus, multæ literæ, summa, nõ uitæ solũ, atq; naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædã latini sermonis integritas, quæ perspici cũ ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quẽ de cõsulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, et Xenophõteio genere sermonis misit ad A. Furium poetam familiarem suũ, qui liber nihilo notior ẽ, q̃ illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, mihi quidem inquit nec iste notus est, nec illi, sed hęc mea culpa est: nunquã enim in manus inciderunt: nunc autẽ & à te sumã, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo latinus, quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisq; neglecta est: nã de sono uocis, & suauitate appellandarũ literarũ, quoniã filium cognouisti, noli expectare quid dicam, quãquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditũ orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut cum quosdam audires, qui tum erant præstãtes, uideretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus dicebant de Re. P. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis, M. Aurelius Scaurus, non sępe dicebat, sed polite, latine uero in primis est eleganter locutus, quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit: nam flamẽ Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi: itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. SP. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum uitiosa, & inutili lege, uectigale leuauit. M. Marcellus Aeserniní pater non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prętorius in mediocrium oratorũ numero, dicendi nõ ita multum laude processerat, sed de industria, cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta & in alijs pluribus intelligo me nõ ita disertos homines & retulisse in

oratorum numerum,& relaturum. Est enim propositū colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum, quorum quidem quæ fuerit ascēsio,& quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atq; absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt,& quādiu in eorum enumeratione uersamur, cum tamen spisse, atq; uix, ut dudum ad Demosthenē,& Hyperiden, sic nunc ad Antonium, Crassumq; peruenimus: nam ego sic existimo hos oratores fuisse maximos,& in his primum cum græcorum gloria, latinè dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebāt Antonio in mentem, eaq; suo quæq; loco, ubi plurimū proficere,& ualere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggredi ad dicē dum uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquā uiderē tur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone, itaq; diligenter loquendi laude caruit, neq; tamen est admodū inquinate locutus, sed illa, quæ propria laus oratoris est in uerbis, nam ipsum latinè loqui est illud quidem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, q̄ quod est à plerisq; neglectum, non enim tam præclarum est scire latine, quam turpe nescire, neq; tam id mihi oratoris boni, q̄ ciuis romani proprium uidetur, sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque idipsum tam leporis causa, q̄ ponderis,& collocandis,& compressione deuinciendis, nihil non ad rationem,& tanquam ad artem dirigebat, uerū multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis,& conformationibus, quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorum est princeps iudicatus, σχήματα enim quæ uocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, q̄ in illuminandis sententiis, sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ si partiē da est in gestum, atq; uocem, gestus erat non uerba exprimens, sed cum sentētiis congruēs, manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq; motus cum uerbis, sententiisq; consentiens, uox permanens, uerum subrauca natura, sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat, habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam, ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt, ei, qui, quæsiuisset, quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem,& idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit, talisq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt. Huic alij parem esse dicebant, alij anteponebant. L. Crassum, illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum altero utro patrono, cuiusq̄ ingenium requireret. Equidem quanq̄ Antonio tātum tribuo, quātum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat sūma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum,& urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos, latine loquendi accurata,& sine molestia diligens elegantia, in disserendo mira explicatio, cum de iure ciuili, cum de æquo,& bono disputaretur, argumentorum,& similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat, sic in interpretando, in definiendo, in explicanda ęqtate, nihil erat Crasso

copiosius,

copioſius,idq; cum ſæpe aliâs, tum apud C.V.in M.Curij cauſa cognitũ eſt: ita enim multa tum contra ſcriptum,pro ęquo,& bono dixit,ut hominem acutiſſimũ.Q.Scęuolã,& in iure,in quo illa cauſa uertebatur,paratiſſimũ,obrueret argumentorũ,exẽplorumq; copia,atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus cauſa illa dicta eſt,cũ uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet,ut eloquentium iuris peritiſſimus Craſſus,iuriſperitorum eloquẽtiſſimus Scęuola putaretur,qui quidẽ cum peracutus eſſet ad excogitãdum quid in iure,aut in ęquo,uerum,aut eſſet,aut nõ eſſet,tum uerbis erat ad rem cũ ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandi, differendi genere mirabilis,ſic ut ſimile nihil uiderim. In augendo,in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verum ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, et ſi ſatis inquit mihi uidebar haberi cognitum Scæuolã ex ijs rebus, quas audiebã ſępe ex C.Rutilio,quo utebatur propter familiaritatẽ Scæuolæ noſtri,tamen iſta mihi eius dicẽdi tanta laus nota nõ erat. Itaque cepi uoluptatẽ tam ornatũ uirum,tamq; excellens ingeniũ fuiſſe in noſtra rep. Hic ego,noli inquam,Brute exiſtimare his duobus quidquam fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius. Nam(ut paulo ante dixi)conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe,ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe,ſtatuere ut tamẽ non poſſes,utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scęuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis, Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo,ſed uereor,ne fingi uideãtur hęc, ut dicãtur à me quodãmodo,res ſe tamẽ ſic habet,cum omnis uirtus ſit, ut ueſtra Brute uetus Academia dixit,mediocritas,uterq; horum medium quiddam uolebat ſequi, ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autẽ ſuam totam haberet. Tum Brutus,cũ ex tua oratione mihi uideor inquit bene Craſſum,& Scęuolam cognouiſſe,tum de te,et de Ser.Sulpicio cogitãs eſſe quandã uobis cum illis ſimilitudinẽ iudico. Quonã inquã iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris inquit tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori, & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe,ut ius ciuile facile poſſit tueri, ætatesq; ueſtræ, ut illorum,nihil,aut non ferè multum,differũt. Et ego de me inquam dicere nihil eſt neceſſe,de Seruio autem et tu probe dicis,et ego dicam quod ſentio: nõ enim facile quem dixerim plus ſtudij,quàm illum,& ad dicendum, & ad omnis bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe,nam & in ijſdem exercitationibus ineunte ætate fuimus,& poſtea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet,& doctior,& inde ut redijt, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecũdus: atque haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet,ſed fortaſſe maluit,id quod eſt adeptus, longe omniũ non eiuſdem modo ætatis,ſed eorum etiam,qui fuiſſent,in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus ain' tu inquit? etiam'ne Q.Scæuolę Seruium noſtrum anteponis? ſic enim inquam Brute exiſtimo, iuris ciuilis magnum uſum & apud Scæuolam, & apud multos fuiſſe, artem in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia,niſi eam præterea didiciſſet artem,quæ doceret rem uniuerſam tribuere in partes,latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando,ambiguam primum uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulã,

qua uera,& falsa iudicarentur,et quę quibus propositis essent, quęque nō essent, cōsequentia: hic enī attulit hanc artē oīum artiū maximā,quasi lucē,ad ea,quę cōfusē ab alijs aut respondebātur,aut agebantur. Dialecticā mihi uideris dicere inquit. Recte inquā intelligis,sed adiūxit etiā et literarū sciētiā,et loquēdi elegantiā,quæ ex scriptis eius,quorū similia nulla sunt, facillime pspici potest: Cumque dicendi causa duobus peritissimis operā dedisset. L. Lucilio Balbo C. Aquilio Gallo,Galli hominis acuti,et exercitati,prōptam,& paratā in agendo,et in respōdendo celeritatē subtilitate,diligentiaque superauit: Balbi docti, & eruditi hominis in utraque re cōsideratam tarditatem uicit,expediendis,conficiendisque rebus,sic & habet, quod uterque eorum habuit, & expleuit, quod utrique defuit: Itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse,quàm Scęuola,hic enim causas studiose recipiebat,in quibus à Crasso superabatur,ille se cōsuli solebat,ne qua in re inferior esset,quàm Scęuola, sic Seruius sapientissime, cum duo ciuiles artes,ac forenses plurimum & laudis haberent,& gratię,perfecit, ut altera præstaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset et ad tuendum ius ciuile,& ad obtinendam consularem dignitatē satis. Tum Brutus,ita prorsus inquit & antea putabam: audiui enim nuper eum studiose,& frequenter Sami,cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte, cum iure ciuili coniunctum esset,uellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis cōfirmo testimonio,& iudicio tuo,simul illud gaudeo,quod et ęqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumque quasi finitima uicinitas,tantum abest ab obtrectatione inuidię,quæ solet lacerare plerosque,uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam,sed etiam conciliare uideatur,quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate, iudicioque cognoui. Itaque doleo & illius consilio, & tua uoce Populum R. carere tandiu,quod cum per se dolendum est,tum multo magis cōsideranti ad quos ista non tralata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, dixeram,inquit,à principio de repu. ut sileremus, itaque faciamus: nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua & institutum ordinē persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus, expectabatur, audiebatur à principio statim,quod erat apud eum semper accuratum, expectatiōe dignus uidebatur,non multa iactatio corporis,non inclinatio uocis, nulla inambulatio,nō crebra supplosio pedis, uehemens & interdum irata,& plena iusti doloris oratio,multę & cum grauitate facetiæ,quodque difficile est,idem & perornatus,& perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem: uersatus est in omni ferè genere causarum: mature in locum principum oratorū uenit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominē admodum adolescens, summā ingenij nō laudem modo,sed etiā admirationem est consecutus: defendit postea Liciniā uirginē,cum annos. XXVII. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque eius scriptas quasdam partis reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere,eamque coloniā ut fecit,ipse deducere. Extat in eam legē senior (ut ita dicā) quam ætas illa ferebat oratio. Multę deinde causę,sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu cenauisset apud præconem Granium, idque nobis bis narrauisset Lucilius, Tribunū pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus inquit Brutus, Sed ne de Scæuolæ

quidem

quidē tribunatu quidquā audiuiſſe uideor,& cum collegā Craſſi credo fuiſſe.

Omnibus quidem alijs inquā in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit, eoq́ in roſtris ſedente ſuaſit Seruiliam legem Craſſus: nam cenſuram ſine Scęuola geſſit, cum enim magiſtratum nemo unquam Scęuolarū petiuit, ſed hæc Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certo ſcio, quatuor, & triginta tum habebat annos, totidemq́ annis mihi ætate pręſtabat: his enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet. Q. Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor, quàm Antonius, quod iccirco poſui, ut dicendi latine, prima maturitas, in qua ætate extitiſſet, poſſet notari, et intelligeretur iam ad ſummum penè eſſe perductam, ut eò nihil fermè quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia, à iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit inquit M. Brutus, aut iam eſt iſte, quē expectas. Neſcio inquam, Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cępione defenſione iūcta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco ueritatis color, quinetiam comprehēſio, & ambitus ille uerborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum cōtractus & breuis, & in membra quædā, quę κῶλα græci uocāt, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi, ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere, cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinā dicendi nobis reliquiſſent: nam Scęuolæ dicendi elegātiam ſatis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit inquam illa in legem Cæpionis oratio, in qua & auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur, & inuidia concitatur in iudicum, & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendū fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt, plura etiam dicta, quàm ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegā non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius: nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus: & uero fuit in hoc etiā popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus: hoc loco ipſum Domitium non relinquo, nam & ſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cœlio dixerim, induſtriā in eo ſummā fuiſſe, ſummasq́ uirtutes, eloquentię tantū, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tēpore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, & diligēter loquentibus numeratus eſt, qui tamen ſumma nobilitate hominem cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiā eloquētia L. Philippū in cōſulatus petitiōe ſuperauit. Eodem tēpore C. Clodius, & ſi propter ſummā nobilitatē, & ſingularē potentiā magnus erat, tamen etiā eloquentiæ quandā mediocritatē afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques romanus. C. Titius, qui meo iudicio, eò perueniſſe uidetur, quo potuit ferè latinus orator ſine grecis literis, & ſine multo uſu puenire. Huius orationes tantum argutiarū, tantū exēplorum, tantū urbanitatis habēt ut penè attico ſtylo ſcriptę eſſe uideātur.

Easdem argutias in tragœdias, satis ille quidem acutè, sed parum tragicè transtulit, quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis, cum C. Mario iudicatus est, acer, & uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noster, factus ad dicẽdum M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris, cuius præfectus, cum esset in Cilicia, est interfectus, qui accusauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrẽ atque etiã apud socios, & latinos oratores habiti sunt, Q. Vectius Vectianus è Marsis, quem ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, & familiares mei, nõ tam in dicẽdo admirabiles, quàm docti & græcis literis, & latinis. C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, et natura uolubilis. Omniũ autem eloquentissimus extra hãc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitę. Illa Romę contra Cępionem, nobilis sanè, cui orationi Cępionis ore respõdit Ælius, qui scriptitauit orationes multis, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papyrium fregellanum T. Gracchi P. F. ferè ætate, eius etiam oratio est pro Fregellanis, Colonisq; latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur inquit tribus istis externis quasi oratoribus? Quid cẽses inquam? nisi idem quod urbanis, præter unũ, quod non est eorum urbanitate quadam, quasi colorata oratio. Et Brutus, qui est inquit, iste tãdem urbanitatis color? Nescio inquã, tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris, audies tu quidẽ etiam uerba quædam non trita Romæ, sed hæc mutari, dediscíq; possunt. Illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius: nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiã in ceteris. Ego memini T. Tincam placentinum hominem facetissimum, cũ familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso, sed Tincam non minus multa ridicule dicentẽ Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo, ut ego iam nõ mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet, & respondisset illa, atque addidisset, hospes non potè minoris, tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, quum ętatem ageret Athenis optiméq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus, sed domum redeamus, idest ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus ꝓximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. Itaq; eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundũ tamen, neq; tertium dixerim: nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertiũ, qui uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tãtum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur, sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorũ spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs, erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ętati propè coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset, nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec romanarum

rerum

rerum immemor,& uerbis solutus satis,sed in magnos oratores inciderat eius ætas,multam tamen operam amicis, & utilem præbuit, atque ita diu uixit, ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersaretur. Iisdem ferè temporibus D.Brutus is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis,& latinis.Dicebat etiam L.Scipio non imperite, Cn.que Pompeius Sex.F.aliquem numerum obtinebat,nam Sex.frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ, rerum stoicarum scientiam. Item in iure, & ante hos M.Brutus, & paulo post cũ C. Bilienus homo per se magnus propè simili ratione, summus euaserat, qui Cos. factus esset nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est uehementer probata, sed ab eis, qui tantum in dicentium numero non in oratorum fuerunt: iam ad oratores reuertamur. Censeo inquit Atticus, eloquentis enim uidebare, non sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, & facetijs inquam C. Iulius. L.F.& superioribus,& æqualibus suis omnibus præstitit,oratorque fuit, mini me ille quidem uehemens,sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdẽ tragœdijs,lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P.Cethegus, cui de rep.satis suppeditabat oratio,totam enim tenebat eam, penitusque cognouerat.Itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur, sed in causis publicis nihil priuatis satis ueterator uidebatur.Erant in priuatis causis. Q.Lucretius Vispillo & acutus,& iurisperitus,nam Aphilia cõcionibus aptior, quàm iudicijs.prudens etiam T.Annius Velina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis.In eodem genere causarum multum erat T.Iuuentius,nimis ille quidem lentus in dicendo,& penè frigidus,sed & callidus,& in capiendo aduersario uersutus,& præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligẽtia, cuius auditor P.Orbius meus ferè æqualis,in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quàm magister fuit:nam T.Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratque & bonus uir,& innocẽs,sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M.Virgilius, qui tribunus pl.L.Sullę imperatori diem dixit.Eius collega P.Magius,in dicendo paulo tamen copiosior.Sed omnium oratorum,siue tabularum, qui & planè indocti,aut inurbani,aut rustici etiam fuerunt,quos quidem ego cognouerim,solutissimum in dicendo,& acutissimum iudico nostri ordinis. Q.Sertorium,equestris C.Gorgonium fuit etiam facilis, & expeditus ad dicẽdum, & uitæ splẽdore multo,& ingenio sanè probabili T.Iunius L.filius tribunicius, quo accusante P. Sextius Pr.desig. damnatus est ambitus, is processisset honoribus longius,nisi semper infirma,atque etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo,me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores,neque fuerit,prætererique à me aliquot ex ueteribus cõmemoratione,aut laude dignos,sed hoc quidẽ ignoratione, quid enim est superioris ætatis,quod scribi possit de ijs,de quibus nulla monimẽta loquũtur,nec aliorum, nec ipsorum: de ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. uolo enim sciri in tanta, & tam ueteri repu.maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnis cupisse dicere, non

plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamē ita de unoquoq; dicam ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propemodū fuerunt C. Cotta. P. Sulpicius. Q. Varius. Cn. Pomponius. C. Curio. L. Fufius. M. Drusus Patistius, nec ulla ætate uberior oratorū fœtus fuit. Ex his Cotta, & Sulpicius cū meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerūt. Hic Atticus quomodo istuc dicis inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? an alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt?

Recte requiris inquam Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu inquit adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè inquam Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere, eloquentiā autem meam populo probari uelim: Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundē doctis probari: nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciā iudicare, qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi: Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo, ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius, quibus uirtutibus oratoris, quidq; efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita affíciantur, ut orator uelit, uulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet: itaque nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An cēses, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eosdē gradus oratorum uulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogauisses, quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret, nemo'ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus: nemo profecto: id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, mihi cane, & musis, Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, mihi cane, & populo mi Brute dixerim, ut qui audient, quid efficiatur, ego etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi uoluptate quadam perfunditur, quid habes, quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendū, irascitur, miratur, sperat, timet, hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes, uerbis, & sententijs, et actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq; dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui nō idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum.

Aderant

Aderant multi alij, tamen utrum de his potius, dubitasset aliquis, quin alterũ, nemo. Quid adolescẽtibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu inquit queris alios? de te ipso, nonnequid optarent rei, quid ipse Hortẽsius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia: sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio, de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos: Nec enĩ posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Clarium poëtam ferunt, qui, cum conuocatis auditoribus legeret, eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum, et eum legentem omnes præter Platonem reliquissent, legam inquit nihilo minus, Plato enim * mihi unus instar est omnium, me illum, & recte: Poëma enim recõditum paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à ceteris, uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses? si te ut Curionem quõdam concio reliquisset? Ego uero inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se inquam res habet, ut si tibiæ inflatæ nõ referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt, eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur, eo est contentus, esse melius non sentit, illud quod est, qualecunque est, probat: tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scęuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquã politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet M. Curiũ, cum ita hęres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quã in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hęredem esse non posse. Quid ille nõ dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? queãdmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hęres institueretur. Quàm captiosum esse populo, quod scriptũ esset negligi, & opinione quæri uoluntates, & interpretatione disertorum scripta simplicium hominũ peruertere. quàm ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quàm omnino multa de conseruando iure ciuili, quæ quidem omnia cum peritè, & scienter, tum ita breuiter, & pressè, & satis ornatè, et pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamque rem ædificare nauem cõcupiuisset, exorsus est, similiter Sceuolam ex uno scalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effecisse, hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit, quod est unũ ex tribus, quæ dixi ab oratore effici

posset,nec omnino eo genere diceret,tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti,quod à Sulpicio cõcitati: fuit enim Sulpicius uel maxime omnium,quos quidem ego audiuerim,grandis,& ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suauis, & splendida, gestus, & motus corporis ita uenustus,ut tamen ad forũ,non ad scenam institutus uideretur. Incitata,& uolubilis,nec ea redundans tamen,nec circunfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari,Cotta malebat Antoniũ,sed ab hoc uis aberat Antonij. Crassi ab illo lepos. O magnã inquit artem Brutus,siquidem istis, cum summi essent oratores,duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum est,posse esse summos,qui inter se sint dissimiles. nihil enim tã dissimile,quàm Cotta Sulpicio,& uterq; æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est,uidere quò ferat natura sua quenq;,& ea duce utentem sic instituere,ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi,& lenissimo Ephori dixisse traditum est,alteri se calcaria adhibere,alteri frenos. Sulpicij orationes quæ feruntur, eas post mortẽ eius scripsisse P. Canutius putatur æqualis meus,homo extra nostrum ordinem,meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpicij nulla oratio est,sæpeq; ex eo audiui,cum se scribere, neque consuesse,neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius,& eques R. cum primis honestus,idemq; eruditissimus & græcis literis, & latinis, antiquitatisq; nostræ,& in inuentis rebus & in actis,scriptorumq; ueterum literatè peritus, quã scientiam Varro noster acceptã ab illo,auctamq; per sese uir ingenio præstans,omniq; doctrina,pluribus, & illustrioribus literis explicauit, sed idem Ælius stoicus uoluit,orator autẽ nec studuit unquam, nec fuit, scribebat tamẽ orationes,quas alij dicerẽt,ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni,ut Q. Pompeio Rufo,quãquam is etiã ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed nõ sine Ælio. his enim scriptis etiam ipse interfui,cum essem apud Ælium adolescens,cumq; audire perstudiosè solerem. Cottam autem miror summum ipsum oratorem, minimeq; ineptũ, ælianas leuis oratiũculas,uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ętatis annumerabatur nemo tertius,sed mihi placebat Põponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præter eos,de quibus supra dixi,nemini,propterea quod Antonius,qui maxime expetebatur,facilis in causis recipiẽdis erat, fastidiosior Crassus, sed tamẽ recipiebat,horum qui neutrum habebat,confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem,Cotta,Sulpicius expetebantur, ita ab ijs sex patronis causæ illustres agebantur,neq; tam multa, quàm nostra ætate iudicia fiebant, neq; hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est uitiosius. Respondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum sæpe aliter est dictum,aliter ad nos relatum,deinde magni interest coràm uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret, maxime autẽ quemadmodum quæque res audiatur,sed nihil uitiosius,quàm cũ unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata: omnium enim causarum,unum est naturale principium,una peroratio,reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata,suam & uim,& dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse nõ conueniat,quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod nõ conueniat eius

orationi, qui ante te dixerit: sed quia & labor multo maior est totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratię, si uno tempore dicas pro pluribus, iccirco hanc consuetudinem lubenter asciuimus. Erant tamẽ quibus uideretur illius ętatis tertius Curio, quia splẽdidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico, nam literarum admodum nihil sciebat: sed magni interest, quos quisque audiat cotidie domi, quibus cũ loquatur à puero, quẽadmodum patres, pędagogi, matres etiã loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum, apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ C. filiæ sępe sermo, ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus, & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiã tu Brute credo aliquãdo audisti loquentem. Ego uero ac lubenter quidem inquit Brutus, & eo lubẽtius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum inquam illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquam iudicas Brute: etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum: nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu Gracchi priuatus in libertatem rempu. uindicauit, Q. Scæuola augure, qui peritissimus iuris, idemq́ percomis est habitus. Iam duorum abauorum quàm est illustre nomen P. Scipionis, qui bis Cos. fuit qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lælij. O generosam inquit stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam, atq; illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (ut cõferamus parua magnis) Curionis, & si pupillus relictus est patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum, & eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidẽ, qui aliquo in numero fuerũt, cognoui in omni genere honestarum artiũ tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriã antiquitatis collegerat, non publicũ ius, non priuatũ, & ciuile cognouerat, quanquã id quidem fuit etiã in alijs, & magnis quidẽ oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpiciũ, ut Antoniũ: Sed ij tamen unum illud habebãt dicẽdi opus elaboratũ, idq́ cũ cõstaret ex quinq; notissimis partibus, nemo in aliqua parte earũ omnino nihil poterat. In quacũq; enim una planè claudicaret, orator esse non posset, sed tamẽ alius in alia excellebat, magis reperiebat quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari, memoriaq́ ea comprehẽdebat Antonius, excellebat autem actione, erantq́ ei quedã ex his paria cum Crasso, quædã etiam superiora: at Crassi magis enitebat oratio. Nec uero Sulpicio, neq; Cottæ dicere possumus, neq; cuiquã bono oratori rem ullã ex illis quinque partibus planè, atq; oĩno defuisse: Itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorẽ cõmendari, quã uerborũ splendore, & copia: nam cum tardus in cogitãdo, tum in struẽdo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse, in utroq; cachinnos irridentiũ commouebat. Motus erat is, quẽ & C. Iulius in perpetuũ notauit, cum ex eo in utranq; partẽ toto corpore uacillãte quæsiuit, quis loqueretur è lintre. & Cn. Sicinius homo impurus, sed admodum

admodũ ridiculus,neq; aliud in eo oratoris simile quidquã: Is,cum Tribunus pl.Curionẽ,et Octauiũ Coss.produxisset, Curioq; multa dixisset sedẽte Cn. Octauio collega,qui deuinctus erat fascijs,& multis medicamẽtis propter dolorem artuum delibutus,nunquam inquit Octaui collegę tuo gratiam referes qui nisi se suo more iactauisset,hodie te istic muscę comedissent. Memoria autem ita fuit nulla,ut aliquoties,tria cum proposuisset,aut quartum adderet,aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totam causam oblitus est,idq; ueneficijs,& cantionibus Titinię factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenij signa,sed nihil turpius, quàm quod etiam in scriptis obliuiscebatur,quid paulo ante posuisset,ut in eo libro, ubi se exeuntẽ è senatu,& cum Pansa nostro,& cum Curione F. colloquentem facit, cum senatum Cæsar Cos.habuisset,omnisq; ille sermo ductus è percunctatione filij, quid in senatu esset actum. In quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarem Curio,disputatioq; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso,quem senatum Cęsar Cos.habuisset, reprehendit eas res,quas idẽ Cęsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuisse obliuionem inquit in scripto presertim, ut ne legens quidem unquam senserit,quantum flagitij commisisset? Quid autem inquã Brute stultius,q̃ si ea uituperare uolebat,quę uituperauit,nõ eo tẽpore instituere sermonẽ,cum illarum rerũ iam tẽpora præterijssent? Sed ita totus errat,ut in eodem sermone dicat in senatu se Cęsare Cos.nõ accedere,sed id dicat ipso Cos.exiens è senatu.Iam qui hac parte animi,quę custos est ceterarũ ingenij partiũ, tam debilis esset,ut ne in scripto quidẽ meminisset quid paulo ante posuisset,huic minime mirum est,ex tempore dicenti solitam effluere mentem.Itaq; cũ ei nec officium deesset,& flagraret studio dicẽdi,perpaucę ad eum causæ deferebantur:orator autẽ uiuis eius ęqualibus proximus optimis numerabatur,propter uerborum bonitatẽ,ut ante dixi, & expeditam,ac profluentem quodã modo celeritatem:itaq; eius orationes aspiciẽdas tamen censeo,sunt illæ quidem languidiores, uerũtamen possunt augere, & quasi alere id bonum,quod in illo mediocriter fuisse concedimus,quod habet tantam uim,ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit.Sed ad instituta redeamus.In eodem igitur numero eiusdem ętatis C.Carbo fuit illius eloquentissimi uiri filius,nõ satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est.Erat in uerbis grauitas,& facile dicebat,& auctoritatem naturalem quandã habebat oratio.Acutior Q. Varius rebus inueniendis,nec minus uerbis expeditus,fortis uero actor, & uehemens, & uerbis nec inops, nec abiectus,et quẽ plane oratorem dicere auderes Cn. Pomponius lateribus pugnans,incitans animos,acer,acerbus,criminosus.Multũ ab ijs aberat L.Fufius,tamen ex accusatione M.Aquilij diligentiæ fructũ ceperat: nam M.Drusum tuum magnũ auunculum,grauẽ oratorem,ita dumtaxat cum de rep.diceret.L.autem Lucullũ etiam acutũ,patremq; tuũ Brute,iuris quoq; et publici, & priuati sanè peritum M.Lucullum, M.Octauiũ Cn.filios, qui tantum auctoritate,dicẽdoq; ualuit, ut legem semproniam frumentariã populi frequentis suffragijs abrogauerit, M.Octauiũ M.Filium,M.Catonem patrẽ,Q.etiã Catulum filium abducamus ex acie,idest à iudicijs,et in pręsidijs reip.cui facile

satisfacere possint, collocemus. Eodē Q. Cępionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem. M. Mariū, & ex eodē genere compluris minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbem ętatū ordinem) nuper L. Quītius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniā huius generis facta mentio est, seditiosorum omniū post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentissimus uisus est, magis specie tamē, & motu, atq; ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentię. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus., cum primisq; ridiculus: Is ex summis & fortunæ, & uitæ sordibus in pretura Cos. factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset: nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus Trib. pl. Mario, & Flacco Coss. publice est interfectus, homo simillimus Atheniēsis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorū comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tam solutus, et mollis in gestu, ut saltatio quędā nasceretur, cui saltationi Titius nomē esset: Ita cauēdum est, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorē ætatē reuecti sumus, nūc ad eā, de qua aliquantū sumus locuti, reuertamur. Cōiunctus igitur Sulpicij ætati P. Antistius fuit rabula sanè probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neq; contemni solum, sed irrideri etiā solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iulij illam consulatus petitionem extra ordinariam, ueram causam agens est probatus, & eo magis, quòd eandem causam cum ageret, eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaq; post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebantur. Rem uidebat acute, componebat diligēter, memoria ualebat, uerbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis: expedita autem erat, & perfacile currens oratio, & erat eius quidem tanquā habitus nō inurbanus: actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem, reditumq; L. Syllę sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quędam in foro solitudo, Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio, uiuebat è reliquis patronis eius ętatis nemo pręter Carbonem, & Pomponium, quorum utrunque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studijs optimis deditus, bene latine loquens, gnarus reip. non sine facetijs, sed neque laboris multi, nec satis uersatus in causis, interiectusq; inter duas ætates Hortensij, & Sulpicij, nec maioris consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quæ cum facile omnis uincat superioris, tum indicat tamen quantum absit à summo, quamq; genus hoc scriptionis nondum sit satis latinis literis illustratum: nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum, & probatum est. Is L. Crasso. Q. Scæuola Coss. primū in foro dixit, & apud hos ipsos quidē Coss. & cum eorū, qui affuerūt, tum ipsorum consulum, qui omnis intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus, undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo. C. Marcello Coss. mortuus, ex quo uidemus eū in patronorum

norum

norum numero annos quatuor,& x L.fuisse:hoc de oratore, paulo post plura dicemus: hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum ætatem includere,quanquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit,ut & cum multo maioribus natu, quàm essent ipsi,& cum aliquanto minoribus compararentur:ut Accius ijsdem ædilibus ait se,& Pacuuium docuisse fabulam, cũ ille octuagita, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum suis æqualibus solum,sed & mea cum ætate,& cũ tua Brute,& cum aliquanto superiore coniungitur. Siquidẽ & Crasso uiuo dicere solebat,& magis iam etiã uigebat Antonio, & cum Philippo iam sene pro Cn.Pompeij bonis dicente,in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit,& in eorum,quos in Sulpicij ætate posui,numerũ facile peruenerat,& suos inter æquales.M.Pisonem.M.Crassum. Cn.Lentulum.P.Lentulum suram longe præstitit, & me adolescentem nactus octo annis minorem, quã erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit,& tecum simul, sicut ego pro multis,sic ille pro Appio Claudio dixit,paulo ante mortem. Vides igitur,ut ad te oratorem Brute peruenerimus,tam multis inter nostrum,tuumq; initium dicẽdi interpositis oratoribus,ex quibus quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorũ,qui uiuerent,nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me quid quoq; iudicarem,eos,qui iam sunt mortui,nominabo. Tum Brutus,non est inquit ista causa,quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere.

Quænam igitur inquam est? Vereri te inquit arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet,& ij tibi suscenseant,quos præterieris. Quid uos inquam tacere nõ poteritis? Nos quidem inquit facillime, sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, uere tibi inquam Brute dicã,non me existimaui in hoc sermone usque ad hãc ætatem esse uenturum,sed ita traxit ordo ætatum orationem,ut iam ad minoris etiã peruenerim. Interpone igitur inquit, si quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium.Immo uero inquam ad Hortensiũ, de me alij dicent, si qui uolẽt. Minime uero inquit,nam et si me facile omni tuo sermone tenuisti, tamẽ is mihi longior uidetur,quod propero audire de te,nec uero tam de uirtutibus dicẽdi tuis,quæ cum omnibus,tum certe mihi notissimæ sunt, quàm quod gradus tuos,et quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inquam tibi mos, quoniã me non ingenij prædicatorem esse uis,sed laboris mei:uerum interponam,ut placet,alios,et à M.Crasso, qui fuit æqualis Hortẽsij exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus,angustius etiã à natura, labore, & industria,& quod adhibebat ad obtinendas causas,curam etiam,& gratiã,in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat,uerba non abiecta,res compositẽ diligenter,nullus flos tamen,neque lumen ullũ, animi magna,uocis parua contentio, omnia ferè ut similiter, atque uno modo dicerentur: nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit,qui omnia magna uoce dicẽs, uerborum sanè bonorum cursu quodam incitato,ita furebat tamen,ut mirarere tam alias res agere populũ,ut esset insano inter disertos locus.Cn.autem Lentulus multo maiorem opinionem dicẽdi,actione faciebat,quàm quanta in eo facultas erat, qui cum esset nec peracutus,quãquam ex facie,& ex uultu uidebatur,nec abũdans uerbis, & si fallebat in eo ipso, sic interuallis, exclamationibus, uoce suaui, & canora, admirando,

irridebat,calebat in agendo,ut ea,quæ deerant,non desiderarētur. Ita tanquã Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, sic Lentulus ceterarum uirtutum dicendi mediocritatem, actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formę dignitas,corporis motus plenus & artis,& uenustatis,uocis, & suauitas, & magnitudo, sic in hoc nihil præter actionem fuit: cetera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis doctrinis eruditus fuit: habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat,quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed sępe stomachosum,nonnunquam frigidum,interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit,q; & corpore erat infirmo, & hominum ineptias,ac stultitias,quæ deuorandæ nobis sunt,non ferebat, iracundiusq; respuebat,siue morose,ut putabatur,siue ingenuo,liberoq; fastidio. Is, cum satis floruisset adolescens,minor haberi est cœptus postea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus,& ex eo tēpore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu,quàm ferre potuit laborem, postea quantum detraxit ex studio,tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum,ueterum literarum & studiosus,& non imperitus,multę industrię, & magni laboris fuit. C. Cēsorinus græcis literis satis doctus, quod ꝓposuerat explicās expedite, non inuenustus actor, sed iners,& inimicus fori. L. Turius paruo ingenio,sed multo labore quoquo modo poterat,sępe dicebat: itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit,sed fuit patronus propemodum diligentissimus,huius si uita,si mores,si uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret,maius nomen in patronis fuisset,non erat abundans,non inops tamen, non ualde nitens, nō planè horrida oratio, uox, gestus, & omnis actio sine lepore, at in ueniendis, componendisq; rebus mira accuratio,ut non facile in ullo diligentiorem, maioremq; cognouerim,sed eam ut citius ueteratoriam,quàm oratoriam diceres hic si etiā in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locū. C. deinde Piso,statarius,& sermonis plenus orator,minime ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu, & simulatione, multo etiam acutior, quàm erat,uidebatur: nam eius æqualē M. Glabrionē bene institutū aui Scæuolę diligentia,socors ipsius natura,negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis, Cn. Pōpeius uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset, erat oratione satis amplus, rem prudenter uidebat,actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum,sed acuminis,& orationis satis. Q. Pompeius. A. F. qui Bitynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possum, fuit enim mecum, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq; coniunctus, huius actio non satis commendabat orationem, in hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P.

Antronius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui, cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus, is tamen ad dicendũ ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Ælium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi, quod quia multis gratũ erat, et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehẽsus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Cępasij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodã, & incondito genere dicendi. Addamus huic etiam, ne quem uocalem præterisse uideamur, C. Cosconiũ Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cũ multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secũdarius. Is omnibus exẽplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tẽpori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire: is enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerũ peruenerat, sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, & plagas olympiorũ cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt, sic ille, cũ omni iam fortuna prospere functus labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fece inquit hauris, idq; iandudum, sed tacebam, hoc uero non putabam te usque ad Staienos, & Antronios esse uenturum. Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis, sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autẽ hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerũ qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse, sed ad sermonẽ institutum reuertamur. T. Torquatus T. F. & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicẽdum satis solutus, atque expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicendũ, quàm uolũtatis. Itaq; studio huic non satisfecit, officio uero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè uerba uoluens, nec hebes in causis, uel dicã plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius, ut non cum aduersario solum, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sępe cõtenderet. M. Messala minor natu quàm nos nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, cõponendisq; diligens, magni laboris, multę operę, multarumq; causarum. Duo etiam Metelli Celer, & Nepos nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. F. perfectus literis, sed gręcis, fastidiosus sanè latinarũ, argutus orator uerbisq; dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerumetiã cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantũ imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, quàm uellem inquit de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere

luberet, & si de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirē non minus lubenter, quàm audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandē inquā: an expectas quid ego iudicē de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autē parum, illum enim sæpe audiui, hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quē sæpe audiuisti? Quid censes inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego inquā, si ita est, uelim tibi eum placere quāmaxime. Atq; & ita est inquit, & uehemēter placet, nec uero sine causa, nam & didicit, & omissis ceteris studijs, unum id egit, seseq; cotidianis cōmentationibus acerrime exercuit: itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre quod dicitur: omniaq; sic suppetunt, ut ei nullā deesse uirtutem oratoris putem, maximeq; laudandus est, qui hoc tempore ipso cum liceat in hoc communi nostro, & quasi fatali malo consoletur se, cū conscientia optimæ mentis, tum etiā usurpatione, & renouatione doctrinæ: uidi enim Mitylenis nuper uirū, atq; (ut dixi) uidi plane uirum. Itaq; cū eum antea tui similem in dicēdo uiderim, tum uero nunc à doctissimo uiro, tibiq; ut intellexi, amicissimo Cratippo instructū omni copia, multo uidebam similiorē. Hic ego, & si inquam de optimi uiri, nobisq; amicissimi laudibus lubēter audio, tamen incurro in memoriā communiū miseriarū, quarum obliuionem quęrens hūc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cęsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet? Et ille, pręclare inquit tibi cōstas, ut de ijs, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere, & hercle si sic ageres, ut de ijs egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut prętermitteres næ tu in multos Antronios, & Staienos incurreres. Quare siue hanc turbam effugere uoluisti, siue ueritus nequis se aut præteritum, aut nō satis laudatum queri posset, de Cæsare tamen potuisti dicere, presertim cū & tuum de illius ingenio notissimum iudiciū esset, nec illius de tuo obscurum: Sed tamē Brute inquit Atticus de Cæsare, & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo existimatore sępissime audio, illū omnium ferè oratorū latine loqui elegantissime, nec id solum domestica cōsuetudine ut dudum de Læliorū, & Muciorū familijs audiebamus, sed q̄q̄ id quoq; credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquēdi laus, multis literis, & ijs quidē reconditis, & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus, quin etiā in maximis occupationibus, cū ad te ipsum inquit in me intuēs de ratione latine loquēdi accuratissime scripserit, primoq; in libro dixerit uerborum delectum originem esse eloquentiæ, tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem. Nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus. ac si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu elaborauerunt, cuius te penè principem copiæ, atque inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus, hunc facile & cotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam benemeritum de populi Ro. nomine, & dignitate, quo enim uno uincebamur à uicta Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum Græcis communicatum. Hanc autem inquit gloriam, testimoniumq; Cæsaris tuę quidem supplicationi non solum, sed triūphis

multorum

multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicij, non beneuolentiæ testimoniũ, plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiã genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi qui Ligurum castella expugnauerunt, ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verum quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis cõsilijs, quibus sępe constituta est imperatorũ sapientia salus ciuitatis, aut belli, aut domi, multo magnus orator pręstat minutis imperatoribus: at prodest plus imperator, quis negat? sed tamen, non metuo ne mihi acclametis, est autẽ quod sentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duo. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curij. credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum, tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est, presertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere, operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidẽ inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientię, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem, ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic latinè loquendi, nec omnium tamen, nam illorum æquales Cęcilium, & Pacuuium male locutos uidemus, sed omnes, tum se rè, qui nec extra urbem hanc uixerant, neq; eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, recte loquebantur: sed hanc certe rem deteriorem uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia: confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diuersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quam obtrusa ratio, quę mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello Cos. fuit, pueri uidimus: existimabatur bene latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum, sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis literis à similitudine gręcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; contrarium Catulo subagreste quiddam, planeq; subrusticũ, alia quidem qua si inculta, & syluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne à C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est inquit Brutus? aut quis est iste C. Rusius? Et ille, fuit accusator ĩquit uetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina, Tum C. Rusius circunuenior inquit iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio. metuo insidias. sputatilica. quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus, sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui: Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Ro. tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine

hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo, cui debeat cedere, splēdidam quandam, minimeq; ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma & magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur, compluris autem legi: atq; etiam commentarios quosdam scripsit rerū suarū, ualde quidem inquam probandos, nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis, tanquam ueste detracta, sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit: nihil enim est in historia, pura, & illustri breuitate dulcius. sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiā probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendū expedita Hermagoræ disciplina: ea dat rationes certas, & præcepta dicendi, quæ si minorem habēt apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patiētes uias: has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinaq; dicēdi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus: is cum post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus, in quo fateor uulgi iudiciū à iudicio meo dissensisse, nam populo non erat satis uendibilis, præceps quædam, & cū iccirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cęcata oratio, sed neq; uerbis aptiorē cito alium dixerim, neq; sententijs crebriorem, præterea perfectus in literis, iurisq; ciuilis iam à patre Aculeone traditā tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu nō tam cito rhetorem dixisses, et si nō deerat oratio, quàm, ut græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimę literę, nec eæ uulgares, sed interiores quædam, & reconditæ, diuina memoria, summa uerborū & grauitas, & elegantia, atque hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas: me quidem admodum delectabat, etiam Triarij in illa ætate plena literatæ senectutis oratio, quanta seueritas in uultu, quantum pondus in uerbis, quàm nihil nō consideratū exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati, & Triarij mentione commotus (utrūque enim eorum admodum dilexerat) næ ego inquit, ut omittam cetera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatē de pace ualuisse, nam nec istos excellentis uiros, nec multos alios pręstantis ciues resp. perdidisset. Sileamus inquam Brute de istis, ne augeamus dolorem, nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum: itaque omittamus lugere, & tantum quid quisque dicēdo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitauit accurate, cum presertim non esset orator, & egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & satis studiosus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis plubici iuris, antiquitatisq; nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares quorū Publius ille nostrarum iniuriarū ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantūcunq; fuit, illud totum habuit è disciplina: instru-

menta

menta naturæ deerant,ſed tantus animi ſplendor,& tanta magnitudo, ut ſibi omnia,quæ clarorum uirorum eſſent,nō dubitaret aſciſcere, eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator ſi modo orator, ſed cogitandi non ferebat laborem,uox canora, uerba non horrida ſanè, ut plena eſſet animi,& terroris oratio: quęreres in iudicijs fortaſſe melius,in rep.quod erat,eſſe iudicares ſatis.Ne T. quidem poſthumius contemnēdus in dicendo, de rep.uero nō minus uehemens orator,quàm bellator fuit,effrenatus, & acer nimis,ſed bene iuris publici leges,atque inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus,Putarē te inquit ambitioſum eſſe, ſi(ut dixiſti)ij, quos iamdiu colligis, uiuerent. Omnis enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui, ut mihi imprudens M.Seruilium præteriſſe uideare. Non inquam ego iſtuc ignoro Pomponi multos fuiſſe, qui uerbum nunquam in publico feciſſent cū melius aliquāto poſſent,quàm iſti oratores,quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quàm nō multi auſi ſint dicere: deinde ex ijs ipſis quàm pauci fuerint laude digni: Itaque ne hos quidem Equites R.amicos noſtros,qui nuper mortui ſunt P.Cominium Spoletinum,quo accuſante defendi C.Cornelium,in quo et cōpoſitum dicendi genus,& acre,& expeditum fuit. T. Accium Piſaurenſem,cuius accuſationi reſpondi pro A.Cluentio, qui & accurate dicebat, & ſatis copioſe,eratq; præterea doctus Hærmagoræ præceptis, quibus & ſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen,ut haſtæ uelitibus amentatæ,ſic apta quædam,& parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. ſtudio autem neminē,nec induſtria maiore cognoui, quāquam ne ingenio quidem qui præſtiterit,facile dixerim C.Piſoni genero meo,nullū tempus illi unquam uacabat aut à forenſi dictione,aut à cōmentatione domeſtica, aut à ſcribēdo,aut à cogitando,itaq; tantos proceſſus efficiebat,ut euolare, nō excurrere uideretur:eratq; uerborū & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda cōſtructio, cumq; argumēta excogitabantur ab eo multa,& firma ad probandū,tum cōcinnæ,acutæq; ſententiæ,geſtusq; natura ita uenuſtus,ut ars etiā quæ non erat, et è diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura,quàm fuerint in illo, dicere, quod non ita eſt, alia enim de illo maiora dici poſſunt,nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiuſdem ætatis,cum illo conferendum puto.Nec uero M.Cœlium prætereundum arbitror,quęcunq; eius in exitu uel fortuna,uel mens fuit,qui quandiu auctoritati meę paruit,talis Trib.pl.fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem,turbulentamq; dementiam à ſenatu, & à bonorum cauſa ſteterit conſtantius,quàm eius actionem,multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta,& perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt,acres accuſationes tres,eæq; omnes ex reip.contentione ſuſceptæ,defenſiones & ſi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen,ſaneq; tolerabiles.hic cum ſumma uoluntate bonorum ędilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe, ceciditq; poſtea, cum eos imitari cœpit,quos ipſe peruerterat.Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui nō fuit orator unus è multis, potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas,exquiſitasq; ſententias mollis, & pellucens ueſtiebat oratio, nihil tam tenerum, quàm illius comprehenſio uerborum, nihil tam flexibile, nihil

quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit, quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius, ita libere fluebat, ut nusquam adhęresceret, nullum nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres, nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraque tralata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres, nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed uarie, dissimulanterq; conclusis. Erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quæ uocant græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio, qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, et ubi esset, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidũ, & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictũ sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret, duo summe tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla uis, atq; contentio, siue consilio, quod eos, quorũ altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur, siue quod natura non esset ita factus, siue quod non consuesset, siue quod non posset, hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit, si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenũ parauisse, idq; à se esse deprehensum, seseq; chirographa, testificatiões, indicia, quęstiones, manifestam rem, deferre diceret, deq; eo crimine accurate, & exquisite disputauisset, me in respondẽdo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiã posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cũ indicia mortis se comperisse manifesto, & manutenere, diceret, tam solute egisset, tam leniter, tã oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? presertim cum ista eloquentia alienorum hominũ pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio: itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris, uel sanitatẽ, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, Atque dubitamus inquit, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur: cũ ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium: et quocunq; res postulet modo flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximũ fuerit, defuisse? Sit sanè ita inquã, sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensiũ, tum de nobismetipsis, quoniã id etiã Brute postulas, pauca dicemus, quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentiũ, qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionẽ te inquit Brutus, et C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris, quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat, satis ĩterdum acutas, crebras quidẽ certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius: atq;

hic à

hic parum à magistris institutus naturam habuit admirabilẽ ad dicendum, industriam nõ sum expertus, studium certe fuit, qui si me audire uoluisset, ut cœperat, honores, quàm opes consequi maluisset. Quidnam est inquit istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo inquam. Cum honos sit præmium uirtutis iudicio, studioq́ ciuium delatum ad aliquẽ, qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus uidetur. Qui autẽ occasione aliqua etiã inuitis suis ciuibus nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomẽ honoris adeptum, non honorem puto, quę si ille audire uoluisset, maxima cum gratia, et gloria ad summam amplitudinẽ peruenisset, ascendens gradibus magistratuũ, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quę quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset sæpe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent: erat enim cũ institutus optimè, tum etiam perfectè, planeq́ eruditus: ineratq́ & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia, prætereaq́ sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus, sed hunc quoque absorbuit æstus quidam insolitæ adolescentibus gloriæ, qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat, cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit: Ita grauissimo suo casu dum Cyri, & Alexãdri similis esse uoluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum Crassorum inuẽtus est dissimillimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propositus, reuertamur, qui orator fuisset, cum literis eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus, quod quanquam scienter, eleganterq́ tractabat, nimium tamen inquirens in se, atq; ipse sese obseruans, metuensq́ ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem dependebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis, et attente audientibus erat illustris, à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se inquit Caluus noster dici oratorem uolebat, inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat inquam ita, sed & ipse errabar, & alios etiam errare cogebat: nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem: insulsitatem enim, & insolentiam tanquam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem, & integritatem quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat, hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia: Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit, hoc recte duntaxat, sed quia sunt in atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, & uarietatem atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim est unum genus, nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides, quàm horum omnium Æschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo attice non dicebant: si omnis, qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius atticeʼne dixerit? mihi quidẽ ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est floridior, ut ita dicã, quàm Hyperides, quàm Lysias: natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed attici tamen, quorũ Charisius multarum orationũ,

quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam: Demochares autē, qui fuit Demostheni sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earū rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ętate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, isq; se ita putat atticum, ut ueros illos præ se pene agrestis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus, optime. Sunt'ne igitur ij attici oratores? quis negare potest? hos imitamur. quo modo? qui sunt et inter se dissimiles, et aliorum. Thucydidem inquit imitamur, optime. si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis: Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neq; possim, si uelim: nec uelim fortasse, si possim, ut si quis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimiū, aut Anicium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ: credo, sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatē, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? minime, sed quandam sequatur ętatem; sic ego istis censuerim, & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterem tanquam Anicianam notam persequendam: ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur: isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti attici dicunt, non modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere est Atticorum, sint sanè attici, sed in comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, cōpleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus, cū surgit is, qui dicturus sit significetur à corona silentiū, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cum uelit, cum uelit fletus, ut qui hæc procul uideat, etiam si quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, Æschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse atticorū uolunt, rectè laudant: est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus, ita fiet, ut non omnes, qui atticè, ijdem benè, sed ut omnes, qui benè, ijdem etiam atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem inquit Brutus, quāquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum inquit conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero inquam Tite.

Tum

Tum ille,Ego inquit ironiam illam,quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis,& Xenophontis,& Æſchini libris utitur, facetam,& elegantem puto:eſt enim & minime inepti hominis,& eiuſdem etiam faceti,cum de ſapientia diſceptetur,hanc ſibi ipſum detrahere:eis tribuere illudentem,qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagorã, Hippiam,Prodicum,Gorgiam,ceteros: ſe autem omnium rerum inſcium fingit,& rudem.decet hoc neſcio quomodo illum:nec Epicuro,qui id reprehendit,aſſentior:ſed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres: uide quæſo inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia,quam in teſtimonio. Quorſus inquã iſtuc? nõ enim intelligo. Quia primum inquit ita laudauiſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere.Equidem in quibuſdam riſum uix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas,magnũ mehercule hominem,uel potius ſummum,& ſingularem uirum,nemo dicet ſecus,ſed oratorem,ſed etiam Lyſię ſimilem,quo nihil poteſt eſſe pictius,bella ironia ſi iocaremur:ſin aſſeueramus, uide,ne religio nobis tam adhibẽda ſit,quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum,ut ciuem,ut ſenatorem,ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: ſignificant enim formam quandam ingenij,ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres,& Catonem cum Philiſto,et Thucydide comparares: Bruto'ne te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è græcis quidem quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem thuſculanum,non dum ſuſpicantem quale eſſet copioſe,& ornate dicere.Galbam laudas:ſi ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus: ſin ut oratorem,cedò quæſo orationes(ſunt enim)& dic hunc,quem tu plus,quàm te amas Brutum,uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hic tibi aſſentior,modo ita laudes,ut antiquas:quod item de Africano,de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius: addis etiam neſcio quid anguſtius. nomine nos capi ſummi uiri, uitæq; elegantiſſimæ ueriſſimis laudibus:remoue hæc, næ iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cum in ceteris rebus,tum in dicendo ſemper,quoniam nihil eſt melius, id laudari, qualecunq; eſt,ſolet.Dico idem de Gracchis:et ſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior:omitto ceteros, uenis ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam,quos ego audiui ſine controuerſia magnos oratores,Craſſum,& Antonium:de horum laudibus tibi prorſus aſſentior, ſed tamen non iſto modo:ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis ſeruiliæ tibi magiſtram fuiſſe: hæc germana ironia eſt:cur ita ſentiam non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur,quæ de ijs ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio,quæ modo de Cœlio dixeris:ij enim fuerunt certe oratores: quanti autem, & quales, tu uideris: nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omnis, ut mihi uideantur mori uoluiſſe nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur.Hæc cum ille dixiſſet:longi ſermonis initium depuliſti inquam Attice, remq; commouiſti noua diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus:uoluendi enim ſunt libri,cum aliorum,tum in primis Ca-

CATONIS

tonis, intelliges nihil illius lineamentis, nisi corꝝ pigmentorum, quę inuēta nō dum erant, florem, & colorem defuisse: nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, aliū, ut arbitror, neminem: nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim: nam & si tu melius existimare uideris, de ea si quam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes, quid in latinis potius imitaremur, non habebamus: quod autem plures à nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare ἄρωνα, me, ne, si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles inquit Atticus: ego enim non alienū à te putabam, quod et in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus de isto postea, sed tu inquit me intuens orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, sed in Cumano, aut in Thusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroque in loco uicini sumus: sed iam ad id, unde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est, quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, et Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quanta in uiro cognouisse me arbitror, ut quę secum commentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus cogitauisset, hoc adiumento ille tanto, sic utebatur, ut sua & cōmentata, & scripta, & nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquā flagrantius studium uiderim, nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: Sępissime autem eodem die utrūque faciebat, attuleratq; minime uulgare genus dicēdi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta contra, quæq; ipse dixisset. Erat in uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus, eaq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus, rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum, uox canora, & suauis, motus, & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero Trib. militum, Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius, exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, quanquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio, & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabātur, in magistratibus erāt, cotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur: erat enim Trib. pl. tum C. Curio, quanquam is quidem silebat, ut erat semel à cōcione uniuersa relictus. Q. Metellus celer non ille quidem orator, sed tamen infans, diserti autem Q. Varius C. Carbo. Cn. Pomponius, & ij quidem habitant in rostris. C. etiam Iulius, Æd. Cur. cotidie ferè accuratas conciones habebat, sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum expulsus: reliquos frequēter audiens

acerrimo studio tenebar, cotidieq; & scribens, & legens, & commẽtans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat: ego autem iuris ciuilis studio multũ operæ dabam Q. Scæuolę P.F. qui quanquam nemini se ad docẽdum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla Cos. & Pompeio fui, tum P. Sulpicij in tribunatu cotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus, eodemq; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq; uenisset, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, & si rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Q. Catulus. M. Antonius. C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc & si uidentur esse à proposita ratione diuersa, tamen iccirco à me proferũtur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute posses, nam Attico hæc nota sunt, & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortẽsiũ ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescẽtes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis, magisq; cotidie probabatur. Antistius Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum stoico Diodoto, qui, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar. quæ quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est, sine qua etiam tu Brute iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam esse dilatatã putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo cotidie, idq; faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius, uel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter latinè dicendi afferebat, uel quod à græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda repu. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis Antistij, reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij, leges, & iudicia constituta, recuperata respu. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati, tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam, dictatore enim Sulla legatus ad senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum cõmẽdationis habui, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio uideretur, deinceps inde multę, quas nos diligenter elaboratas, etiam quam elucubratas

afferebamus. nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue collum, qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione & moderatione uocis, & commutato genere dicendi me & periculum uitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscẽdi fuit. Itaque cum essem biennium uersatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum uenissem Athenas sex menses cum Antiocho ueteris academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui, studiumque philosophiæ nunquam intermissum, à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam, post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibus cum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus, & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Æschilus Gnidius. Adramyttenus Xenocles, hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur, quibus non contentus Rhodum ueni, meque ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptorémque præstantem, tum in notandis, animaduertendisque uitijs, & instituendo, docendoque prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundãtes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentem coerceret. Ita recepi me biennio post non modo exercitatior, sed propè mutatus: nam & cõtentio nimia uocis reciderat, et quasi referuerat oratio, lateribusque uires, & corporis mediocris habitus accesserat, duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius, quorum alter remissus, & lenis, & proprijs uerbis comprehendens solute, & facile sententiam, alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescẽtem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. Itaque cũ Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod & dicendi ardore erã propior, & ætate coniunctior. Etenim uideram in ijsdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamẽ agere partis Hortensium, acrem enim oratorẽ, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat. Vnum igitur annum cum redijssemus ex Asia causas nobilis egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ędilitatem peteret Hortensius: interim me quæstorẽ Siciliensis excepit annus. Cotta ex cõsulatu est profectus in Galliam; princeps & erat, & habebatur Hortensius.

Cum

Cum autē anno post è Sicilia me recepissem, iam uidebatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse presertim, sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longe ab sum, sed ut laborē, & industriam. Cū igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamē ueni designatus ędilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster nō solum enumerationem oratoriam, uerumetiam pręcepta quædam desiderat, quid tanquam notādum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere: nam is post cōsulatum (credo quod uideret ex cōsularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui cōsules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incēsus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de picturę ueteris colore detraxerat, quantū non quiuis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione uerborum adhærescens sui dissimilior uidebatur fieri cotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud quod erat, augere, quantūcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari uoluntate sum factus: nam, cum propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter exquisitius, & minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicēdi nouitate conuerterā. Nihil de me dicā: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, quàm uulgus hominū studuisse literis, quibus fons perfectę eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam cōplexus esset, matrem omnium benefactorum, beneq; dictorum: nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam: nemo, qui memoriam rerum romanarum teneret, ex qua siquando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breuiter, arguteq; incluso aduersario laxaret iudicū animos, atq; à seueritate paulisper ad hilaritatē, risumq; traduceret: nemo, qui dilatare posset, atq; à propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad cōmunem quæstionē uniuersi generis orationem traduceret: nemo, qui delectādi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magno opere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum eius (quod unū est oratoris maxime propriū) quocūq; res postularet, impelleret. Itaque cū iam penè euanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem cōsul factus essem, reuocare se ad industriam cœpit, ne cum pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. Sic duodecim post meum consulatū annos in maximis causis, cū ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissime uersati sumus, consulatusq; meus, qui illū primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerū mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude cōiunxerat. Maxime uero perspecta est utriusq; nostrū exercitatio, paulo ante quàm perterritum armis hoc studium Brute nostrū conticuit subito, & obmutuit, cū lege Pompeia ternis horis ad dicēdū datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus

cotidie, quibus quidem causis tu etiam Brute præsto fuisti, compluris& & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit, annis ante decem causas agere cœpit, quàm tu es natus, idem quartosexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus unà tecum socerũ tuum defendit Appium. Dicẽdi autem genus quod fuerit in utroque orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt: Sed si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicẽdo, quàm senior Hortẽsius, causas reperiemus uerissimas duas primũ quod genus erat orationis asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti: Genera autem asiaticę dictionis duo sunt: Vnũ sententiosum, & argutũ, sententijs nõ tam grauibus, & seueris, quàm cõcinnis, & uenustis, qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiã Menecles frater eius fuit, quorũ utriusque orationes sunt in primis, ut asiatico in genere laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententijs frequentatum, quàm uerbis uolucre, atque incitatũ, quali est nunc Asia tota, nec flumine solũ orationis, sed etiam exornato, & faceto genere uerborũ, in quo fuit Æschilus Gnidius, & meus æqualis Milesius Æschines. In ijs erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarũ concinnitas nõ erat: Hęc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatẽ non habent. Itaq; Hortensius utroq; genere florens, clamores faciebat adolescens: habebat enim & Meneclii illud studium crebrarũ, uenustarumq; sentẽtiarum: in quibus ut in illo græco, sic in hoc erant quędã magis uenustæ, dulcesq; sentẽtię, quàm aut necessariæ, aut interdum utiles: & erat oratio cum incitata, & uibrans, tum etiam accurata, & polita. Non probantur hæc senibus, sæpe uidebam cum irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio uulgi, & facile primas tenebat adolescens: & si enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati uidebatur, & certè quod & ingenij quędam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborumq; astricta comprehensio, summam hominũ admirationem excitabat: Sed cum iam honores, et illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem, quodq; exercitationẽ, studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq; sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo cõsueuerat, ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrãtem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit et ista, quę dicis uideo qualia sint, et Hortensium magnum oratorem semper putaui, maximeq; probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt inquam: idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta uerbis oratio. Ergo ille à Crasso Cos. & Scæuola usque ad Paulum, & Marcellum Coss. floruit, nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore, ad eosdem ferè Coss. Sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare inquit Brutus. Sit sanè, ut uis inquam, & id non tam mea causa, quàm tua, sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quæ prouidit futura: sæpe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus: sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs,

quæ

quæ consecutæ sunt, morte uindicauisse: Nos autem Brute, quoniã post Hortensij clarissimi oratoris mortem orbæ eloquentię quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eã septam liberali custodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurq́ ut adultam uirginem caste, & ab armatorum impetu quantum possumus, prohibeamus. Equidem, & si doleo, me in uitam paulo serius tanquam in uiam ingressum priusquam confectum iter sit, in hãc reip. noctem incidisse, tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis, quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me etiã me tacente ipsa loquerentur, mortuoq́ uiuerent. Quę, si recte esset, saluti reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent: sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes, quasi quadrigis uehementem transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, & iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam rempu. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atq; augere possis: tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & ijsdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentię laude iunxisses: ex te duplex nos afficit solicitudo, quod & ipse rep. careas, & illa te. Tu tamen, & si cursum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum: nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessiuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinę, numerari in uulgo patronorum: Nam quid te exercuit Pammenes uir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa uetus Academia, atque eius hæres Haristus hospes, & familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non'ne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabilis constitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ętate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta non dum fuit, Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius, tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. T. CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

TRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idē rogāti, an efficere id, quod rogares, diu, multumq; Brute dubitaui: Nā & negare ei, quem unice diligerē, cuiq; me carissimū esse sentirem, presertim et iusta petenti, & præclara cupiēti, durum admodum mihi uidebatur, & suscipere tantam rem, quātam nō modo facultate cōsequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est maius, quàm cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quę sit optima species, & quasi figura dicēdi? Quod quoniam me sępius rogas, aggrediar, non tam perficiūdi spe, quàm experiundi uoluntate: malo enim cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm si id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq; oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnis omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetēdas cōcupiuerunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa prętantis ingenij uis, forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamē eum cursum, quem poterit: prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. An in poëtis, non Homero soli locus est (ut de grecis loquar) aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia ceterorum studia restinxit: nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari: nec simulachro Iouis olympij, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut cum summa miraremur, īferiora tamē probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt: Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut langueścat industria: nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est, et in pręsentibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingēdo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit: nō enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil esse possit præstantius, quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio, an unquam, in aliqua autem parte, eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius.

Sed ego

Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contēplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quędam, quam intuēs, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt, sic perfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quęrimus. Has rerum formas appellat ideas ille nō intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus author, & magister Plato, easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri, cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimā sui generis formā, speciemq; redigendum. Ac uideo hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem, cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram: Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisque, et fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex academiæ spatijs extitisse: illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq; sermonum, in quibus Platonis primum sunt impressa uestigia, sed & huius, & aliorum philosophorū disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus: omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt, sic eloquētia hæc forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnisq; caruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehēsionemq; pertimuit: Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine philosophia non posse effici, quem quærimus eloquentem: Non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem, parua enim magnis sæpe rectissime cōferuntur: nam nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere, siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem pręstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorę physici fuerit auditor, à quo censet eum, cū alia pręclara quędam, & magnifica didicisset, uberem, & fœcundū fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiæ maximū) quibus orationis modis quęq; animorum partes pellerentur: quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequēs fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusq; rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes

possumus, nec iudicare quæ uera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earũ ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot, tantasq́ res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quę sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabãtur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, & ab alijs rerũ, ab alijs uerborum doctrina quæritur. Itaq́ M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorũ tribuebat ætas, uir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unũ reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem: Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quẽ nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat, at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peræque autẽ, id quod uolumus, perpauci in omnibus: Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati, quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: Alij leui, & instructa, & terminata: Et contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati: in eodemq́ genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum, alij in eadem ieiunitate cõcinniores, idest faceti, florẽtes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quærimus, potius expers: isq́ uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem, aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemq́ orationem ornamentis modicis uerborum, sententiarumq́ distinguit. Horum singulorum generum quicunque uim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Sed quærendum est, satis'ne id, quod uolumus, effecerint: uidemus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uersute, & subtiliter dicerent: Atque utinam in latinis talis oratoris simulachrum reperire possemus, esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multũ tribuerim latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquẽtiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior: Itaq́ nobis monendi sunt ij, quorũ
sermo

sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant atticos, aut ipsi attice uolunt dicere, ut mirentur hūc maxime, quo Athenas quidem ipsas magis credo fuisse atticas, quid enim sit atticum, discant, eloquentiamq; ipsius uiribus non imbecillitate sua metiantur: Nunc enim tantum quisque laudat, quantū se posse sperat imitari: sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus atticorum, nō alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia: omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq; et ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaq; Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime politæ, minimeq; elegantes sunt, asciuerunt aptū suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorū uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt: Græci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt, quorum semper fuit prudens, sincerumq; iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolēs, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cęteris, in illa pro Ctesiphōte oratione lōge optima summissius à primo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incēdens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinātē uerborum omniū pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat, illudensq;, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit: quin etiam quęrit ab ipso, cum quidem eū beluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint, ut Æschini, ne Demosthenes quidem uideatur attice dicere: facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq; restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in *hoc in eum, huc, an illuc manū porrexerit. Quonā igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cū uero inclinata, ululantiq; uoce more asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut potius quis non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi attice dicere. Quorum genera plura sunt, hi unum modo quale sit, suspicantur: putant enim qui horride, inculteq; dicat, modo id eleganter, enucleateq; faciat, eum solum attice dicere. Errant, quod solum, quod attice, non falluntur: istorum enim iudicio si solum illud est atticum, ne Pericles quidem dixit attice, cui primæ sine controuersia deferebantur: qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permiscere Græciā dictus esset. Dicat igitur attice uenustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias: qs enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut atticorum sit, aut ne sit Æschines, ne'ue Demosthenes atticus. Ecce autem aliqui se thucydidios esse profitentur, nouum quoddam, imperitorum, & inauditum genus: Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauiter sanè, & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsę illæ conciones

ita multas habēt obſcuras, abditasq́ ſententias, uix ut intelligantur, quod eſt in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ eſt autē in hominibus tanta peruerſitas, ut inuentis frugibus, glande uefcantur? an uictus hominum atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus, fateor, ſed ita, ut rerū explicator prudens, ſeuerus, grauis, non ut in iudicijs uerſaret cauſas, ſed ut in hiſtorijs bella narraret: itaq; nunquā eſt numeratus orator: nec uero ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cū preſertim fuiſſet honoratus, & nobilis: Huius tamen nemo neq; uerborum, neq; ſententiarum grauitatem imitatur, ſed cum mutila quædam, & hiantia locuti ſunt, quæ uel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam, qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet, cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus igitur nos ad eum, quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandū, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, ſed nihil difficile amanti puto: amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos: incendor porrò quotidie magis, nō deſiderio ſolum quo quidē conficior, cōgreſſus noſtros, conſuetudinē uictus, doctiſſimos ſermones requirēs tuos, ſed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares prudentia coniunguntur: Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controuerſijs diiudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatosq́ dimittas: Itaq; efficis, ut cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipſe te, cum in Italię luce cognoſceris, uerſarisq́ in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinę, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me uocas ad ſcribendum. Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto, quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica uirtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem, ſed teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum: uolo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut ſi ſuſtinere tātam quæſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti: in quo tamen iudicij noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit. SED in omni re difficillimum eſt formam, quod χαρακτὴρ græce dicitur, exponere optimi, quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector ait quiſpiam, quod non diſcedit à communi more uerborum. Pacuuio inquit alius, omnes apud hunc ornati, elaboratiq́ ſunt uerſus, multa apud alterum negligentius: fac alium Accio, uaria enim ſunt iudicia, ut in græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, colluſtrata delectat. Quid eſt, quo præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus, exiſtimauiq́ in omnibus rebus eſſe aliquid optimū, etiam ſi lateret, idq́ ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet iudicari. Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaq́ diuerſa,

uerſa,neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, ſcriptionum,& hiſtoriarum,et talium ſuaſionum,qualem Iſocrates fecit Panegyricum,multiq́ alij,qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumq́ rerum formam,quæ abſunt à forenſi contentione, eiusq́ totius generis,quod græce ἐπιδεικτικὸν nominatur quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore, non quo negligenda ſit, eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris,quem informare uolumus,& de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur,& eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia: datur etiam uenia concinnitati ſententiarum, & arguti, certiq́, & circunſcripti uerborum ambitus conceduntur, de induſtriaq́ non ex inſidijs, ſed aperte, ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant, ut crebro conferant pugnantia, comparentq́ contraria, & ut pariter extrema terminentur, eundemq́ referant in cadendo ſonum,quæ in ueritate cauſarum, & rarius multo facimus, & certe occultius. In panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, ſed ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſimachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde byzantium, multosq́ alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates,quorum ſatis arguta multa,ſed ut modo, primumq́ naſcentia, minuta, & uerſiculorum ſimilia quædam, nimiumq́ depicta. quo magis ſunt Herodotus, Thucydidesq́ mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abſuerunt: Alter enim ſine ullis ſalebris, quaſi ſedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq́ ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius,quàm ſuperiores,& ornatius dicere. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter ceteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunquam Brute,leuiter,& erudite repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe,ſi, quid in eo laudē,cognoueris: Nam cum cōciſus ei Thraſimachus minutis numeris uideretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxiſſe: Thucydides autem præfractior,nec ſatis (ut ita dicam) rotūdus, primus inſtituit dilatare uerbis,et mollioribus numeris explere ſentētias. In quo cum doceret eos,qui partim in dicendo,partim in ſcribendo principes extiterunt,domus eius officina habita eloquentiæ eſt. Itaque,ut ego,cū à noſtro Catone laudabar,uel reprehendi me à ceteris facile patiebar,ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contēnere: eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis loquēs Socrates. Adoleſcens etiam nunc o Phædre Iſocrates eſt: ſed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur eſſe, quàm ut cum orationibus Lyſiæ comparetur, præterea ad uirtutem maior indoles, ut minime mirū futurum ſit, ſi cum ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantum, quantum pueris reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt, aut, ſi contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat: ineſt enim natura philoſophia in huius uiri mente quędam.

Hæc de adoleſcente Socrates auguratur: at ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit ęqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum, me

autem, qui Isocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ, quàm pugnæ aptius, gymnasijs, & palęstrę dicatum, spretum, & pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat, & roborat, nō alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum, atque pompæ, nos autem iam in aciem, dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidēda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo, dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet, nulla præcepta ponemus, neque enim id suscepimus, sed excellentis eloquentię speciem, & formā adumbrabimus, nec quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur: ac duo breuiter prima, sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia: nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ, qua tamen in causa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quē summum esse uolumus, argumentorum, & rationum locos: nam quoniam quidquid est, quod in controuersia, aut in cōtentione uersetur, in eo aut sit'ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur sit'ne? signis. quid sit? definitionibus. quale sit? recti, prauiq; partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam: latius enim de genere, quam de parte disceptare licet, ut quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis, & temporibus, ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, nō ad philosophorū morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utranque partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit: Idemq; locos, sic enim appellat, quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiā qui communes appellantur loci, nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seleget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem, argumentorum momenta sunt, iudicium igitur adhibebit, nec inueniet solum quid dicat, sed etiam expendet: nihil enim est feracius ingenijs, his presertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes non solum fruges, uerum herbas etiam effundūt inimicissimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? ut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iam uero ea, quę inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustres, cumq; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq; contraria, de firmissimis alia.

prima ponet,alia postrema,inculcabitq́ leuiora. Atq́ in primis duabus dicendi partibus qualis esset,summatim breuiterq́ descripsimus: sed, ut ante dictū est,in his partibus,& si graues,atq́ magnę sunt, minus & artis est,& laboris. Cum autem & quid,& quo loco dicat, inuenerit,illud est longe maximū, uidere quo nam modo: scitum est enim quod Carneades noster dicere solebat, Clithomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiā modo dicere. Quod si in philosophia tantū interest, quemadmodum dicas,ubi res spectatur,non uerba penduntur,quid tandē in causis existimandum est,quibus totis moderatur oratio? Quod quidē ego Brute ex tuis literis sentiebā,non te id sciscitari qualē ego in inueniendo,& in collocando summū esse oratorem uellē,sed id mihi quærere uidebare,quod genus ipsius orationis optimū iudicarē, rem difficilem(dij immortales)atq́ omniū difficillimam: nam cū est oratio mollis,& tenera,& ita flexibilis,ut sequatur quocunq́ torqueas,tum & naturę uariæ,& uoluntates,multum inter se distantia effecerunt genera dicēdi. Flumen alijs uerborum,uolubilitasq́ cordi est,qui ponunt in orationis celeritate eloquentiā: Distincta alios,& interpuncta,interualla,moræ,respirationesq́ delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroq́ aliquid excellens. Elaborant alij lenitate,& æquabilitate,& puro quasi quodam,& candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatē, & seueritatem quandā uerbis, & orationis quasi mœstitiam sequūtur,quodq́ paulo ante diuisimus,ut alij graues,alij tenues,alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere,quàm à te postulatum est,tibi enim tantū de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo,& collocando,ne nunc quidem solum de orationis modo dicam,sed etiam de actiōis,ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quomodo autem dicatur,id est in duobus,in agendo, & in eloquendo: est enim actio quasi corporis quædam eloquentia,cum constet è uoce,atq́ motu. Vocis mutationes totidem sunt,quot animorū,qui maxime uoce commouentur. Itaq́ ille perfectus,quem iandudū nostra indicat oratio, ut cunq́ se affectum uideri,& animū audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonū,de quo plura dicerē,si hoc præcipiendi tempus esset,aut si tu hoc quæreres: dicerem etiā de gestu, cū quo iunctus est uultus,quibus omnibus dici uix potest,quantum intersit quemadmodum utatur orator: nā & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt,& diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit,& primas,& secundas,& tertias actioni: si enim eloquentia nulla sine hac,hæc autē sine eloquentia tanta est,certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille,qui eloquentiæ principatum petet,& contenta uoce atrociter dicere,& summissa leniter,& inclinata uideri grauis,& inflexa miserabilis: mira est enim quædā natura uocis,cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui,tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem etiam in dicendo quidam cantus obscurior,non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè canticum,sed ille,quē significat Demosthenes,& Æschines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumq́ sæpe dicit uoce dulci,& clara fuisse: In quo illud etiā notandum mihi

uidetur ad studium persequendę suauitatis in uocibus, ipsa enim natura quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam, quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optāda est (non est enim in nobis) sed tractatio, atque usus in nobis: ergo ille princeps uariabit, & mutabit, omnis sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus, idemq; motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita longus, excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerū articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quantā affert tum dignitatem, tum uenustatem, in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut uultuosum sit, tum oculorū est quædam magna moderatio: nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi, quorū & hilaritatis, & uicissim tristitiæ modum, res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ, species exprimenda est, quem hoc uno excellere idest oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum: non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquēs dictus est: ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque uendicat, dicendi autem idest eloquendi maxima uis soli huic conceditur. Quanquā enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, siquidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit: & Xenophontis uoce musas quasi locutas ferunt, & longe omnium, quicunque scripserunt, aut locuti sunt extitit, & grauitate princeps Plato, tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare, sic de rebus placatis, ac minime turbulentis docēdi causa, non capiendi loquūtur, ut in eo ipso quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo, itaque sermo potius, quam oratio dicitur: quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur, qui oēs eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis persequi. Sed hoc differūt, quod cū sit his propositū non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quā delectare, & apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles, à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq; ita disponunt, ut pictores uarietatem colorū, paria paribus referunt, aduersa contrarijs, sæpissimeq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur, interponuntur etiam conciones, & hortationes, sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio.

Ab his

Ab his non multo secus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam quærimus, seuocanda est: nam etiam poëtæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus, numero maxime uidebantur antea & uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit: Quicquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à uersu (nam id quidem orationis est uitium) numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaque uideo uisum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, & si absit à uersu, tamen quod incitatius feratur, et clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poëtarum, apud quos, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis, nec tamē id est poëtæ maximū, & si est, eo laudabilior, quod uirtutes oratoris persequitur, cū uersu sit astrictior. Ego autē etiam si quorūdam grandis, & ornata uox est poëtarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis faciendorum, iungendorumq; uerborū, tum etiā nonnullorum uoluptati uocibus magis, q̄ rebus inseruiūt. Nec uero si quid est unum inter eos simile (id autem est iudicium, electioq; uerborum) propterea ceterarum rerū dissimilitudo intelligi nō potest, sed id nec dubium est, & si quid habeat quęstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, nō est necessariū. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquētia, à sophistarum, ab historicorum, à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quęrimus) is, qui in foro, causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum: Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo, in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summę etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ uarietatis: nam & iudicabit quid cuique opus sit, & poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere, Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum fundamentum sapientia, Vt enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc græci, nos dicamus sanè decorum, de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione nō modo in uita, sed sæpissime & in poëmatis, & in oratione peccatur: est autem quid deceat oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis: non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tranctandus est, aut sententiarū, semperq; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, est considerandum, quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorū, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaq; hunc locum longe, & late patentem philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputāt, nam id quidem unum est, Grammatici in poëtis, Eloquentes in omni & genere, & parte causarum: quàm enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus? de maiestate populi Ro. summisse, & subtiliter? hic genere toto: at persona alij peccāt, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe uerbo, & sine re nulla uis uerbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur alio, atque alio elata

uerbo: in omnibusq; rebus uidendum est quatenus, & si enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum: In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus est locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat, Sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis minimis, & maximis, cum hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum sit, utrum decere, an oportere dicas, oportere enim perfectionem declarat officij, quo & semper utendum est, et omnibus. decere, quasi aptum esse cõsentaneumq; tempori, & personę, quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & gestu, & incessu, cõtraq; item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximũ uitium, qui peccat etiam cũ probam orationem affingit improbo, stulto'ue sapiẽtis. Si deniq; pictor ille uidit, cũ immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluẽdum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari. Si deniq; histrio quid deceat, quærit, quid faciendũ oratori putemus? sed cum hoc tantum sit, quid in causis, earumq; quasi membris faciat orator uiderit. Illud quidem perspicuũ est, non modo partis orationis, sed etiã causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusq; generis nota quæratur & formula, magnum opus, & arduum (ut sępe iam diximus) sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirum uela sunt: Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re, plusquam opinione differẽs. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidũt se posse dicere: nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus: & si enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen sucum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus: sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi, solutum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare: Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat, habet enim ille tanquã hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum: illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat, sic hæc subtilis oratio etiã incompta delectat, fit enim quiddam in utroq;, quo sit uenustius, sed nõ, ut appareat: tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur: fucati uero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur, elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus, dilucide, planeq; dicetur, quid deceat circunspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens, acutæ crebræq;

sententiæ

ſententię ponĕtur,& neſcio unde ex abdito erutæ,atque in hoc oratore domi nabitur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſuppellectilis, ſupellex eſt enim quodammodo noſtra,quæ eſt in ornamentis,alia rerum,alia uerborum. Ornatus autem uerborū duplex, unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur ī proprijs uſitatisq́ uerbis, quod aut optime ſonat,aut rem maxime explanat. In alienis,aut translatum,aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipſo,aut nouum, aut priſcum, & inuſitatum: ſed etiā inuſitata,ac priſca ſunt in proprijs,niſi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum,ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat manente ſententia: nam ſentētiarum ornamēta, quæ permanent etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta,ſed quę emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo ſit elegans,nec in faciendis uerbis erit audax,& in transferendis uerecūdus,& parcus,& in priſcis reliquisq́ ornamentis, & uerborum, & ſententiarum demiſſior,translatione fortaſſe crebrior, qua frequētiſſime ſermo omnis utitur,non modo urbanorum,ſed etiam ruſticorum: Siquidem eſt eorū gemmare uites,ſitire agros,lætas eſſe ſegetes,luxurioſa frumenta, Nihil horum parum audacter,ſed aut ſimile eſt illi,unde transferas, aut ſi res ſuum nullum habet nomen,docendi cauſa ſumptum,non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo,quàm ceteris utetur hic ſummiſſus, nec tam licenter tamē, quàm ſi genere dicēdi uteretur ampliſſimo. Itaque illud indecorum, quod quale ſit, ex decoro debet intelligi,hic quoq́ apparet, cum uerbum aliquod altius trāsfertur,idq́ in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret: Illam autē concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in ſententiarum ornamēta transfertur, adhibet quidem hic ſubtilis; quem niſi quod ſolum ceteroquin rectè quidam uocāt atticum, ſed paulo parcius: nam ſi,ut in epularum apparatu à magnificentia recedens,non ſe parcum ſolum,ſed etiam elegantem uideri uolet,eliget quibus utatur: ſunt enim plerę que aptę huius ipſius oratoris,de quo loquor,parſimonię: nam illa,de quibus ante dixi,huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter concluſa, eodemq́ pacto cadentia,et immutatione literę quaſi quęſitę uenuſtates, ne elaborata cōcinnitas,& quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemq́ ſiquæ uerborum iterationes contentionem aliquam,& clamorem requirent,erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ, ceteris promiſcue poterit uti,cōtinuatione uerborum modo relaxet,& diuidat, utaturq́ uerbis,quam uſitatiſſimis, translationibus quammolliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer illuſtria. Non faciet rempu. loquentem,nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans,una complexione deuinciet. Valentiorum hęc laterum ſunt, nec ab hoc quem informamus,aut expectanda, aut poſtulanda: erit enim ut uoce,ſic etiam oratione ſuppreſſior, ſed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati, quanquam ijſdem ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Accedit actio nō tragica,nec ſcenæ,ſed modica iactatiōe corporis, uultu tamē multa conficiens,nō hoc quo dicuntur,os ducere,ſed illo,quo ſignificant ingenue,quo ſenſu quidq́ pronuntient. Huic generi orationis aſpergētur etiam ſales,qui in dicendo nimium quantum ualent, quorum duo genera ſunt, unum

facetiarum, alterum dicacitatis, utetur utroque, ſed altero in narrando aliquid
uenuſte, altero in iaciendo, mittendoq́; ridiculo, cuius genera plura ſunt, ſed
nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem,
ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit, nec ſubobſcœno, ne mimicum, nec petu-
lanti, ne improbũ, nec in calamitatem, ne inhumanum, nec in facinus, ne odiȷ
locum riſus occupet, neque aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempore alienum:
hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quęſita, nec ex tempo
re ficta, ſed domo allata, quæ plerunque ſunt frigida, parcet & amicitiȷs, & di
gnitatibus, uitabit inſanabilis contumelias: tantũmodo aduerſarios figet, nec
eos tamen ſemper, nec omnis, nec omni modo, quibus exceptis ſic utetur ſale,
& facetiȷs, ut ego ex iſtis nouis atticis talem cognouerim neminem, cum id cer
te ſit uel maxime atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed ma
gni tamen, & germani attici, quoniam quidquid eſt ſalſum, aut ſalubre in ora-
tione, id proprium atticorum eſt, è quibus tamen non omnes faceti, Lyſias ſa-
tis, & Hyperides, Demades præter ceteros fertur, Demoſthenes minus habe
tur, quo quidem mihi nihil uidetur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm fa-
cetus: eſt autem illud acrioris ingeniȷ, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud, ali-
quantoq́; robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt, ſummiſſius autem,
quàm illud, de quo iam dicetur, ampliſſimũ. Hoc in genere neruorum uel mi-
nimum, ſuauitatis autem eſt uel plurimum, eſt enim plenius, quàm hoc enuclea
tum, quàm autem illud ornatum, copioſumq́;, ſummiſſius. Huic omnia dicen-
di ornamenta conueniunt, plurimumq́; eſt in hac orationis forma, ſuauitatis,
ĩ qua multi floruerũt apud gręcos: ſed Phalereus Demetrius meo iudicio prę
ſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate, placideq́; loquitur, tum illuſtrant eam,
quaſi ſtellæ quædam tralata uerba, atque immutata: Tralata ea dico, ut ſæpe
iam, quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa, transfe-
runtur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio ſubȷcitur aliud, quod idem ſi-
gnificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti, quod quanquam transferẽdo fit,
tamen alio modo tranſtulit, cum dixit Ennius, arcem, & urbem orbas. alio
modo, ſi pro patria arcem dixiſſet: & horridam Africam terribili tremere tu
multu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hãc hypallagen rhetores, quia
quaſi ſummutantur uerba pro uerbis, metonomiam grammatici uocãt, quod
nomina transferũtur. Ariſtoteles autem tralationi hęc ipſa ſubiungit, & abu-
ſionem, quam κατάχρησιν uocant, ut cum minutum dicimus animum pro paruo,
& abutimur uerbis propinquis, ſi opus eſt, uel quod delectat, uel quod licet.
iam cum fluxerunt continuæ plures tralationes, alia planè fit oratio. Itaque
genus hoc græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui iſta
omnia tralationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq́; dulciſſi-
ma, & quãquam tralatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam
crebriores, in idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac tempera-
ta) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum, latæ, erudi-
tæq́; diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione
dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt, & niſi co-
ràm erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur: eſt enim
quoddam etiam inſigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in
quo omnes uerborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum è

ſophiſtarũ

ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima eſt, hic eſt enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiã, quæ curſu magno, ſonituq́ ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quã ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas: ſed multũ intereſt inter hoc dicẽdi genus, & ſuperiora. Qui ĩ illo ſubtili, & acuto elaborauit, ut callide, argutéq́ diceret, nec q̃dquã altius cogitaret, hoc uno perfecto magnus orator eſt, ſi nõ maximus, minimeq́ in lubrico uerſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, nõ extimeſcit ancipitis dicendi, incertosq́ caſus, etiã ſiquãdo minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculũ non adibit, alte enim cadere nõ poteſt. At uero hic noſter, quẽ principem ponimus, grauis, acer, ardẽs, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cũ illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus: Ille enim ſummiſſus, quod acute, & ueteratorie dicit, ſapiens iam, medius, ſuauis, hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſanus uideri ſolet. qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, præſertim, cũ cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ, ſi is nõ pręparatis auribus inflãmare rem cœpit, furere apud ſanos, et quaſi inter ſobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quęrimus, ſed animo, non manu, ſi prehẽdiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem: Sed inuentus profecto eſt ille eloquens quem nunquam uidit Antonius. Quis eſt igitur is? complectar breui, diſſeram pluribus. Is eſt enim eloquẽs, q et humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Nemo is inquies unquã fuit. ne fuerit, ego enim quid deſiderem, non quid uiderim diſputo: redeoq́ ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem, quam & ſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus: non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens, quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis uidere poſſumus: Is erit igitur eloquens (ut idem illud iteremus) qui poterit parua ſummiſſe, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi cauſa pro Cecina de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis Rabirĳ cauſa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda, & uarianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelĳ? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quę exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitrarer, uel poſſe eligere, qui quærerent: nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non aſſequimur, at quid deceat uidemus,

nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes, qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet auris meas, ita sunt auidæ, & capaces, & semper aliquid immensum, infinitumq; desiderant. Sed tamen, quod iam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti, neque eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illū posse, nos uelle, quocunque modo causa postulet, dicere: sed ille magnus, nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales, nos magnum fecissemus, siquidem potuissemus, quò contendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens uisus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta uisus esset, nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius: nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortensius: superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis auris ciuitatis accepimus, easq; nos primi, quicunque eramus, & quantulum cunque dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de Supplicio paricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant, ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat, ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur, ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, & quæ sequuntur: sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, et expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic erat unus ardor ī nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quędam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresq; aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra, eaq; hāc ipsam habēt, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent? nonnunquā etiam ad cotidianum genus sermonis accederent, ipse nunquā ab illa acerrima cōtentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur, sed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus, ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico, nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurū fuit: Tu autem eodem modo omnis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidē, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Thusculanum uenissem, imaginem ex ære uidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ

orationes

orones subtiles, ut contra Leptinē,multę,& totę graues,ut quędā philippicę, multæ uariæ,ut contra Æschinem falsæ legationis,ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties uult,arripit,& à grauissimo discedens eò potissimum delabitur: clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit,cū grauitatis locis utitur: sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere,non de homine quærimus, rei potius,idest eloquētiæ uim,& naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus,nihil nos præcipiendi causa esse dicturos,atque ita potius acturos,ut existimatores uideamur loqui, non magistri: in quo tamen longius progredimur,quod uidemus nō te hæc solum esse lecturum,qui ea multo,quàm nos, qui quasi docere uideamur,habeas notiora: sed hūc librum etiam si minus nostra commēdatione,tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse,lateq; dicendi,sed etiam uicinam eius,atq; finitimam dialecticorum scientiam assumere,quanquam aliud uidetur oratio esse,aliud disputatio,nec idem loqui esse,quod dicere,attamen utrunq; in disserendo est: disputandi ratio,& loquendi dialecticorum sit,oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille,à quo disciplina stoicorum est,manu demonstrare solebat,quid inter has artes interesset: nam cum compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cū autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit,illam artem quasi ex altera parte respōdere dialecticæ,ut hoc uidelicet differant inter se,quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo,omnē, quæ ad dicendum trahi posset,loquendi rationem esse notam,quę quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam: nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, & postea qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentię laude ducatur, non esse earū rerum omnino rudem, sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutum, nouerit primum uim, naturam, genera uerborū, et simplicium, & copulatorū: deinde quot modis quidq; dicatur, qua ratione uerum, falsum'ne sit, iudicetur, quid efficiatᷣ e quoq;, quod cuique cōsequēs sit, quodq; contrarium. Cumq; ambigue multa dicantur, quomodo quidq; eorū diuidi, explanariq; oporteat: hæc tenenda sunt oratori, sæpe enim occurrūt, sed quia sua sponte squallidiora sunt, adhibendus erit in his explicādis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & uia, primum constituendū est, quid quidq; sit, nisi enim inter eos, qui disceptent, cōuenit, quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte disseri, nec unquam ad exitū perueniri potest. explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaq; re, atq; inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem est definitio oratio, quę quid sit id, de quo agitur, ostendit quam breuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est, quæ sint eius generis, siue formę, siue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quē uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neq; id faciat tam presse, & anguste, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularemq; intelligentiam accommodatius: idemq;

etiam,cum res postulabit,genus uniuersum in species certas,ut nulla neq; prætermittatur,neque redundet,partietur,ac diuidet: quãdo autem, aut quomodo id faciat,nihil ad hoc tempus,quoniam(ut supra dixi)iudicem esse me,nõ doctorẽ uolo.Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnis philosophiæ notos,& tractatos locos: nihil enim de religione,nihil de morte,nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi,& erroribus,quæ sæpe cadũt in causas, sed ieiunius aguntur, nihil inquam sine ea scientia, quam dixi,grauiter, ample, copiose dici,& explicari potest.De materia loquor orõnis etiam nunc,non genere de ipso dicẽdi: uolo enim prius habeat orator rem,de qua dicat,dignam auribus eruditis,quàm cogitet,quibus uerbis quidque dicat,aut quomodo. quem etiam,quo grandior sit,& quodammodo excelsior(ut de Pericle dixi supra)ne physicorum quidem esse ignarum uolo.Omnia profecto,cum se à cœlestibus rebus refert ad humanas,excelsius,magnificentiusq; et dicet,& sentiet: cumq; illa diuina cognouerit,nolo ne ignoret, ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat,quo egent causæ forẽses cotidie. Quid est enim turpius,quàm legitimarum, & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum,& memoriæ ueteris ordinem,maxime scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium,quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor,qui conseruatis,notatisq; temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit.Nescire autem,quid ante quàm natus sis,acciderit,id est semper esse puerum.Quid enim est ætas hominis,nisi cum memoria rerum ueterum,cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas, quarum habebit genera primum ipsa cognita: erit enim ei perspectũ, nihil ambigi posse,in quo non aut res cõtrouersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero,aut de recto,aut de nomine. Verba aut de ambiguo,aut de contrario: nam siquando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis, genus est quoddam ambigui,quod ex præterito uerbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium,res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarum,etiam argumentorũ præcepta pauca sunt: traditi sunt, è quibus ea ducãtur,duplices loci,uni è rebus ipsis,alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorẽ orationem,nam ipsę quidem res in perfacili cognitione uersantur: quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit? nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor,aut erigatur,aut paret se ad discendum,rem breuiter exponere,& probabiliter,& aperte,ut quid agat intelligi possit, sua confirmare,aduersaria euertere,eaq; efficere non perturbate,sed singulis argumẽtationibus ita concludendis,ut efficiatur,quod sit consequens ijs, quæ sumentur ad quanq; rem confirmandam: post omnia perorationem inflammantẽ, restinguentem'ue concludere.Has partis quemadmodũ tractet singulas, difficile dictu est hoc loco,nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non quẽ doceam quęro,sed quẽ probem, probabo primũ eum, qui quid deceat,uidebit: hęc enim sapientia maxime adhibenda eloquẽti est, ut sit temporum,

porum, personarumq; moderator: nam nec semper, nec apud omnis, nec contra omnis, nec pro omnibus, nec omnibus eodẽ modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquẽs, qui ad id quodcunq; decebit, poterit accommodare orationem: quod cũ statuerit, tum ut quidq; erit dicẽdum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par, & ęqualis oratio. Principia uerecũda non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionẽ aduersarij, uel ad cõmendationem sui. Narrationes credibiles nec historico, sed propè cotidiano sermone explicatę dilucide: Dein si tenues causę, tum etiam argumẽtandi tenue filum & in docendo, & in refellendo, idq; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationẽ fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit exprimi, tum se latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, & sic afficiet, ut uolet, idest ut causę natura, et ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantũ honorem eloquentia: nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat, tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisq; rebus, quę ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ & si ęquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet, qui communes appellati, quòd uidentur multarum ijdem esse causarum, sed proprij singularum esse debebunt. Ac uero illa pars orationis, quę est de genere uniuerso, totas causas sæpe cõtinet: Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, quod græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atq; ut de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quęri coniectura solet: dicetur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius, & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, et contra abijciendis nihil est, quod nõ perficere possit oratio, quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescũque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & penè infinite in perorando. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod græci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitę consuetudinem accommodatum, alterum (quod ijdem παθητικὸν nominant) quo perturbantur animi, & concitãtur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad beniuolentiam cõciliandam paratum, hoc uehemens, incensum, incitatum, quò causæ eripiuntur, quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus, sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationẽ mihi tamen oẽs relinquebãt, in quo ut uiderer excellere, nõ ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacũque in me sunt, me enim ipsum non

pœnitet quanta sint, sed apparent in orationibus, & si carent libri spiritu illo propter quē maiora eadem illa cū aguntur, quam cum leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione solū mens iudicum permouēda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum. Sed etiā est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, cōtemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in uarietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla, mitiorū, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit, dicerē perfectum, si ita iudicarē, nec in ueritate crimen arrogantiæ extimescerē, sed (ut supra dixi) nulla me ingenij, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam, nec unq̄ is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, uel latinis, si ulla reperirem, uel græcis, si deceret, sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum, nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpicij: dicebat melius, quàm scripsit Hortensius, Verum hæc uis, quam quęrimus, quanta sit suspicemur, quoniā exemplū non habemus, aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidē perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in rēp. aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formā, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur.
Sed iam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur, qui qualis debeat eē ex ipsis, quę supra dicta sunt, intelligi potest. Nā & singulorū uerborum, & collocatorū lumina attigimus, quibus sic abundabit, ut uerbū ex ore nullum, nisi aut elegās, aut graue exeat: ex omniq́ genere frequentissime tralationes erūt, quod eæ propter similitudinē transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc, qui motus cogitatiōis celeriter agitatus per se ipse delectat: & reliqua ex collocatione uerborū, quę sumuntur quasi lumina magnum afferunt ornatum orationi: sunt enim similia illis, quę in amplo ornatu scenę, aut fori appellantur insignia, nō quod sola ornent, sed quod excellant. Eadē ratio est horū, quę sunt orationis lumina, & quodāmodo insignia, cum aut duplicantur, iterenturq́ uerba, aut breuiter cōmutata ponuntur, aut ab eodē uerbo ducitur sępius oratio, aut in idē conijcitur, aut in utrūq́, aut adiungitur idē iteratum, aut idem ad extremū refertur, aut cōtinenter unum uerbū non in eadem sententia ponitur, aut cū similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim sursum uersus reditur, aut cum demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis, uel quęstiōis, aut cum eiusdem nominis casus sæpius commutantur: Sed sententiarum ornamēta maiora sunt, quibus quia frequētissime Demosthenes utitur, sunt qui putēt iccirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententię edicitur, nec quidquam est aliud dicere, nisi omnes, aut certe plerasq́ aliqua specie illuminare sentētias, quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem,

eādem,& unam rē,& hæreat in eadē,commoreturq́ꝫ sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid,sępe ut irrideat,ut declinet à proposito,deflectatq́ꝫ sententiam,ut proponat,quid dicturus sit,ut cum transegerit iā aliquid,definiat, ut se ipse reuocet,ut quod dixit,iteret,ut argumentum ratione concludat,ut interrogando urgeat,ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat,ut contra ac dicat accipi, & sentiri uelit, ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partis, ut aliquid relinquat,ac negligat,ut ante præmuniat,ut in eo ipso,in quo reprehendatur,culpam in aduersarium conferat,ut sępe cum ijs,qui audiunt,nonnūquam etiam cum aduersario quasi deliberet, ut hominum sermones,moresq́ꝫ describat,ut muta quędam eloquentia inducat, ut ab eo,quod agitur,auertat animos,ut sæpe in hilaritatem,risum'ue conuertat,ut ante occupet,quod uideat opponi,ut comparet similitudines, ut utatur exemplis,ut aliud alij tribuens dispertiat,ut interpellatorem coerceat,ut aliquid reticere se dicat,& denunciet quid caueāt,ut liberius,quid audeat, ut irascatur etiam,ut obiurget aliquando,ut deprecetur,ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulū,ut optet,ut execretur,ut fiat ijs,apud quos dicet,familiaris,atq; alias etiam dicēdi,quasi uirtutes sequatur, breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rem dicendo subijciet oculis,sæpe supra feret q̄ fieri posſit,significatio sæpe erit maior,q̄ oratio,sæpe hilaritas,sæpe uitæ, naturarūq́ꝫ imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentię magnitudo,sed hæc nisi collocata,& quasi structa: & nexa uerbis,ad eam laudem,quam uolumus,aspirare nō possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum,& si non mouebant iam me illa,quæ supra dixeram, tamen ijs,quæ sequuntur,perturbabar magis: occurrebat enim posse reperiri,non inuidos solum,quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum,qui non censerent eius uiri esse,de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo R. quanta de nullo,de artificio dicendi literis tā multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem,nisi me M. Bruto negare roganti noluisse,iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & præstantissimo uiro, & erecta, & honesta petenti satisfacere uoluissem. Sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis, dicendi, præcepta, & quasi uias, quæ ad eloquentiam ferrent,traditurum, quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis,pacatisq́ꝫ rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præsidij plurimum esset, in altera persecutionum, cautionumq́ꝫ præceptio, quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones, finesq́ꝫ defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit? hominumq́ꝫ clarissimorum discipulis floruerunt domus? ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam, si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia, sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam rempu. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est, aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum, fateor, sed utriusque rei causa est: alteros enim respondentes audire sat erat, ut ij qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore &

discentibus satisfacerent,& cōsulentibus. Alteri,cum domesticum tempus in cognoscendis,componendisq́ causis,forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi, aut docendi locum? atq́ haud scio,an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint. quàm doctrina: itaq́ illi dicere melius, q̃ præcipere,nos,contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet,certe,si quasi in ludo, sed si monendo, si cohortando,si percunctando,si communicando, si interdum etiam unà legendo,audiendo,nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere,cur nolis? An quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est(ut est)quibus ipsa sacra retineri,defendiq́ possint,non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt,eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt,tamen se ualere dissimulant,propterea quòd prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Nũ igitur,aut latere eloquẽtia potest, aut id, quod dissimulat,effugit,aut est periculum nequis putet in magna arte,& gloriosa,turpe esse docere alios,id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores,ego semper me didicisse prę me tuli. Quid enim possem? cum & abfuissem adolescens,& horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset,& aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notę,cumq́ uulgo scripta nostra legerentur: dissimularem me didicisse? quid erat cur probarem? nisi quod parũ fortasse profecerim. Quod cum ita sit,tamen ea,quæ supra dicta sunt,plus in disputando,q̃ ea,de quibus dicendum est,dignitatis habuerunt,de uerbis enim cōponẽdis, & de syllabis propemodũ dinumerãdis,& dimetiendis loquemur quæ etiã si sunt,sicuti mihi uidentur,necessaria,tamen fiunt magnificentius, q̃ docentur. est id omnino uerum,sed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium,sicut arborum,altitudo nos delectat,radices,stirpesq́ non item,sed esse illa sine his non potest: me autem siue peruagatissimus ille uersus,qui uetat

» Artem pudere proloqui,quam factites

dissimulare non sinit,quin delecter,siue tuũ studiũ hoc à me uolumen expressit,tamen eis,quos aliquid reprehẽsuros suspicabar,respondendũ fuit. Quod si ea,quæ dixi,non ita essent,quis tamen se tam durum,agrestemq́ præberet, qui hãc mihi non daret ueniam,ut cum meæ forẽses artes,& actiones publicę concidissent,nõ me aut desidię,quod facere non possum,aut mœstitiæ,cui resisto,potius quam literis dederem,quæ quidem antea ĩ iudicia,atq́ in curiam deducebant,nunc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus,quales hic liber cõtinet,sed multo etiam grauioribus,& maioribus,quæ si erunt perfectę, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ literę respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabũtur igitur uerba,aut ut inter se quam aptissime cohęreant extrema cum primis,eaq́ sint quam suauissimis uocibus,aut ut forma ipsa,cõcinnitasq́ uerborum conficiat orbem suũ, aut ut comprehensio numerose,& apte cadat. Atq́ illud primum uideamus, quale sit,quod uel maxime desiderat diligentiam(est enim quasi structura quędam)nec id tamẽ fiet operose,nam esset cum infinitus,tum puerilis labor, quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola,

» Quàm lepide lexis compostæ,ut tesserulæ omnes
» Arte pauimento,atq́ emblemate uermiculato.

Nolo

Nolo tam minuta hæc constructio appareat, sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componẽdi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum uerborum cum in sequentibus primis cõcursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas: quãuis enim suaues, graues'ue sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimũ: quod quidem latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit qui uocaleis nolit coniungere: in quo quidem etiam Theopompum reprehẽdunt, quod eas literas tanto opere fugerit, & si id magister eius Isocrates, at nõ Thucidides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicũtur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti, quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit, in ea est crebra ista uocum concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes, sed græci uiderint, nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

» Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atq; Algidam. & ibidem,
» Quam nunquam uobis grai, atq; barbari. At Ennius semel.
» Scipio inuicte. & quidem nos,
» Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod græci laudare etiam solent. Sed qd ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, ut ita dicerẽt multi' modis, uas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, q̃ quod hominum etiam nomina cõtrahebant, quo essent aptiora, nam ut duellum bellum, & duis bis, sic Duellium eum, qui pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiã etiam uerba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium: quomodo enim uester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quã literam etiam è maxillis è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans latini sermonis euellit. Libenter etiã copulando uerba iungebant, ut sodes pro si audes, sis pro si uis. Iam in uno capsis tria uerba sunt. Ain', pro ais'ne, nequire, pro non quire, malle, pro magis uelle, nolle, pro nõ uelle: dein etiam sæpe, & exin pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit? quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia si ita diceretur, obscœnius cõcurrerent literę, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non cum me, & cum te, ut esset simile illis uobiscum, atq; nobiscum. Atque etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas qui hæc reprehendunt, nam proh deum, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant, an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaq; idẽ poeta, qui inusitatius contraxerat,

» Patris mei meum factum pudet. Pro meorum factorum, &
» Texitur exitiũ examen rapit. pro exitiorũ, non dicit liberum, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. sed, ut isti uolunt,
» Neq; tuum unq̃ in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem
» Nanq; Aesculapij liberorum. At ille aliter in Chryse, non solum

» Ciues antiqui amici maiorum meum, quod erat usitatũ, sed durius etiã.
» Consilium socij, augurium, atq; extum interpretes. Idemq; pergit
» Postquam prodigium horriferum portentum pauos,
quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libẽter armum iudicium, & si est apud eundem.
» Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?
quam centuriam, ut censoriæ tabulæ loquũtur, fabrum, & procum audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planeq; duorum uirorum iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquã. atqui dixit Accius,
» Video sepulchra dua duorum corporum. Idemq;.
» Mulier una duum uirum,
quid uerum sit intelligo, sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel proh deum dico, uel proh deorum. Aliàs ut necesse est, cum triumuirum, non uirorum, cum sestertium numum, non numorum, quod in his consuetudo uaria non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetant, nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uero nesciamus in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. Itaq; utrũq; Terentius,
» Eho tu cognatum tuum non noras? post idem
» Stilphonem inquam noueras.
Siet, plenum est, sit, imminutum, licet utare utroq;, ergo ibidem,
» Quàm cara sintq; post carendo intelligunt,
» Quamq; attinendi magni dominatus sient. Nec uero reprehenderim
» Scripsere alij rem, & scripserunt esse uerius sentio, sed cõsuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.
» Idem campus habet. inquit Ennius, &
In templis isdem. probauit, at eisdem erat uerius, nec tamen eisdem opi» mius, male sonabat ijsdem. Impetratũ est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret, & pomeridianas quadrigas, q̃ postmeridianas libẽtius dixerim, & mehercule, quã mehercules. Nõ scire quidem barbarum iam uidetur, nescire dulcius: ipsum meridie, cur nõ medidiem? credo quod erat insuauius. Vna præpositio est, ab eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium, in reliquo sermone mutata est: nã amouit dicimus, & abegit, & abstulit, ut iam nescias, ab'ne uerũ sit, an abs. Quid si etiam absfugit? turpe uisũ est, & abser noluerunt, aufer maluerunt, quæ præpositio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari, quibus cum in præponi oporteret, dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari dicere, q̃ ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses, ut exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? q̃ scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concesum? Ex quo quidam pertisum etiam uolunt, quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegãtius? quod non fit natura, sed quodam instituto, inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta, ĩhumanus breui, infelix lõga, & ne multis, quibus ĩ uerbis eę primę literę sunt, quę in sapiẽte, atq; felice,

felice,producte dicitur,in ceteris omnibus breuiter,itemq; cōposuit,cōsueuit, concrepuit,confecit,consule ueritatem,reprehendet,refer ad auris,probabūt. quære cur?ita se dicent iuuari,uoluptati autē auriū morigerari debet oratio. Quin ego ipse,cū scirem ita maiores locutos esse,ut nusq̄ nisi in uocali aspiratione uterentur,loquebar sic,ut pulchros,& Cetegos,triūpos,Cartaginē dicerē,aliquando,idq; sero,cōuitio aurium,cū extorta mihi ueritas esset,usum loquendi populo concessi,scientiam mihi reseruaui.Orciuios tamen,& Matones,Otones,Cępiones,sepulcra,coronas,lacrimas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet.Purrum semper Ennius,nunquam Pyrrhum,

Vi patefecerunt fruges,

non phryges,ipsius antiqui declarant libri,nec enim græcam literam adhibebāt,nūc autē etiam duas,& cū phrygum,& cū phrygibus dicēdum esset,absurdum erat,aut tātū barbaris casibus,græcam literam adhibere,aut recto casu solum græce loqui,tamen & phryges,& Pyrrhum aurium causa dicimus. Quinetiam quod iā subrusticum uidetur,olim autem politius,eorum uerborū,quorū eædem erāt postremæ duæ literæ,quæ sunt in optumus, postremā literam detrahebant,nisi uocalis insequebatur:ita non erat ea offensio in uersibus,quam nunc fugiunt poetæ noui:ita enim loquebamur.

» Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps. &

» Vita illa dignu' locoq;. non dignus.

quod si īdocta cōsuetudo tā ē artifex suauitatis,qd ab ipsa tādē arte,& doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius,quā si hac de re una disputarē,ē enī hic locus late patēs,de natura,usuq; uerborū,longius autē,q̄ instituta ratio postulabat.Sed quia rerū,uerborumq; iudiciū prudētiæ est,uocum autem,& numerorū aures sunt iudices,& quod illa ad intelligentiā referuntur,hæc ad uoluptatē,in illis ratio inuenit,in his sensus artem,aut enim negligēda fuit nobis uoluptas eorū,quibus probari uolebamus,aut ars eius cōciliandæ reperiēda. Duæ sunt igitur res,quæ permulceant aures,sonus, & numerus. De numero mox,nunc de sono quærimus. Verba(ut supra diximus)legenda sunt potissimum bene sonātia,sed ea nō,ut poetę,exquisita ad sonū,sed sumpta de medio.

» Qua pontus Helles. superat modum. At

» Auratus aries Colchorum splēdidis nominibus illuminatus est uersus,sed proximus inquinatus in suauissima litera infinitus,

» Frugifera,& ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur,q̄ splendore grecorum, nisi forte sic loqui pœnitet,

» Qua tempestate Paris Helenam. & quæ sequuntur,immo uero ista sequamur,asperitatemq; fugiamus,

» Habeo istam ego perterricrepam. idemq;,

» Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione,sed etiam finientur,quoniam id iudicium esse alterū aurium diximus,sed finiuntur,aut compositione ipsa,& quasi sua sponte,aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest, quæ siue casus habēt in exitu similes,siue paribus paria redduntur,siue opponuntur contraria,suapte natura numerosa sunt,etiam si nihil est factum de industria. In huius cōcinnitatis cōsectatione Gorgiā fuisse principē accepimus,

quo de genere illa noſtra ſunt in miloniana. Eſt enim iudices hæc nõ ſcripta,
» ſed nata lex,quã nõ didicimus,ſed accepimus,nõ legimus,uerũ ex natura ipſa
» arripuimus,hauſimus,expreſſimus,ad quam non docti,ſed facti,non inſtitu
» ti,ſed imbuti ſumus.Hæc enim talia ſunt,ut quia referuntur ad ea, quæ debẽt
referri intelligimus nõ quæſitum eſſe numerum,ſed ſecutum,quod fit item in
referendis contrarijs,ut illa ſunt,quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiã
uerſus efficitur:eam,quam nihil accuſas,dãnas, condẽnas diceret, qui uerſum
effugere uellet,bene quam meritam eſſe autumas,dicis male mereri,id, quod
ſcis prodeſt,nihil id,quod neſcis,obeſt. Verſum efficit ipſa relatio contrario-
rum,id eſſet in oratiõe numeroſum,quod ſcis nihil prodeſt,quod neſcis,mul-
tum obeſt.Semper hæc,quæ græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs oppo-
nuntur contraria,numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt,& eũ ſine in-
duſtria.hoc genere antiqui,iam ante Iſocratẽ delectabantur,& maxime Gor
gias:cuius in oratione plerũq; efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiã in
» hoc genere freqẽtes ut illa ſunt in quarto accuſationis.Conferte hãc pacem,
» cum illo bello,huius prætoris aduentum,cum illius imperatoris uictoria,hu-
» ius cohortẽ impurã,cũ illius exercitu inuicto,huius libidines,cũ illius continẽ
» tia,ab illo,qui cepit, conditas,ab hoc,qui cõſtitutas accepit,captas dicetis Sy
racuſas.Ergo & hi numeri ſint cogniti genus illud tertiũ explicetur quale ſit,
numeroſæ,& aptæ orationis:quod q nõ ſentiũt,quas auris habeant,aut quid
ĩ his hominis ſimile ſit,neſcio:meq; quidẽ & perfecto,cõpletoq; uerborũ am-
bitu gaudẽt,& curta ſentiũt,nec amãt redũdãtia,quid dico meas? cõciones ſę-
pe exclamare uidi,cum apte uerba cecidiſſent,id enim expectant aures, ut uer
bis colligentur ſententiæ.Non erat hoc apud antiquos,& quidem nihil aliud
ferè non erat:nam & uerba eligebant,& ſententias grauis,& ſuauis reperie-
bant,ſed eas haud uinciebant,haud explebant:parum hoc meipſum delectat
inquiunt.Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis, q̃ hæc
iam perfecta delectet? illa nobis ſit,credo,repetenda,hæc ſcilicet repudianda.
Nominibus ueterum gloriantur,habet autem ut in ætatibus auctoritatem ſe-
nectus,ſic in exemplis antiquitas,quæ quidem apud meipſum ualet plurimũ,
nec ego id,quod deeſt antiquitati,flagito potius,q̃ laudo quod eſt, preſertim
cum ea maiora iudicem,quæ ſunt,q̃ illa,quę deſunt:plus eſt enim in uerbis,&
in ſententijs boni,quibus illi excellunt,q̃ in concluſione ſententiarum,quam
non habent,poſt inuenta concluſio eſt,qua credo uſuros ueteres illos fuiſſe, ſi
iam nota,atq; uſurpata res eſſet,qua inuenta omnis uſos magnos oratores ui-
demus, ſed habet nomen, inuidiam,cum in oratione iudiciali,& forenſi nu-
merus latine græce ῥυθμὸς ineſſe dicitur:nimis enim inſidiarum ad capiendas
auris adhiberi uidetur,ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur:hoc
freti iſti,& ipſi infracta,& amputata loquuntur,& eos uituperant, qui apta,
& finita pronuntiant,ſi inanibus uerbis,leuibusq; ſententijs,iure, ſin probæ,
res,lecta uerba,quid eſt cur claudicare,aut inſiſtere orationem malint,quàm
cum ſententia pariter excurrere? hic enĩ inuidioſus numerus nihil affert ali-
ud,niſi ut ſit apte uerbis comprehẽſa ſententia,quod fit etiam ab antiquis, ſed
plerunq; caſu,ſæpe natura,& quæ ualde laudantur apud illos,ea ferè,quia ſũt
concluſa,laudantur.& apud græcos quidem iam anni propè CCCC ſunt eũ
hoc ꝓbatur,nos nuper agnouimus.Ergo Ennio licuit uetera cõtẽnẽti,dicere.

Verſibu'

» Versibu' quos olim Fauni, uatesq; canebant. mihi de antiquis eode mo do non licebit, presertim cum dicturus non sim.
» Ante hunc, ut ille, nec quæ sequuntur.
» Nos ausi reserare,

legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio: quod qui non possunt, non est eis satis non conteni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipsos laudo, idq; merito, quorum se isti imitatores esse dicut, etsi in his aliquid desidero, hos uero minime, qui nihil illorum nisi uitium sequutur, cum a' bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habent, ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas. Omitto Isocratem, discipulosq; eius, Ephorum, & Naucratem, quaquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locupletissimi, summiq; ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensius? Is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet: eius auditor Theodectes i primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atq; artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus uero, ijsde de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec uero aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non mouentur, nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem Theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit, & tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiumq; uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis'ne igitur Brute totu hunc locum accuratius etia explicemus, q illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, uelis'ne? cu literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle perspexerim. Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremu usus ipse explicetur orationis, aptæ, atq; numerosæ, nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate, tu dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut uarietas occurreret satietati: quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur: nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate cofitendum est, sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose: nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quæ sua sponte etia si id no agas, cadunt plerumq; numerose, Gorgias primus inuenit, sed his est usus intemperantius, id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum: horum uterq; Isocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione non inuentione uicerit: est eni ut in transferendis, faciendisq; uerbis traquillior, sic in ipsis numeris sedatior, Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse cēset) insolentius abutitur, quas, Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgia,

moderatius etiam temperauit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ętate procedebat (propè enim cētū cōfecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum, quod declarat in eo libro, quem ad Philippum macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex, in quo dicit sese minus iam seruire numeris, q̄ solitus esset, ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos prīcipes, auctoresq́ꝫ, quos dicimus, & origo inuenta est, causa quæratur, quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse cōmotos, presertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid conclusè, apteq́ꝫ dicerent. Quod cum animos hominum, aurisq́ꝫ pepulisset, ut intelligi posset, id quod casus effudisset, cecidisse iucunde, notandum certe genus, atqꝫ ipsi sibi imitandi fuerunt: aures enim, uel animus aurium nūtio naturalem quandam in se cōtinet uocū omnium mensionem: itaqꝫ & lōgiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat: mutila sentit quædā, & quasi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures, quod cum in plerisqꝫ, tum in hoc genere nimium quod est, offendit uehemētius, q̄ id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium, sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq́ꝫ uerborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus, quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis ītimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus'ne sit, an duo, an plures, quaq́ꝫ ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quēadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisqꝫ rebus, sic in hac duplex est considerandi uia, quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sit'ne omnino ulla numerosa oratio, quibusdam enim non uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus, & quod ipsi, qui affirment esse eos numeros, rationem, cur sint, nō queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, & è poeticis'ne numeris, an ex alio genere quodam, etsi è poeticis, quis eorum sit, aut qui: nanqꝫ alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde quicūqꝫ sunt, siue unus, siue plures, communes'ne sint omni genere orationis, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuiqꝫ orationis generi accommodentur. si cōmunes, qui sint, si dispares, quid intersit, & cur non æque in oratione, atqꝫ in uersu numerus appareat, deinde quod dicitur in oratione numerosum, id utrū numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum, an est suū cuiusqꝫ, ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat, sitq́ꝫ omnium fons compositio, ex eaqꝫ & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur, orationis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) græci uocant σχήματα: at non est unum, nec idem quod uoce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum, quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerūqꝫ perfectum est, compositio autem ab utroqꝫ differt, quę tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quæ

renda

renda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile cognoscere, iudicat enim sensus, in quo iniquum est, quod accidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus: neque enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit, ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artem. Sed in uersibus res est apertior, quanquam etiam à modis quibusdam cantu remoto soluta esse uideatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ à græcis nominantur, quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio: quorum similia sunt quędam etiam apud nostros, uelut ille in thyeste.

Quęnam te esse dicam? qui tarda in senectute

& quę sequuntur, quę nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutę simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus, & uersus intelligi possit, quo est ad inueniendū difficilior, in oratione numerus, quam in uersibus. Omnino duo sunt, quę condiant orationem, uerborum, numerorumque iucūditas. In uerbis inest quasi materia quędam, in numero autem expolitio, sed ut ceteris ī rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quam uoluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, q̄ ratio numerorum causa delectatiōis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadē, superiorque ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito, & scriptores peruetere s, de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt: nam quod & facilius est, & magis necessariū, id semper ante cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut iuncta uerba facile sūt cognita, qa sumebantur è cōsuetudine, quotidianoque sermone: numerus autē non modo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus, & cognitus quasi quandam palæstram, & extrema liniamenta orationi attulit. Quod si & angusta quędam, atque concisa, & alia est collatata, & diffusa oratio, necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuium uarietate, quibus implicata, atque permista oratio, quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri: nam circuitus ille, quē sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quod perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus, sed hi numeri poetici'ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est uidendum, nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorū: nam omnis talis est, ut unus sit è tribus: pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partē pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæan, qui pedes in orationem nō cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quæritur quo numero, aut quibus potissimū sit utēdū. Incidere uero omnis in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus sępe in oratione per imprudentiam dicimus, quod uehementer est uitiosum, sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios uero, & hyponacteos effugere uix possumus. Magnā enim partē ex iambis nostra constat oratio, sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor, sunt enim usitatissimi. Inculcamus autē per

imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendũ. Elegit ex multis Isocrati libris triginta fortasse uersus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosq; senarios, sed etiã anapęsta, quo quid potest esse turpius? etsi in eligẽdo fecit malitiose, prima enim syllaba dempta in primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequẽtis: ita factus est anapęstus, is, qui Aristophaneus nominatur, quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, ut à me animaduersum est studiose inquirenti in eum, immittit imprudẽs ipse senarium. Sit igitur hoc cognitũ in solutis etiã uerbis inesse numeros, eosdemq; esse oratorios, qui sint poetici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in orationẽ aptã numeri, uidẽdum sit: & sunt enim qui iambicum putẽt, quod sit orationi simillimus, qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinẽ ueritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dactylicus numerus hexametrorũ magniloquentiæ sit accõmodatior. Ephorus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæana sequitur, aut dactylũ, fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæan habeat tris breuis, dactylus autem duas, breuitate, & celeritate syllabarũ labi putat uerba procliuius, contraq; accidere in spondeo, & trochæo, quod alter è longis constaret, alter è breuibus fieret, alterã nimis incitatã, alterã nimis tardam orationem, neutrã temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est: nam & qui pæana prætereunt, non uidẽt mollissimũ à sese numerũ, eundemq; amplissimũ præteriri, quod longe Aristoteli uidetur secus, qui iudicat Heroum numerũ grandiorem, q̃ desideret soluta oratio, iambum autẽ nimis è uulgari esse sermone: ita neq; humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat, plenam tamẽ eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere, trochæum autem, qui est eodem spacio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat: ita pæana probat, eoq; ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cũ utantur, esse autem tertium, ac medium inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sexquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis: iambus enim, & dactylus in uersum cadunt maxime, itaq; ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi cõtinuati pedes: aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius, quam illa uersibus, pæan autem minime est aptus ad uersum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat, syllabis enim metiẽdos pedes, non interuallis existimat, quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & interuallis est par iambo, sed eo uitiosius in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæane dicuntur. Ego autem sentio omnis in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes: nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper ijsdem uteremur, quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. Alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut peruagatum, ac uulgare uideatur, ut ab altero non delectere, al-

terum

terum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, Pæane maxime, quoniam optimus auctor ita cẽset, sed reliquis etiam numeris, quos ille prĕterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nunc dicẽdum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso, atque humili sermone dicũtur, pæan autem in amplioribus, in utroq; dactylus, ita in uaria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi, sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrãdæ orationis industria, quæ latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico, nam est lõge aliter in uersibus, nihil ut fiat extra modum, nam id quidem esset poema: sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterq; ingrediens numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proxime accedit, quo etiam difficilius est oratione uti, quàm uersibus, quod in illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse, in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaq; non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est, quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri totòne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atq; in extremis: pleriq; enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam: est autem ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. Quare cum aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet, sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniẽs ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcunq; etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum: ante enim circunscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt, quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodq; loco respondeat, quorum descriptus ordo, aliâs alia terminatione concluditur, atq; omnia illa & prima, & media uerba, spectare debẽt ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdũ moderata ingressio, ut iam à principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, q̃ in reliquis ornamẽtis orationis, eadem cum faciamus, quę poetę, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem: est enim in utroque & materia, & tractatio, materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem sunt utriusq; partes uerborum, translatum, nouum, priscum, nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, cõpositio, concinnitas, numerus, sed in utroq; frequentiores sunt, & liberiores poetæ, nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius, & priscis libentius utuntur, & liberius nouis, quod idẽ fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere coguntur, sed tamen hæc nec

nimis esse diuersa,neq; ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione,ut in uersu numerus extet,idq;,quod numerosum in oratione dicitur,non semper numero fiat,sed nonnunquam aut concinnitate,aut cõstructione uerborum. Ita si numerus orationis quæritur qui sit,omnis est,sed alius alio melior,atq; aptior. Si locus,in omni parte uerborum,si unde ortus sit, ex aurium uoluptate,si componendorum ratio, dicetur alio loco,quia pertinet ad usum,quæ pars quarta,& extrema nobis in diuidendo fuit,si ad quam rem adhibeatur,ad delectationem,si quando,semper,si quo loco,in tota continuatione uerborum,si quæ res efficiat,uoluptatem, eadem,quæ in uersibus, quorum modum notat ars,sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura,sequitur usus,de quo est accuratius disputãdum: in quo quæsitum est,in totóne circuitu illo orationis,quẽ græci περίοδον,nos tum ambitum,tum circuitum,tum comprehensionem,aut continuationem,aut circũscriptionem dicimus,an in principijs solum,an in extremis,an in utraq; parte numerus tenendus sit. Deinde,cum aliud uideatur esse numerus,aliud numerosum,quid intersit: tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat incidere,an facere alias breuiores,alias longiores,idq; quando,aut cur,quibusq; partibus,pluribus'ne,an singulis,imparibus, an æqualibus, & quando,aut istis,aut illis sit utendum,quæq; inter se aptissime collocentur, & quomodo,an omnino nulla sit in eo genere distinctio,quodq; ad rem maxime pertinet,qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum,dicẽdumq; quantos circuitus facere deceat,deq; eorum particulis,& tanquam incisionibus disserẽdum est,quærendumq; utrũ una species,& longitudo sit earum,an'ne plures,& si plures,quo loco,aut quãdo,quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda ẽ, quæ quidem patet latius,non ad unam enim rem aliquam,sed ad plures accõmodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere,ut etiam singulis satis respõsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus,unum selegimus,hoc,quod in causis, foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs,idest in historia,& in eo,quod appellamus ἐπιδεικτικὸν placet omnia dici Isocrateo, Theopõpeoq; more,illa circũscriptione,ambituq;, ut tanquã in orbe inclusa currat oratio,quoad insistat in singulis perfectis,absolutisq; sententijs. Itaq; posteaquam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio,uel continuatio,uel ambitus,si ita licet dicere, nemo,qui aliquo esset in numero,scripsit orationem generis eius,quod esset ad delectationem cõparatum,remotumq; à iudicijs,forensiq; certamine,quin redigeret omnis ferè in quadrum,numerumq; sententias. Nam cum is est auditor,qui non uereatur,ne compositæ orationis insidijs sua fides attentetur,gratiam quoq; habet oratori uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis, neque totum assumendum est ad causas forenses,neq; omnino repudiandum: si enim semper utare,cum satietatem affert,tum quale sit,etiam ab imperitis,agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris,tollit funditus ueritatem,& fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est,primum uidendũ est,quo loco,deinde quãdiu retinenda sit,tum quot modis cõmutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio,si aut laudãdum est aliquid ornatius,ut nos in accusationis secundo,de Siciliæ laude diximus,aut in sena-

tu de consulatu meo, aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quã doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. Id nos fortasse nõ perfecimus, conati quidem sæpissime sumus, quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atq; animo contendisse declarant. Id autem tum ualet, cũ is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur, nõ enim id agit, ut insidietur, & obseruet, sed iam fauet, processumq; uult, dicendiq; uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus: nam cum sis his locis usus, quibus ostẽdi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur cum græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non recte incisa, & membra dicamus. neq; enim esse possunt rebus ignotis nota nomina, sed cũ uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarũ, nullũ habuerit ante nomen, necessitas cogit aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari: quo autem pacto deceat incise, membratim'ue dici, iam uidebimus: nũc quot modis mutẽtur cõprehensiones, conclusionesq;, dicẽdum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius, cursum contentiones magis requirunt, expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta Asia maxime qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, idest è singulis lõgis, & breuibus, explanãdum est enim, quod ab alijs ijdẽ pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis, sed in orationis numero, nihil est tam uitiosum, q̃ si semper est idem. Cadit autẽ per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. me stãte. C. Carbo C. F. Trib. pl. in concione dixit his uerbis. O' M. Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratim. Tu dicere solebas, sacram esse remp. hæc item membra ternis, post ambitus. Quicunque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus, nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis, deinde. Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc dichoreo tãtus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro non'ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac sic. comprobauit filij temeritas. iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus breuibus, & lõga est, quẽ Aristoteles, ut optimũ probat, à quo dissentio: at eadẽ uerba, eadem sententia, animo istuc satis est, auribus nõ satis: sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate, contẽnitur; Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose, & iucunde cadant: nã & creticus, qui est è longa, & breui, & lõga, & eius æqualis pæan, qui spatio par est, syllaba longior, quamcommodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex, nam ut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo, aut totidem breuibus, & longa, in quem optimè cadere censent ueteres, ego non planè reijcio, sed alios antepono, ne spõdeus quidẽ funditus est repudiãdus, etsi quod est è lõgis duabus, hebetior uidetur, & tardior, habet tamen stabilẽ quẽdã, & nõ expertem dignitatis gradũ: in incisionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim

pedum,grauitatis suę tarditate compensat,sed hos cum in clausulis pedes nomino,non loquor de uno pede extremo,adiungo,quod minimum sit, proximum superiorem,sæpe etiam tertium,ne iambus quidem,qui est è breui, & lõga,aut par choreo,qui habet tris breues,sed spatio par,non syllabis,aut etiam dactylus,qui est è longa,& duabus breuibus,si est proximus à postremo,parum uolubiliter peruenit ad extremum,si est extremus choreus,aut spondeus, nunquam enim interest uter sit eorum ĩ pede extremo: sed ijdem hi tres pedes male concludunt,si quis eorum in extremo locatus est,nisi cum pro cretico postremus est dactylus,nihil enim interest dactylus sit extremus,an creticus,qã postrema syllaba breuis,an longa sit,ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum,quoniam nihil ad rem est postrema,quàm longa sit.Iam pæan,quòd plures habeat syllabas,quàm tris,numerus à quibusdam non pes habetur.Est quidẽ, ut inter omnis constat antiquos,Aristotelẽ,Theophrastum,Theodectem,Ephorum unus aptissimus orationi uel orienti,uel mediæ, putant illi etiam cadenti,quo loco mihi uidetur aptior Creticus.Dochimus autem è quinq; syllabis, breui,duabus longis,breui,longa,ut est hoc,amicos tenes,quouis loco aptus est,dum semel ponatur,iteratus,aut cõtinuatus numerum apertum, & nimis insignem facit.His igitur tot cõmutationibus,tanq; uarijs si utemur, nec deprehendetur manifesto,quid à nobis de industria fiat,& occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio,sed & compositione fit,& genere,quod ante dictũ est,cõcinnitatis,compositione potest intelligi,cũ ita structa uerba sunt,ut numerus nõ quæsitus,sed ipse secutus esse uideatur, ut apud „ Crassum. Nam ubi lubido dominatur,innocentiæ leue præsidium est. Ordo enim uerborũ efficit numerum,sine ulla aperta oratoris industria,itaq; si quę ueteres illi,Herodotum dico,& Thucydidem,totamq; eam ætatem aptè, numerosèq; dixerunt,ea non numero quæsito,sed uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam sunt orationis,in quibus ea cõcinnitas inest,ut sequatur numerus necessario:nam,cum aut par pari refertur,aut contrarium cõtrario opponitur,aut quæ similiter cadunt uerba uerbis comparantur, quicquid ita cõcluditur,plerũq; fit,ut numerosè cadat,quo de genere cum exẽplis supra diximus,ut hæc quoq; copia facultatem afferat,non semper eodem modo desinendi,nec tamen hæc ita sunt arcta,& astricta,ut ea cum uelimus laxare,nequeamus. Multũ interest utrũ numerosa sit,id est similis numerorum,an planè è numeris constet oratio,alterum si sit intolerabile, uitium est, alterum nisi sit,dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerumetiam raro in ueris causis, aut forensibus circunscriptè,numerosèq; dicendum est, sequi uidetur, ut uideamus,quæ sint illa,quæ supra dixi incisa, quæ membra: hęc enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent: constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus,quæ membra dicimus,ut & aures impleat, & néue breuior sit,quàm satis sit, neque longior, quamquam utrunq; nonnunquam, uel potius sæpe, accidit, ut aut citius insistendum sit,aut longius procedendum, ne breuitas defraudasse auris uideatur, néue longitudo obtudisse: sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de uersu, & est liberior aliquanto oratio. E' quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum

quod

quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu cõiungimus: sin mem bratim uolumus dicere, insistimus, idq́ cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos, & sæpe diiũgimus: sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, » quod minime apparet, & ualet plurimũ. Ex hoc genere illud est Crassi, Mis » sos faciant patronos, ipsi prodeant. nisi interuallo dixisset. Ipsi prodeant, sen » sisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet. prodeant ipsi: sed » de genere nũc disputo. Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? cur de per » fugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα græci uocant, nos incisa dicimus, deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Se quitur non longa, ex duobus enim uersibus. i. membris perfecta comprehen sio est, & in spondæos cadit, & Crassus quidem sic plerunq́ dicebat, idq́ ipse genus dicendi maxime probo, sed quę incisim, aut membratim efferuntur, ea » uel aptissime cadere debent, ut est apud me. Domus tibi deerat, at habebas, pe » cunia superabat, at egebas. hæc incisè dicta sunt quatuor: at membratim quæ » sequuntur duo. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. de » inde omnia tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinen » tur. Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, q̃ te, & q̃ fortunas tuas æsti masti. dichoreo finitur. at spondęus proximum illud, nam in ijs, quibus ut pũ giunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes: sępe enim singulis utendum est, plerunq́ binis, & utrisq́ addi pedis pars potest, non fere ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio ĩ ueris causis plurimũ ualet, maximeq́ his locis, cum aut arguas, aut refellas, ut nostra in corneliana » secunda. O' callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Mem bratim adhuc, deinde cęsim diximus. rursus membratim. testis dare uolumus. » extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse » breuior. quem quasi nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus ẽ » dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire uerbis, nonnũquam sin gulis, paulo aliâs pluribus, inter quas uarijs clausulis interponit se raro nume rosa comprehensio, quam peruerse fugiens Egesias, dũ ille quoq́ imitari Ly siam uult, alterum penè Demosthenem saltat, incidens particulas, & ijs quidẽ non minus sententijs peccat, quàm uerbis, ut non quærat quem appellet ine ptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut qui uellet auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iu dicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus: nihil enim est aliud Brute (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchrè, & oratorie dicere, nisi optimis sententijs, uerbisq́ lectissimè dicere. Et nec sententia ulla est, quę fru ctum oratori ferat, nisi apte exposita, atq́ absolute, nec uerborum lumen ap paret nisi diligenter collocatorum, & horum utrunq́ numerus illustrat. Nu merus autẽ (sæpe enim hoc testãdum est) non modo non poetice iunctus, ue rumetiam fugiens illum, eiq́ omniũ dissimillimus, non quin ijdem sint nume ri, non modo oratorum, & poetarum, uerum omnino loquẽtiũ, deniq́ etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus, sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igi tur siue cõpositionẽ, siue perfectionẽ, siue numerum uocari placet, & adhibere

M. T. CICERONIS DE OPTI MO GENERE ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquam poëtarum. id secus est, nam alterum est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici et, ac Dithyrambici, quod magis est tractatū à latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in Tragœdia comicum uitiosum est, & in Comœdia turpe tragicum. Et in ceteris suus est cuiusq; certus sonus, & quędam intelligentibus nota uox. Oratorum aūt siquis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos. alios tenues, aut subtiles, aut breues. alios eis interiectos, & tanquā medios putet, de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur, in homine dicitur quod est. Itaque licet dicere & Ennium summum Epicum poëtam, sicui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cęcilium fortasse comicum. Oratorem genere nō diuido, perfectum enim quęro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorariū, permouere necessarium, hæc ut alius melius quàm alius cōcedendum est. uerum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est. et proximum, quod ei simillimū ex quo perspicuū est, quod optimo dissimillimum sit id esse deterrimū. Nam quoniam eloquentia cōstat ex uerbis, & sententijs, perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est latine, uerborum præterea & propriorū, & translatorum elegātiam persequamur. In proprijs, ut aptissima eligamus. In translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutę. delectandi, quasi argutæ. commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quędam duas res efficiens, numerum, & lenitatē, & sententię suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut ędificiorum, memoria est quasi fundamētum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus, in quo media, mediocris, in quo minima, deterrimus. Et appellabātur omnes oratores, ut pictores appellantur, etiā mali, nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaq; nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit, at Męnander Homeri noluit. genus enim erat aliud. id non est in oratoribus, aut etiam si est, ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat, cōtra, alius acutiorem se quàm ornatiorem uelit, etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo, siquidem quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat, sed ad id, quod agimus, nō fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id quale sit, quęrimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria, nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos, alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, siquid absurdum, aut alienum, aut non acu

tum,aut subinfulsum est. In uerbis,si inquinatum,si abiectum, si non aptum,si durum, si longe petitum. hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut attici numerantur,aut dicunt attice,sed quatenus ualuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita,ut Palęstricę spatiari in xysto ut liceat, non ab olympijs coronā petant qui cum careant omni uitio,non sunt cōtenti quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos,sanguinem quęrunt,quandam etiam suauitatē coloris, eos imitemur, si possumus,sin minus,illos potius,qui incorrupta sanitate sunt,quod est proprium atticorum,quàm eos,quorum uitiosa abundantia est,quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, si modo id ipsum assequemur(est enim permagnum)imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior,sed quia & priuatas ille plerasque,& eas ipsas alijs,& paruarum rerum causulas scripsit, uidetur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. quod qui ita faciet,ut si cupiat uberior esse,non possit,habeatur sanè orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarū. Ita fit,ut Demosthenes certe possit summisse dicere,elate Lysias,fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis,quæ circum forum sunt,collocato,dici pro Milone decuisse,ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus,uim eloquentiæ sua facultate,non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsos attice dicere,partim neminem nostrum dicere,alteros negligamus, satis enim his res ipsa respondet,cum aut nō adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur,nam si arrideantur,esset id ipsum atticorum. Sed qui dici à nobis attico more nolunt,ipsi autem se non oratores esse profitentur. si teretes aures haberent,intelligensq́ iudicium,tanquam ad picturam probandam adhibētur etiam inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio,neque eos quid quā excelsum,magnificumq́ delectat,dicant se subtile quiddam, & politum uelle, graue, ornatumq́ contemnere, id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos attice dicere. id est quasi sicce,& integre,& ample,& ornate,& copiose, cum eadem integritate atticorum est, quid dubium est utrum orationē nostram tolerabilem tan tum,an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit attice,sed quid sit optime dicere,ex quo intelligitur,quoniam græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes, hunc si quis imitetur, eum et attice dicturum, & optime, ut quoniam attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id fit attice dicere,sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicēdi genus,putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis,mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisq́, nec cōuerti, ut interpres, sed ut orator sententijs ijsdem,& earum formis tanquam figuris,uerbis ad nostram consuetudinem aptis, in quibus nō uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq́ seruaui, non enim ea me annumerare lectori putaui oportere,sed tanquam appēdere,hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines,quid ab illis exigant, qui se atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides,

eius

eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimen'ue dissoluere, aliud narratione tenere auditorē, aliud concitare. At loquitur pulchre, num melius quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare siquis erit, qui Tucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorreat etiā à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili, & forensi. qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. quin ipsum Isocratem, quem diuinus author Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie uersatur, & ferro, quasi rudibus eius eludit oratio. à me autem, ut cum maximis minima cōferam, gladiatorum par nobilissimū inducitur. Æschines tanquā æserninus (ut ait Lucilius)

Non spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur optimu' longe
Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur, unum hoc. uerum melius greci. à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine? alterum. quid istas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephebos; nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham aut Anthiopam, aut Epigonos latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorū in orationibus à græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cū esset lex Athenis, nequis populiscitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes detulisset. Et altera lex, eos, qui à populo donarentur, in cōcione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua, de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq; donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ, atque ita prædicaretur, cum donari uirtutis ergô, beneuolentiæq;, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Æschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset, quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem formula consuetudinis nostrę, sed est magna, habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranque partem, & meritorum in remp. contentionem sanè grauem. itaq; causa fuit Æschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaq; Demosthenis. Nō enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus esset. Hanc multā Æschines à Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortē, sed iudicium factum est aliquot annis post Alexādro iam

Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa accurata, et inimicitijs incensa contentio? Quorũ ego orationes, si, ut spero, ita expressero uirtutibus utens illorum omnibus, idest sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro, quæ si è grçcis omnia conuersa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint, elaborauimus, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice uolunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Æschinem ipsum latine dicentem audiamus.

INDEX CARTHARUM

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z AA BB CC DD EE FF GG HH Terniones omnes prçter HH duernionem.

Venetijs in Officina Luçantonij Iuntæ Florentini Mense Augusto M. D. XXXVI.

L A

